

BALOGH ROBERT

Fiumei

Félájultan a mentőben hallom,
hogy Fiume...Ez nem Pest?
Fiume? Fiume?

Fáj a hasam, mint egy pajzs,
a fájdalom, nem véd, csak nyom,
nyom, bele az ágyba.

Lógnak belőlem műanyagcsövek,
zacskókbólcsorogki és befelé minden,
azélethezszükséges és már fölősnedv.

A kórház ablakából egy temetőre látni.
A kelő teliholdat nézem asírok fölött...
Avégláthatatlannyi sírkőcsak jelkép.

Elég, ha felszorozzuk tízzel, százzal?
Megkapjuk mennyi az annyi, egymásra temetve?
Csupa egykori legdrágább halott...

Vörösmarty a falnál. Arany a tölgyfa alatt pihen.
Jókaiárkádok ölén, elvittea mellizzadmány,
Adyta szifilisz harmadik stádiuma...

Parcellák, csontfülkék, halottas-kamrák...
Párizsban ugyanez a *Cimetière du Père-Lachaise*...
Wilde és Apollinairevagy Proust...

ami itt József Attila negyedszer is újratemetve.

Beleket a tálcára!

Az elsőnaponcsak ledőlt,tompán fájtneki minden,

a másodikon mentővitte
kórház, vizsgálatok, de hazaküldték:
Csak kiszáradt, igyéksok sós teát!

A harmadik napon újra kórház, újabb mentő,
félálultanszirenáztak át vele akörúton,
aztán a műtét és a morfium meg a csend.

A negyedik napon befagyott északi kikötő a kórház,
nincsen már kiút, hegymagasra feltolult a jégfal,
megroppantja a hajógerincet, moccanni óvatlanul tilos!

Túl távoli a föld. Más is létezhet, mint fagyott hó és opálos jég?
A láthatáron csak a láthatár látható,vagy az sem:
csak porhó, köd és homály...

Az ötödik napon néha már anyját hívta,
pedig nyolc éve halott. Hívta, segítsen.
Simogassa meg.Ha már imádkozni nem tud.

A kezét szerette volna érezni, mint gyerekként.
Csak a tenyere hűvösét a homlokán.
Az érdes mutatóujját érezni, hol vágja a hagymát.

A hatodik napja csak gyötrődéssel telt.
Csak gond vagyok, másnak a gondja,
az államnak terhe, a nővérnek munka.

Mindenki azt teszi, amit megtehet:
a bél kilyukad, az emésztés leáll,
az orvos még szabja-varrja, amit lehet.

Estefelgurultmindenek fölé a Hold,
beragyogtaPest eget libazsíros fénnel:
ez hát a Naprendszer ötödik legnagyobb holdja.

Szabad szemmel látni a Holdtengereket:

Nyugalom, Termékenység és Párak tengere.
A helyezhez a MareCrisium illene!

A Veszélyek tengere... mert csak állt a cúgban,
rajta kívül négy ember szuszogott, horkolt,
a szívében vadul dobogottsok miért és hogyhogy.

Egy pár centis béldarab kipukkadt.Elrohadt?
Megette a bacilus? Vírus vagy mifene?
Huszonegy centis seb a frissen borotvált hasfalón.

A hetedik napon ellazult, volt valami a levegőben,
a gyógyszerében vagy a lassan csöpögő infúzióban,
elkezdte érezni a testét, valami szétáradt belül:

hogy nyugalom van! Érezte a beleit, a tüdejét,
az ágy rugóját a matracon át,
akezében a tűt, sebében a cérnát...

Napokig tűrte,hogy ébresszenek, hogy döfködjék,
hogy az orrán át ledugják a gyomorszondát,
haa bal orrlíka belerecsegett, a másikba kérte át.

Ha kellett,szorgosan nyeltea 47 centis gumicsövet.
S tűrte, hogy hashajtóval tömjék,
egyiket a másik után, mert csak a hetedik hatott.

Itatták nappal, éjfélnélkor farba döfték...
S végre, a hetedik napon valamit ehetett,
mert produkált, pár mogyorónyi bélsarat.

Óh, csoda! A semmiből, epefestékből, a bélhamból,
a bélbolyok közti piszokból, a lenyelt nyálból...
s egy hét után újra ehetett, két egész kekszet,

Sétált, csoszogott, dőcögött,
deelőbbén maga alá szorított könyökkel
kitolta magát az ágyból, s mint béna rakéta,

Negyvenkét évesen,mintha nyolcvanöt lenne
ingadozva,erőlködve bár,
de csak legyűrte a gravitációt.

A nyolcadik napon a Hold, miként a Nap,
egyformánbesüt a poros ablakon,
ingázni kezdetnapra nap,ágy és vécéközött,

mint előírt feladat, lebegés ég és föld között:
pizsamában tárogatni, gyógytornász emelgette a lábát,
benne meg előjött a tornából felmentett:*Pihenjünk már!*

Két hete még röhögve szaladgáltegész nap,
most meg nem tudta megvakarni a hátát...
Álmában a nővért kérdezte, hogy ez lenne Fiume?

Ez kórház, nem szanatórium!

Naponta mondják, meggyógyulunk, ismétlik orvosok, nővérek,
hogy hazajutunk. Még, csak pár nap, éjszaka...
Kívülről fújjuka kórházi gravitációt, tudjuka szabályokat:

Tíz kórházi nap alatt felnövünk,
és mint az eső árkokat mos a földbe,
úgy arcunkba, ahol puhább a bőr, mélyebbre ás.

Elmossa a csendes mosolyokat,
ahogy vízbe omlanak az alámosott rögök,
megmarad a mély, sáros, keserű ránc.

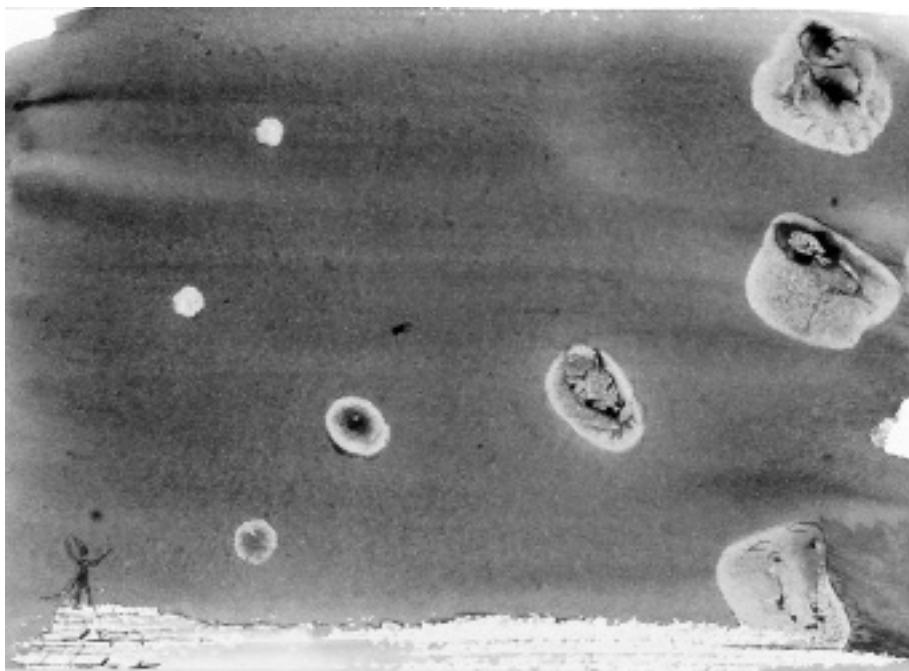
Aztán kérded, mikor mehetsz. Mondanak egy talánt.
Ha és akkor, hogy az eredmények. Az orvos korrekt,
megmentett, kedves, ugrat. Tiszteled, hogy emberek

belei közt kutat, s béljónál eredményesebben teszi.
Aztán csomagolnál, de nem tudsz. Nem emelhetsz.
Elajándékozod fölös holmidat, telefonszámot cserélsz,

és a saját lábadon távozol. Battyogsz a párod oldalán,
aki mosolyog, talán örül, hogy téged is megkapott.
Társnak? Második gyereknek? Minden újraindul?

Paternoster

Uram, add meg nekünk ma, amit ellopott a tegnap,
és ne bocsáss meg az ellenünk vétkezőknek!
Vigyél minket a kísértésbe, hogy érezzünk mást is,
mint beleink között a csövet, mint ereinkben a tűt!
Mert hazug Úr az én pásztorom, egy viziten sem tiltakozom,
vidd bűnbe az ellenségeimet Uram, kérlek,
és add meg nekik azt, mit nékem ma megadtál,
mert én is meghunyászkodom, fejet hajtok Noked vagy bárkinek!
Akié az Ország, a hatalom és a dicsőség! S kié, ha nem Tied?
Óh, drága Saulom! Imádkozz érettem bűnöd óráján.
Ments meg a fájdalomtól! Irgalmaz a betegeknek!
Ámen!

A felbök születése I.

Az idő, im kivetkezett...

Charles d'Orléans

Lo tems vai e ven e vire (Megy az idő, múlik egyre)

Bernart de Ventadorn

Valamikor a folyó hullámain csillogott, netán borongott ez az érzés. Apróhalak dob-
ták föl magukat benne a víz fölé, elirigyelték a csillogás ezüstjét. Vagy arra voltak kí-
váncsiak, miként csillapul a kavicsos fövény felé hullámozva, miként csöndesül le a
behajló fűzek mély árnyékában. A fövény finom homokjában madárlábak (a géme
nagyobb, a vadgalambé kisebb), araszoló kagylók nyoma, amelyeket aztán fürdőzők,
napozók lábnyomai nyomtak el. De fölneveztek, szomjas szitakötők, darazsak al-
kalmi ívóhelyeivé váltak. A fakóra száradt fölületeken pedig testnyomok, azokat
többnyire langyos déli szellő, vagy hűvösebb nyugati szél igyekezett visszasimítani,
olykor a szélekgig hullámozgatott vízzel, eredeti, érintetlen, majdhogynem nyugalmi
állapotába. Olyankor a súlyos bögölyök, a tájszólás szerint *babócsok*, *bagócsok* sem va-
dásztak ezen az időlegesen kiürült helyen, ahol legföllebb emlékekre akadhattak, ám
az emlékek vérét többnyire a múltó idő szívja. A vámpír idő.

A napmeleg, a nedves testek viszont folyton csábították a kellemetlen élősködő-
ket, ha el is rebbentek az ideges legyezkedésekre, a fövényen burjánzó keserűfű rejte-
kéből lesték a támadásra újból és újból alkalmas pillanatokat.

Ők ketten (*Die Beide* – miként a költő füzi őket szorosabbra) kitartóan vállalták
a megpróbáltatást, jószerivel tudomást sem vettek róla. Nézték egymást szinte mor-
dulatlanul, legkevésbé a beszéd tartotta egymás mellett, egymással szemben őket, a
tekintetek mágneses ereje uralta helyzetüket. Néha – amikor a nap mozgása megkí-
vánta, vagy mások szelték volna át az erőteret, gyakorlatiasan elmozdultak, ámbár
csak az alaphelyzet tájolásán változtattak. Nem sejtett jelenlétükből semmiféle ér-
zelmi hevesség, ritka gesztusaik tökéletesen visszafogottak voltak, szavaik hullámát
készséggel foglalta magába a folyó. Nem mutatkoztak árulkodó jelek; külső szemlélő
számára érdektelennek tetszettek, közönyösen vették tudomásul jelenlétüket. Holott
parázsló volt ez a jelenlét, de hőjét – úgy tetszik – magába olvasztották a tüzes, nyári
napsugarak. Akár az is lehet, bár nem valószínű, maguk sem tudták (annyi biztos:
nem elemezték), mi történik velük.

Időnként, megmártóztak az egyre langyosabb folyóba, úsztak egyet a lassúbb ka-
nyarban, ahol a víz sodrása megfordult, hasonlóképpen, ahogy a többi fürdőző tette.
Valahogy azonban ez is inkább rituálénak látszott, semmint a fölhevült testek hűté-
sének, utána következetesen zökkentek vissza úgyszólván az eredeti pózukba. Talán
pontosan abba a nyomba, amit a fürdés miatt csak az imént hagytak el. A fészekbe.

Az alkalmi mániákusok is mániákusok.

Ösztönösen szentség számukra a ragaszkodás; ragaszkodás élőhöz, élettelenhez egyaránt. Parancsolat.

Valószínűleg képtelenek lettek volna elengedni egymás tekintetét. Természetesen, nem is akarták. Minek tették volna; aligha tűnt föl bárkinek, mozdulatlanságukkal (leszámítva a bögöly-agressziók hártását), némaságukkal az átforrósult levegő délibábjának hatottak. Át lehetett nézni rajtuk. Pillanatra sem fertőzte meg őket a körülöttük megélenkülő zsvaj, merev tekintetük burokkal burkolta őket, csöndjük erődítményként zárult körjük. Érkeztükkor a folyóhoz talán bizalmasabbnak tűnhetett volna föl gyanakvó szemlélőnek, hogy a férfi udvariasan segítette le a meredek partról az asszonyt, de a közvetlen érintkezés mindössze addig tartott, mígnem az biztonságban érezhette magát a sekély vízben; hamarosan ismétlődött a testi kontaktus, amikor a zuhogón lábaltak át a fővenyparthoz. A legvizslább kíváncsiság sem fedezhetett föl a készségségben legcsekélyebb erotikát, de még csak leleplezhető melegséget sem. Kizárólag udvariasságot, előzékenységet.

Miként gyakori: más volt a látszat, más az a lényegi valóság, amit magukba fojtottak.

Évekkel később a férfi majd *fékezhetetlen remegésként* emlékezik a régi időkre, ami egyáltalán nem lepi meg az újra fölbukkant asszonyt. Talán mivel az ő emlékei hasonlóak. Jól esik hallania az egybeeséseket. Kései bók, kristályosan áttetsző. És földézi a remegést.

Az áramlás csöndesülő szegélyében molnárkák cikáznak a víztükroön, energikus mozgásuk rejtélyesen céltalannak mutatkozik a fölületes nézők szemében. Egyszerre mindketten nem is igen látják őket; egyikük rendre háttal ül a víznek, hiszen a napállásnak megfelelően olykor helyet cserélnek. Nem mintha a fölegéstől tartanának, egy ideje már bronzosra színezte őket ez a megunhatatlan közeg.

– Most nem vagyok annyira barna, még jöhet rám nap.

Mennyire? Ez a megjegyzés két évtized múltán hangzik el, nem is a korábbi folyóparti fővenyen, hanem egy csinos kisvárosi strand betonján. (Fölötte a makulatlan kék égre repülő karmol fodros fehér ösvényt – talán Csaba királyfi számára.) Bizonyos értelemben fölkavaró: távoli emlékeket billent ki az új hely a semleges felejtésből; nem tiszta rím, kecses asszonánc.

Valami így kezdődik, netán így folytatódik? Hiszen a kezdetek mindenkor folytatódásokban bukkannak föl; a szó szoros értelmében nem is kezdetek, inkább újrakezdések. Amiket néha az esetlegesség stimulál.

A fővenyen sincs másként, noha a megjegyzéshez viszonyítva jóval korábban. A se-múltban, a se-jövőben. Egy állandósult, de nagyon-nagyon múltékony jelenféleben. Fölhúzott szemöldökök, enyhe homlokráncok jelzik ennek a mozzanatos jelennek a firtatását. Nem föltétlenül kielégítésre vágyó érdeklődés, lehet, hogy mindössze a helyzethez illő magatartás. Aminek nyomait jó, ha ők olvashatják egymás viselkedéséből. Persze, mindenképpen próbálkoznak vele, világért sem szalasztanának el egyetlen szótagot sem a halk testbeszédéből. Úgy érzik, erre kell szorítkoznuk, úgy érzik,

erre képesek, rendelkeznek hozzá elegendő fegyelemmel. Sajátos kommunikációjuk nem lehet függvénye a bögölyök vérszomjának. A többi fürdőző visongásokban, fröcskölésekben tetőző örömenek sem.

Amikor – elvétve – a vízfölület kisimul, megfeketedett ázalék-gallyak, sárgás habba csomagolt kéreg- és nádtörmelékek libegnek el rajta a szemmel nem követhető messzeségbe. Mondhatni: abba a messzeségbe, ahol ez az elbeszélés elindul, azaz: ki-metszhető az egyetemes elbeszélés-folyamból. Időn, téren, megváltozott körülményeken vágja át magát, elfojthatatlan lendülettel igyekszik vissza – az eredethez. Eltéríthetetlenül a kibeszélés szándékától. Történet, pontosabban: történet töredék óhajt lenni, hogy milyen úton, módon, maga is keresi. Netán olyan lebegésben, ahogyan az ázalékok úsznak el. Mert léteznek megkerülhetetlen, elkoptathatatlan, ősi minták. Ültek a gyorsan fölszáradó homokban, bámultak az elhullámzó szemét, az elhullámzó érzések után, átéreztek a lehetséges jövő nyomasztását. Holott semmit sem tudtak róla; azt éppen nem, hogy...

Egymásról – csak a kimondatlan vonzalmat.

Mivel az magától tudódott.

Olyannyira, hogy nem merült föl sem bizalmatlanság, sem bizonytalanság: a helyzetekből lassacskán állandósuló program nőtt ki. Önkényére bízták magukat < ösztönük sugallta ekképp.

A férfi most éppen úgy ült, hogy a szakadt agyagpart sárgája került szeme elé a lyukai körül legyeskedő partifecskekkel; esetlenül dadogni próbálta:

– *az a part szívem leomló partfala...*

Erőltetettnek, dagályosnak érezte, abbahagyta. A nő várta volna a folytatást, mégsem próbálta kérlelni. Nem lett volna értelme. Ebben a helyzetben csupán annak van, ami önként jön. A kikényszerített malasztta gazosodik. Tudnivaló. Egyelőre még föl sem rakták az eszményi sakktablára bábuikat.

a folyó oly lágyan...

Ők vélhetőleg keményebben, tartózkodásukat, tartásukat őrizve, mégis *szelíden* szemlélték egymást, mással nem próbálkoztak, kissé tarthattak attól, hogy ügyetlenül megválasztott témával, erőltetett társalgással lerombolják jutányos helyzetüket. Talán nem csodálták egymást, ám álcázott, visszafojtott rajongás feszítette ki őket erre a merevnek tetsző pózra, jóllehet, sosem kényszeredettségből, folyvást egyetértve, ösztönösen vállalva. Föltehetőleg méricskéltek egymást, igyekeztek megismerni testi föl-építésüket (a körvonalazatlan várakozások jegyében akár), bizonyára ábrándok, vágyak, álmok képek rajzoltak képzeletükben, esetleg egyforma intenzitással is, külső szemlélő elől ez rejtve maradt, mindössze amiatt nem nézték őket sórtan, unatkozó házaspárnak, mivel itt mindenki ismert mindenkit, mindenki eligazodott a viszonyokban. Tagadhatatlanul akadtak olyan pillanatok, amikor csaknem fölénk kerekedett a fáradtság, amikor kimerülni kezdtek a feszességtől, olyankor szinte egyet gondolva vetették átforrósodott testüket a vízbe – lazításra. Alámerülve a hullámokba fölszabadultabbnak tudták magukat, noha nem annyira, hogy elárulják vonzódásukat egymáshoz. Mégis, megesett, hogy összeért bőrük a vízben; nehéz lett

Álmában lebegő felhő

volna eldönteni, így akarták-e, vagy a véletlen fricskázta, csiklandozta érzelmeiket. Akárhogy történt, ereiket egyszerre az a forróság öntötte el a víz alatt is, amihez a tűző napon szoktatták magukat, légzésük megszorodott, riadt mosollyal pillantottak egymásra. Szemvillanás műve volt az egész, sietve visszafegyelmezték magukat a látszólagos, a tettettet közönybe.

...oly szelíden...

Ez a folyó, amikor haragos, általában nem az áramlásával dühöng, többnyire inkább sárossá válik, elönti a fővenypartokat, a velük szemközti meredélyekből agyagtömböket szakít le, elsárgul, mintha irigység környékeznél. Megeshet, megeshet a legforróbb nyárban, váratlanul ebben a formában zúdul le a távoli hegyekből. Olyankor a fürdőzők nagy részének elmegy a kedve a pancsolástól, napokra kiürül a fürdőhely. Jobbára orvhalászok szűrőgetik emelőhálóikkal csónakból vagy a partról a zavaros vizet – szűkös zsákmány reményében.

Akadnak ilyen napok huzamos nyaralásuk során; el kellett válniuk, megtértek, ahogy esténként szintén a saját családi közegükbe, egy-két napig esetleg nem láthatták egymást. Aztán amint javult a vízminőség, ismét ott találták magukat a folyóparton; eleinte ugyan keserűfűből vackoltak maguknak tiszta ülőhelyet, mivel az iszapár leülepedett a kavicsra. Majd a növekvő forróság visszaállította főveny korábbi állapotát, féhéren világított a kavicsfölület a zöldes víztükör szélén. Lassan visszakeveredtek a kevésbé megszállott fürdőzők szintűgy. Kissé komikus volt az óvakodás, ahogyan borzongva próbálkoztak megint a vízzel, ugyanakkor érthető: a sáros zagy néhány fokkal csökkentette hőfokát.

Őket valójában nem zökkentette ki a kényszerszünet, ott folytatták, ahol az áradás előtt abbahagyták.

A póz annyira megszokottak, annyira következetesnek látszott, úgyszólván azt a benyomást keltették, mintha soha el sem mozdultak volna. Mint a Rapanui kő idólumai – már-már kortalanul.

Mint valamikor, amikor a folyó hullámain csillogott, netán borongott ez az érzelem. (Itt a *valamikor* még viszonylag röpké időszakot jelöl, a későbbiekhez képest föltétlenül.) Netán játékkedv. Fölfogható lett volna ugyanis valamiféle érzelmi hancúrozásnak (az is volt; naná), elrejtésére illem, konvenció kötelez, de amely – oktalanul? – rendre kibújik az emberből. (Abban az értelemben – persze – egyáltalán nem oktalanul, hogy van oka.) Megfontolatlanul? De hiszen éppen annak a legszebb példái ők ketten (*die Beide*), mit tesz az önfegyelem, és hát az önbecsülés. Mert hogy arról is szó van.

Hogy mégse érje szó a ház elejét – amint mondani szokás. Avagy, fordítva a szón, alkalmazkodni a megszokáshoz. Itt, a nyilvánosság előtt, nem szeghetnek szabályt, mivel olyanoknak okoznának megrázkódtatást, de legalábbis keserűséget, akik nem érdemlik meg. A tapintat mindenképpen kötelez. Innét a szigorú diszkréción, innét a józan megfontoltság, a benső viharok elfojtása. A kőbálvány rezzentlen. Követnék a példát, a másolatban azonban nem lehet tökély; az arcándulások, ajakbiggyeszté-

sek, szempillazizenések, nyál-ezüstök teljességgel nem fékezhetők. Nem várható el. Még önmaguktól sem, bármennyire áhítanak.

Motyogásaik kivehetetlenek. Vajon elhangzik-e akárcsak valamelyikük szájából *életünk legszentebb szava?*

Szükségképpen így kellene lennie; de így van-e?

Valójában mindössze kívülről sejlik motyogásnak a szájmozgás, valójában értelmesen, célratorón, noha szüksézáván cserélik ki gondolataikat. Állapotukról nyilatkoznak; minden szó megfontoltságból ered. És lázból és izgalomból és vágyakozásból. Amiket elfödnek. Bizonyára föltolulnak azok a szavak, amelyekből hízelgések, vallomások, udvarlások, kényeztetések állhatnak össze, ám az öncenzúra szigorú. Messzemenően ügyelve a környezetre.

Föltehető a kérdés: nem kényelmetlen-e ez a zabola; ám minden kényszer kényelmetlen, döntő az, mit védelmez, minek érdekében vállalják. Ennek a két embernek egyszer majd – optimális körülmények között, azaz: négy szemközt – bőséggel lesz (esztendők múltán lett is! éltek vele) közlendője egymás számára, akkor majd összekapcsolhatnak az itt és most elhangzott, elsuttogott, eldadogott sűrítményhez. A sovány, ám lényegre törő vázlatához. Abból a távlatból ekként értékelődnek jelenlegi nyelvi gesztusaik. Az a távlat azonban egyelőre nem jelent meg képzeletükben, valami hasonló pusztán ködlik elméjük (lelkük?) bugyraiban, a tisztázások – akaratuk ellenére – elodázódnak. A homlokuk mögött aggodalmak kavarnak.

Azt ugyanúgy kendőzniük kell.

A férfi hirtelen fölugrik, vízbe veti magát. Előttük a zubogóban megbotlott egy vékonyka falubeli lányka. Éppen időben érkezik, sikerül megragadnia egyik hadonászó karját, kivonszolnia a fővenyre. A lányka prüszköl, köhög, vizet nyelt. Az asszony is fölállt, a lánykát faggatja. Egyelőre azonban a rémület elnémitotta; úgy reszket, mintha megdermedni készülne.

A férfi gyöngéden korhol:

– Mit keresel itt a csurgón, ha nem tudsz úszni?

Feleletet nem vár, a kimentett egyelőre képtelen a válaszra. Sikerült rávenni, hogy üljön le a homokba, később majd visszaviszik a túloldalra – társaságához. Ki kell fújnia magát.

Nekik csakúgy; az esemény kibillentette őket megrögzött helyzetükből, keresniük kellett a gyors és pontos visszatalálás módját. Mielőbb, ne húljön ki a hovatovább megszokott hangulat, amelyben feszélyezettség nélkül jól érezték magukat. Feszélyezettség nélkül, erre tették a hangsúlyt; semmi estre sem akartak hibázni. Nemhogy a leleplezést, kerülni már a gyanút. Más szóval: a fölösleges bonyodalmakat, amelyek föltehetőleg szétrombolnák ezt a törekeny érzelmi építményt. (Minden óvakodásuk ellenére ilyesféle történik majd: várt-nem várt fordulat.) Ezt a szublimált összetartozást. Az eddig kidolgozott, vagy inkább spontán stratégiák szintén sérülékenyek, csupán a védekezésre koncentrálnak. Végére is visszazökkentek korábbi pozíciójukba, hallhatták, miként halkul el a kimentett fruska zihálása mellettük, a férfi a böngyök után kapkodott, vizes testét újból és újból célba vették a vérszívók.

A folyó pedig ismét *oly lágyan, oly szelíden...*

Végbement a visszarendeződés.

Ezúttal a férfi ült háttal a zubogónak, mintha előbbi kényszerű megmártozásával megcsömörlött volna tőle, holott nem erről volt szó, háttal kívánt fordulni a napnak. Az asszony pedig lekapcsolta és begyűrte a fürdőruha felső részének pántjait, arcát, nyakát, mellét és hasát tárta föl a sugaraknak. Nem viselt napszemüveget, apró szarkalábak jelentek meg hunyorgó szeme sarkában. Így hát megint szembe kerültek, folytathatták tovább rendületlenül a néma eszmecserét. (Aligha lenne pontosabb a 'néma' jelző helyett a 'szakadozott', mivel a csöndök többet fejeztek ki a nehezen kisikló szavaknál, szókapcsolatoknál.) Mindössze a legszükségesebb, a megkerülhetetlen gesztusokat, fintorokat tartották életben.

A szobrok újfent klasszicizálódtak.

A főnypart élte saját életét – bögölyeivel, szúnyogjaival, szitakötőivel, a keserűfűből előmerészkedő ászkákkal, becsukódott kagylóival, nedvességre vágyó kék boglárkalepkéivel, szegélyén a lelassult víz a futkározó vízipókokkal, a megcsillanó apróhal-rajokkal.

Megállapodtak ők is a vegetáció parádés szilenciumában; kiismerhették már a belezsúfóldott nyüzsgést, a rejtjelezett várakozások meghökkenítő szinkópáit. Itteni létformájukká vált és programjukká egyben. Volt idejük megérteni: kiapadhatatlan erőforrás számukra, akik egyaránt rászorultak lendületként és fékeként bonyolult, legkevésbé sem tisztázott állapotukban. Keményebben fogalmazva: a józan ész terrorizálta őket.

A férfi szeretett volna néhány neheztelő szót odavetni azoknak, akik átjöttek a túlpartról a csöndben várakozó lánykáért, látva összeborulásukat, elállt szándékától, közönyösen fogadta a hálálkodásokat. Az asszony sem szólt semmit, elnézően mosolygott feléjük. Mosolya az arcán ragadt, az idegenek távozta után maradt belőle a férfinak. Finom szemrebbenés volt a köszönet érte. Ismert és vágyott reakció a másik oldalról. Ezek a mozzanatok talán harsányságoknak tűnhettek volna föl közömbösnek ható némajátékukban, szerencsére nem volt közelükben senki, aki pontosan olvashatta volna, és a bársonyos pillantások sietve fölszáradtak a tűző lángolásban.

Kinn is, benn is fojtogató volt a hőség.

Zaklatottságukat időről időre magába forralta a rekkenő meleg, vagy éppen lehűtötte a hullámok készsleges cirógatása. Amint beleereszkedtek a vízbe, lábuknak minduntalan kis halak ütköztek, nem bírták, nem akarták kikerülni a vonzó illatokkal kecsgetető bőrüket. Tolakodó riválisok az érinthetőségben. Csiklandozásaik elől az úszásba menekültek.

A férfi kicsivel merészebb volt, néhány karcsapással beúszott egészen a forgó közepéig (a *kutyorig*, miként az itteniek tisztelettel emlegették), aztán rábízta testét az áramlásra, hagyta békésen sodródni körben, majd a csurgó, a főnypart felé, ahol megint megtalálták egymást az asszonnyal, újfent elfoglalhatták helyüket a forró homokban, ami hűségezen őrizte lenyomatukat, ott-létük plasztikus emlékét.

És ennek így kellett ismétlődnie – mintegy az örök visszatérés megakaszthatatlan regressziójának szimbólumaképpen. Úgyszólván valahol a halál peremén.

Ahogy valamikor a folyó hullámain csillogott, netán borongott ez szorongató, hibákra készítő érzelem.

*

Lehetséges, hogy – miként annyi más titokzatos limlomot – ezt a helyzetet is a víz hozta ide az ismeretlenből?

A víz mint nélkülözhetetlen életnedv.

Töprenkedésre méltó ötlet. Ki tudja, alkalmasint ott és akkor fölmerült-e bennük. Kétségkívül jelképek közt éltek (ahogy mindenkor – mindenki), korántsem volt egytől egyig megfeythető az összes. Holott valóban ott csillogtak, netán borongtak a folyó hullámain.

Egy ideig. Aztán talán éppen azok a hullámok vitték tovább azokat valami másik ismeretlenbe, amit közönségesen jövendőnek (késlekedő múltnak?) szokás aposztrofálni. És amitől egyébként tartani lehet, tartani érdemes, képtelenség belelátni. Hogy mit hozhat.

Ó, ha csak sejtették volna!..

De nem sejtették; még a körvonalait sem.

Persze, a dolog természete miatt, hiába sejtik, kitérni úgysem bírtak volna előle, egyszerűen lehetetlen kiszámítani szeszélyeit. Hús esztendő múltán már értik a hibákat, a félreértelmezéseket. Ám a múlt, megint csak természete szerint – korrigálhatatlan; ami megesett – megesett. Ugyanakkor földidézhető, összevethetőkké válnak a tévedések a helyes megoldásokkal, a vétségek az erényekkel, a léhaságok a komolysággal. Az érzelem barokk szertelensége > egészen a teljes sorvadásig. Egyszeriben másnak látszik az egyenleg.

Ők tehát az eltelt idő ellenére egyre ott ülnek a főnyarpon, ahol az elbeszélő egyszer s mindenkorra (aha) megörökítette, irodalmi státusba vette őket: a megszkott testhelyzetben, a megszkott körülmények között. Bátor, de inkább botor vállalkozás > ki férközhet magabiztosan két egymásba szikrázó pólus közé, ha valaki mégis, vajon szuverén maradhat-e a két pólus? Minden elbeszélői kérdések kérdése ez, meggyőző válasz ritka: általában remekmű a neve.

Die Beide – ők ketten inkább izgalomtól, semmint szégyenkezéstől lángoló arccal fordulnak a tisztázhatatlan lehetőségek, az esélytelen jövő irányába, szeretnék átmeneni az akkori forráságot a későbbiekre, ha lehetnek későbbiek. Nem sok esély adható nekik. Elbizonytalanodásuk nem jelentkezik külsőségekben; tartják az eddigiekben jól bevált testhelyzeteket, amelyek alkalmasak a fürdőzés kellemetességeinek teljes kihasználására, valamint megbízható rejtőzködést kínálnak a pletykákra vadászó rosszindulat elől. Nem kétséges, minden minutumban vetődik feléjük egy-egy sanda pillantás, ezek pedig csalódottan váltogatják egymás között a sikertelen kísérleteket. Itt-létük lassan megszkottá váló aszimmetriája. Mindketten tudnak róluk, mind-

ketten rutinosan háritanak. Fölkészültek, nincsenek kétségeik az éberség fontossága felől. Kötelékeiket ők maguk is számon tartják, nemcsak rosszakaróik; kétségkívül várják a föltűnést kerülő lazítást, ám nem hamarkodnak el semmit. Nem pusztán rögös az út, bosszantó csapdák rejlenek minden fordulója mögött. Mindig akad, aki bukásukra bazíroz. Számosak az ellen-drukkerok.

Talán volt ebben valami az örületből, talán részegség volt inkább, esetleg túlhazbó szenvedély, már húsz esztendővel korábban is kissé megkésettnek tetszett életkorukhoz. Ügyet sem vetettek rá. Pillanatra sem élték meg a korszerűtlen idegenségét. (Sőt. Két évtizeddel később sem. Infantilizmus? A *vénülés évei* szenilitása? Ostoba föltételezések.) Szervedély-deficit. Kiegyenlítetlen hátralék. A *völgyben a hervadó kerti virágok, még...* szóval egyre zöldfülű a lelkesedés. Kell-e, lehet-e és mit tenni ellene? Az a kérdés, amely a legkevésbé sem foglalkoztatja őket a fővenyparton; annyira sem, mint a kagylók útvonala az iszapban. Egyik-másik ugyanis megmagyarázhatatlanul szakad meg, nem deríthető ki, hová tűnt a nyomhagyó. A tépelődés energiavesztéssel jár, nem pocskolhatják erejüket fölösleges ügyekre. Buta herdálás lenne. Belekóstoltak valamibe, ami – úgy látszik – mindennél ízletesebb, szükségtelen kockáztatni. Kísértik a lehetetlent: steril valósággá hangszerelni át a steril fantáziát. Csakhogy a valóság sosem olyan zenei, mint a képzelet, fogyatékosabb a ritmusa, esetlegesebb az összhangzata. Ám ha fordítva áll a helyzet, akkor sincs könnyebb megoldás. A remény halvány, de nem engedik hatalomra a kétségbeesést. A beletörődést pláne. Az asszony, aki szemben ül a nappal, hunyorog, amint élesedik a napsugarak beesési szöge, árnyékfoltnak látja a férfit, kissé megijed, megrázkódik ettől az elmosódottságtól. A balsejtelemtől. Az alig észrevehető változást a másik rendhagyónak vélelmezi, nyugtalanul vonja össze szemöldökét. De csak a nap aranyát látja vibrálni szeme előtt a csodált bronztesten, aggodalomra nem lát okot.

A túlpart beárnyékolódott, amint a nap nyugatra fordult. Azért szokták a fővenypartot választani – többek között –, mert jóval tovább süti a nap. Persze, amiatt szintén, hogy ezt mások nemigen favorizálják, nem kockáztatják a kissé nehézkes átkelést a csurgón, de választják a finom homok miatt is, amely azonnal átforrósodik, ha csak kis időre elhagyják. A fürdőzők nagy része ilyen tájban indul haza; megéheztek, munka vár rájuk a ház körül, csupán elfáradtak. Ilyenkor még óvatosabbnak kell lenniük, a gyanakvók örömet lepleznék le titkaikat. Inkább lassan cihelődnek ők is. Az átkelés után (túlfelől van a falu) fölöltöznek a bokrok között; a férfi javasolja, tegyenek egy sétát az erdőben. Arra gondol, ott talán nincsenek annyira szem előtt, mint a folyón. Az asszony készségesen beleegyezik.

– Menjünk. Van még időnk.

Társa megkérdézhethné, mihez viszonyítja az időkorlát fölszabadítását, de fölöslegesnek véli. Átvágnak a kiszáradt réten, amelyet mindössze az iglice kifakult virágai tarkáznak itt-ott, átkelnek a fürdőhelynél a folyóba torkoló patak kissé föntebbi hídján, tágas szekérúton, sárguló kukoricás mellett ballagnak árnyékban a tölgyerdő felé. Innét az erdő lehúzódik a folyó távolabbi kanyarulatáig, sőt, követi is egy darabig a medret, ott elől viszont, ahol behatolnak a sűrűbe, mintegy kétszáz méteres sávot al-

kotva keresztbe fordul a mezőn. Ennek megfelelően elég hamar átjutnak rajta, és a másik szélén egy szürkére ázott (és száradt) magaslesre bukkannak. Számukra menedék. A férfi talán tudhatta, hogy itt tornyosul, minden esetre otthonosan mászik föl létráján. Az asszony gondolkodás nélkül követi.

Ahhoz elég magas a faépítmény, hogy jól be lehessen látni a tájat, kivált az erdőszélet. Tulajdonképpen pontosan követhetni a folyót; szürkésebb a partját szegélyező fűzek lombja.

Mélyeket lélegezve álltak a mellvédre támaszkodva, alattuk a fölszántott mezőről erős földszag érkezett – az elvégzett aratás utáni munka frissességére figyelmeztetve. Egymáshoz simultak olyan szorosan, ahogyan azt nem engedhették volna meg maguknak a fővenyparton. Mások előtt semmi esetre. Légzésüket a növekvő izgalom szaggatta, időnként lihegve préselték ki magukból az összesűrűdött levegőt. Időnként szembefordultak, hevesen összeborultak, így merevedtek mozdulatlanságba. Valószínűleg zavarban voltak, nem tudták pontosan, mit kezdhetnének egymással. Tartottak tőle, hogy valami végzetes hibát követnek el, amiből nem lehet visszakozni. Ami megbántja a másikat. Különös, de ezúttal sem esett sok szó közöttük, jóllehet, bőséggel lett volna kibeszélőnivalójuk. (Húsz év múlva majd a csendes kiskocsmában fölidézik megfagyott múltjukat, észreveszik és leverten kárhozzátják hajdani bátortalanságukat.)

Lenn a friss szántás gazdag terítékén civakodó varjak osztozkodtak.

Megrökönyödvé nézték a falánk madarak veszekedését, az értelmetlennek látszó küzdelmet, miközben a maguk békéjét keresték. Ismerték sérülékenységét. Éppen ez a tudat fogta vissza mindkettejüket elhamarkodott cselekedetektől. Egyúttal tisztában voltak a túlzott óvatosság lehangelő, sőt, kiábrándító bénultságával. Őrlődtek, vívódtak, ingadoztak. (Semmi esetre sem a hűség gátját érezték, nem a szabályokét, a megoldás kilátástalansága terhelte heves ábrándjaikat – állapították meg az idők végtelenjéből.)

Az asszony lassan, finoman végigsimította a férfi arcát. Az megragadta, megcsókolta a cirógató kezét. Egész testükkel egymáshoz fordultak, szorosan összefonódva belecsoholták magukat az időtlenségbe. Olyan mélységbe, ahonnét – úgy érezték – többé nem lesz számukra kiút. Valahogy mégis kikecmeregtek, elfogyott a levegőjük, apránként kibontakoztak a szorításból, és fáradtan (ijedten?) lehuppantak a magasles összerótt padjára. Kapkodva, szuszogva vették a levegőt, mintha többé nem férhetnének hozzá. Az egész a bőséges táplálékra akadt varjak türelmetlenségére hasonlított.

Elnevezték magukat.

Egyszeriben akadt beszédtémájuk: elő kellett hozakodni a folytatással. Nem volt túlságosan könnyű; a körülmények tisztázatlansága nehezítette. A legszimplább kérdések – mikor, hol, hogyan? – kényszerítették ki a gondos válaszokat. Valójában mindketten ismerhették a lehetséges megoldást, talán csak méltatlanul praktikusnak, lélektelennek vélhették az ilyesféle társalgást. Igen, mindig, mindenütt ott tolokodott a félszükségben jelentkező félelem közöttük, elronthatnak valamit.

Hogy rájuk tör a kiismerhetetlen rontás.

Aztán a férfi erőt gyűjtött, kissé körülményesen részletezte a lehetőségeket (amiket egyébként mindketten pontosan ismertek, de meg kellett futniuk a köröket), az asszony szólanul hallgatta, ha szükséges volt a beleegyezése, bólintott, aztán ismét megölelték egymás, megint remegve csókolóztak (visszaeveztek a gyakorlatiasságból a szenvedélybe), aztán komótosan lekászálódtak az építményről, a férfi készségesen segédkezett volna az asszonynak, de az nem szorult rá, aztán kéz a kézben visszaindultak az erdőn át a faluba vezető útra, aztán...

És a következő aztán már az asszonyt vezette be másnap hajnalban a férfi udvarára. Már elhallgatott pirkadásra az ősbabonák nyávogó kuvikja, a kakasokon volt a sor. A vendég jól tudta, nem kell kopognia, nyitva az ajtó, bent várják, és valóban ébren várta a férfi, kipattant az ágyából, hogy fogadja az érkezőt, belülről ráfordította a kulcsot az ajtóra, vállát átölelve irányította az asszonyt fekhelyéhez a szobában, sietve ledobta pizsamáját, és az ágyból figyelte partnere vetkőzését. A férfit meglepte, hogy az asszony a tréningruha alatt nem visel semmit, boldogan szorította magához a mellé sikló testet, amely magával hozta kintől a hajnal hűvösét, remélte, hamarosan átforrósodik arra a hőfokra, amely délutánonként a fővenyparton jellemezte, remélte, végre beteljesedik maga a remény, mi több, a végtelent remélte mindebben.

Aznap délután úgy érezték az átforrósodott homokpart szokásos bénaságában, hogy megtalálták a *megfejthetetlen erdőben a baráti növényeket* (ők aztán tudták, mennyire baráti a keserűfű), *kavicsokat, kígyókat, baráti madarakat*, miként egy jeles szerzőnél olvasható. Esetükben szintén átérezhető globális igazságnak tetszett, még ha kígyó – legalábbis láthatólag – nem ólalkodott közelükben. Persze, ki tudja, mekkora a misztikus metaforák hatósugara? Végtére is bármi lehetséges. Hajnal óta ekként fogják föl, hajnal óta új az időszámítás, a világtérkép, a kozmikus háttérsugárzás.

Valamikor a folyó hullámain csillogott, netán borongott ez az érzés – összegezték évtizedek múlva rögeszmésen, azon a délutánon azonban meg voltak győződve róla, hogy ez a valamikor éppen most kezdődött és remélhetőleg nem látszik a vége. Egyikük sem töprengett azon, ha igen, egyáltalán mi táplálja az efféle bizakodásokat. Egyelőre ugyan magukban üldögéltek megszokott helyükön a bevált pózokban, ám bármikor földülhatja nyugalmukat valaki, aki társaságukra áhítozik. Mindössze át kell lábalnia a csurgón. Azaz: kívülről marad minden ugyanúgy, ahogyan tegnap, tegnapelőtt (és a többi tegnapelőttben) kialakult, a benső azonban végképp telített a hajnallal.

A levegő pedig fénylő vibrálással – közvetlenül a víz színe fölött. Ugrándozásra csábítja a kis halakat. Vagy a menekvés illúzióját kelti a nagyobb rablóktól.

A folyó oly lágyan, oly szelíden...

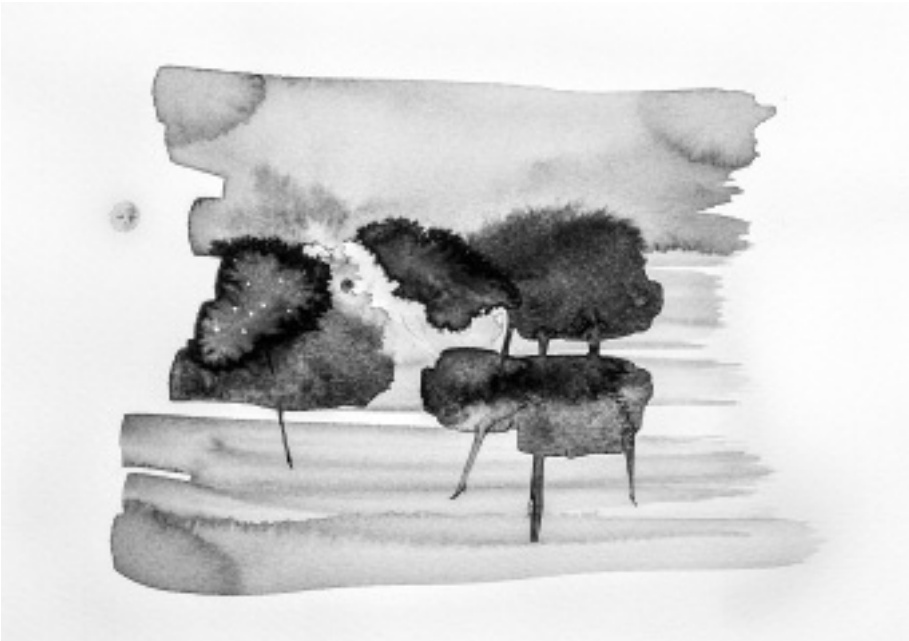
*

- Mit kérhetek neked? Egy pohár bor jó lesz?
- Lehet vörös?
- Miért ne.

A felbök születése II.

A varázsló kertje

A kisvendéglő sarkában ültek, egymással szemben, a férfi sosem kívánta az egymás mellett ülést, azt mondta, olyan, mintha vasúton utaznának. A főlsgológó fölvette a rendelést. Ők ellenben csendben várták, hogy kihozza, nem akartak addig belemélyedni a beszélgetésbe. Az eltelt évtizedek nyomot hagytak rajtuk, főleg a küllemükön (noha talán nemigen roncsolódtak), szenvedélyük ekkora kihagyás után elemi erővel talált vissza korábbi formájához. Szinte egy csapásra ott tartottak, ahol annak idején kapcsolatuk megszakadt. Így aztán a férfi megengedhette magának a kedélyeskedő szemrehányást:

– Minapában a faluban üresen hagytad a hajnalomat.

– Nem tudhattam, hogy nyitva az ajtód.

Dehogynem. Valamikor is úgy volt.

Na, de este...

Nevetnek, ám mintha enyhe rezignáció fátyolozná a hangulatot. Tekintetük vizsgálódva fonódik egymásba, akárha a csaknem feledésbe merült egykori pozícióikat kísérelnék meg fölídézni. Mosolyukban csupán a kedvesség őszinte; arra való, hogy fájdalmat palástoljon. Mindkettejükben ugyanaz a hiány keseredett meg. Öntudatlanul benne a sunyin lopakodó elmúlás fenyegetése. Konkrét jelzést kaptak felőle; leszaggatta mindkettejükéről korábbi láncikat. Itt a nagyvárosban igazán semmi indiszkréciónak nincsenek kitéve, fölídézhetik a múltat, ha kedvük tartja, ha képesek rá. De hiszen képesek. De hiszen szemük előtt ennyi idő után is minden egymáshoz köthető pillanat. Helyszínek, események, szavak, mimikák, gesztusok. Sőt. Az érzemények hevesége tör utat magának az elfáradt figyelmen, élénkíti meg érdeklődésüket. Emiatt kerültek ide. A helyszín akár más is lehetne, arcukra formálnák azt is. Kítőlnének az időtlenséggel, vagy pontosabban: azzal a mondhatni misztikus idővel, amit a hömpölygő folyamból maguknak kisajátítottak. Ellátták makacsságuk védjegyével. Ekképp aztán a nagy áradatban is az övék. Játékos komolysággal licitáltak egymásra, hogy mennyire. Mégsem volt egészen játék; olykor meghatottságba bicaklott. Szerencsére, kéznél volt a boros kehely, el lehetett iminálni a koccintásba.

A forrósuló heveségen át-átszivárgott némi határozatlanság, leplezhetetlen félzségesség. Netán tartózkodás. Egyelőre az okok kideríthetetleneknek mutatkoztak. A hezitálásban ismeretlen eredetű aggodalmak settenkedtek. Ebből a szempontból nem látszott jó ötletnek, hogy szemben foglaltak helyet, az asztal meggátolta a testi érintkezéseket. A kezek sem találtak egymásra fölötte. Maximum a poharak csendültek össze. A társalgás leragadt a kivételesnek minősített múlt részletezésénél, az elválás traumáját azonban éppen csak érintette. Az asszony készségesen vállalt volna bizonyos felelősséget a hibák miatt, a férfi nem engedte, hogy kizárólag magát kárhóztassa. Azt a fájdalmát ennek ellenére sem hallgatta el, hogy amikor hiteles ajánlattal kereste meg telefonja, az asszony elutasította. Egész egyszerűen lerázta. Nincs helye a kertelésnek; ez volt az igazság. Abban mindig biztos volt, hogy nem léhaságból tette. Miképpen ő sem az ajánlatát. Egy fájdalmas esemény folytán szabaddá vált, ezt akarta közölni.

Vagyis a folyó hullámain egykor valóban boronghatott baljós sejtelem szintén. Igyekezett ragaszkodni legalább a szinte észrevétlenül fogyatkozó jelképekhez.

Az ajánlatban a legcsekélyebb agresszió sem riaszthatott, éppenséggel az agressziók megszűntét próbálta a maga módján jelezni. Nem vádaskodásként tért ki a históriára, lankadatlan figyelmét, vonzalmát tanúsította. Az asszony bánatosan lehajtotta a fejét, a férfi sajnálta volna, ha szégyenkezik a könnyelműen elszalasztott pillanat miatt; gyanította, hogy a helyzet mindig bonyolultabb, mint amilyenek mutatkozik. A köznapi valóság csupán szimpla regényekben kínálja magát megismerésre, egyébként akár a legagyasabb, legrafináltabb fizikusok elől is képes rejtőzködni, visszahullani a globális nagy-elbeszélésbe. Arról nem is szólva, hogy... Nos, arról éppen nem itt kell beszélni. Ki tudja pontosan, miről kell itt beszélni: Ők szintén csak kerülgetik, mellékesnek tetsző témákat keresnek, közömbösnek tetsző szövegeket, amelyek valamiképpen mégis közelítenek a nehezen kimondhatóhoz. Többnyire parabolák; akaratlanul csúsznak ebbe a sejtelmes formába.

A férfi váratlanul visszakozik az imént félben maradt párbeszédhez:

– Igen, az este. Más az este és más a hajnal. Friss hajnalok, fáradt esték. De nem ez a lényeg.

– Hanem?

A férfi akadozva, noha kedvvel, már-már gyönyörködve ecseteli az egykori hajnalok varázsát, az üde fényekben megcsillanó testet összes titkával egyetemben, a bőr aranylását, a formák, idomok árnyékból kibomló szépségét, a nyál csillanását csók után az ajkakon, sóhajokat, elnyelt sikolyokat. Az este – ha nem is volt fáradt – riadtan hatott, a hajdani élmény ideges keresésének, visszaidézésének, örömmel, ám kevéske derűvel. A sóhaj ötlük föl benne: „de régen simogattak már ilyen lágyan”. Parányit büszke az elismerésre, ismétlések esélyét látja bele.

Az asszony bágyadt mosolyából nem következtethet semmire, önteltségre utalna, ha nagyon pozitívrá értékelné. Kínosan ügyel ezekre az apró finomságokra, úgy érzi, alkalomadtán fontosak lehetnek. Azok voltak már a fővenyparton; következetes szótlanságuk, visszafogott gesztusaik tehát korántsem pusztán a külvilágnak szóltak, noha annak csakúgy, kapcsolatuk őszinteségét, lehetséges tisztaságát óvták. Tudja ezt az asszony szintén, de nem szívesen szolgáltatja ki magát. Az az elszalasztott két évtized ugyan nyomot hagyott, ám nem homályosította el az egykori félelmeket; elképzelhető, hogy újakkal gyarapította azokat. Óhatatlanul ilyesmire utaltak az esti együttlét félszégei, a hevesség átsiklásai a megfelelési kényszerbe, a megmagyarázhatatlan idegenség-érzet az ismert rezdülésekben is.

Az asszony gyakran szabadkozásba menekül. Talál ugyan mentséget, mégis szabadkozik.

A férfi igazságtalannak érzi a felelősség átvállalását társa gesztusában; a maga sutaságait igyekszik a bocsánatkérésekhez társítani. Idegesítően ugyanazok a körök. Átléphetetlennek látszanak. Átléphetetlennek, mivel közönséges főbiák. Kapóra jönne egy olyan mozzanat, mint az erdőszéli magasles volt az alig megközelíthető históriában, lazíthatná ezúttal is a fölcsigázottságot, előbbre segíthetné az egymásra

találást. A férfi megpróbálkozik a hivatkozással, ám az attól még múlt marad: lejátszódott, emlékké satnyult. Mindketten megmosolyogják a kísérletet, mintha nem vennék tudomásul, hogy kudarcnak bizonyult. Marad a sürgető keresgélés, a reménykedés – az egyelőre céltalan parabolákban.

Egyik sem vezet semmiféle jövőképhez.

Holott itt és most, kimondva, kimondatlanul arról lenne szó, körötte esetlenkednek eltökélten. A megoldás valószínűleg inkább könnyedséget igényelne, semmint ezt a minden áron kényszerített rögeszmét. Szabadulást a nem is annyira közös múltak koloncaitól. Mivel mind a könnyű, mind a nehéz évek megterhelnek nyűgeikkel. Olykor, mint itt e kettő (*die Beide*) között lerázhatatlanoknak tűnnek föl. Annak érzik.

A pincérnő – kívánságukra – finom pástétomszerű ínycsínnyel rukkolt ki: darált dióval krémesített padlizsánból készült, különleges kenyérfélét szervírozott hozzá. Hatalmasodjék el fölöttük egy másféle mámor.

Legalább a rendelés sikeres. Már a látványtól elégedettek; az ízek pedig igazolják a látványt: érdemes volt.

Mindeközben lejátszódik egy kellemetlen közjáték. Magyarázhatatlan és legalább annyira váratlan: a vendéglőben apró darazsak, kecskedarazsak bukkannak föl, egyik megcsípi az asszonyt. Nincs igazi riadalom, mindössze arról faggatja a férfi, nem reagál-e túlérzékenységgel az efféle balesetekre. Az asszony nemleges válasza ellenére javasolja, hogy sürgősen hűtse le hideg vízzel, nehogy földagadjon, majd pedig ecetet kérnek a főlszolgálónőtől. Kis fehér porcelán tálkából kezelgeti az asszony a szúrás helyét. A férfi kiigazítja, amikor a fullánkot próbálná megkeresni:

– A darazsak nem hagyják a bőrben a fullánkjukat, a méhek igen, azok belepusztulnak a csípésükbe.

Szerencsére, mit sem romlott az asszony kedélye, sőt, a föltálat finomságtól, a remek bortól javult is. A férfi pedig igyekszik szóval elterelni figyelmét a zavaró mozzanatról. Ebben a pillanatban talán arra sem ügyel igazán, hogy parabolákkal közéletben mondandója egyenesben kimondatlan lényegéhez, ugyanakkor ódzkodik a direkt vigasztalástól, nehogy túlértékeljék az égető, de nem elviselhetetlen fájdalmat.

Semmi esetre sem uralkodják el a tétovázó lélek el-elbizonytalanodó fájdalma fölött, ami viszont föltétlenül túlérzékenységből eredeztethető. Jobb, ha mindketten tudomásul veszik.

Folyójuk, emlékezetük folyója fokozatosan: méterről méterre hullámszik bele a mostoha idő hömpölygésébe; egybemosódnak hajdani káprázatok, törött hangulatok, jelenbe kavardult vágyak, megkésett ábrándok. Igen, a vámpíridő. Kimondatlanul is gyanítják mindketten, ennek így kellett történnie. Nem szűnt meg a varázs, a realitás agressziója ellenére sem. A fővenypartot teljesen elborította a burjánzó keserűfű, az aranyvessző fakuló/hervadó virágai, amelyekre szulák tekeredett, fehér tölcserében eltévedt szender vibrál, színes szitakötők, boglárkalepke rajok tévelyegnek fölötte.

És a korrekció? A korrekció az emlékezet kártyatrükkje. Szemfényvesztés. A károsultak lebegtetik magukat hitegetve. Az ő életkorukban már komikusnak tetszhetett volna.

A tévképzet – ennek ellenére – megfordult ebben a két fejben szintén, annak ellenére, hogy józan eszük mást diktált. Talán lehangolóbbat, esetleg mégis a folytatás módozatait.

A férfi nem annyira félt, inkább irtózott a kudarcoktól, lelkében nem nyíltak fiókok elfogadásukra. Nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem számolt volna velük, figyelmét, energiáját azonban minden körülmények között háritásukra koncentráta. Az asszonyt szorongásai, kétségei labilisabbá tették: tartott mindenféle konfrontációtól, hajlott a beletörődésre. Jelképesen az az állapot felelt meg legkivált jellemének, amit annak idején a fővenyparti sütkérezésekkor a sokat mondó, kifejező csönd és a mozdulatlan szemlélődés teremtett meg > abban a kockázatmentes közegben érezte elemében magát. A férfi ezt sosem könyvelte el hibájául; egyszerűen tudomásul vette. És az asszony sejtette, hogy így lehet. Pedig valójában sosem magyarázkodtak, egymást elvéve sem minősítették. Soha semmi, ami kockáztathatta volna az elfogadást. Kialakult köztük egy néma egyetértés a készenlétre, ám a megfelelő pillanatok ennek ellenére kihasználatlanok maradtak.

A folyó oly lágyan, oly szelíden...

És mégsem változatlanul. Többnyire valóban szikrázott, esetenként meg komorlott. Komorsága jóval mélyebb titkokat rejtett, mint a fölszíni csillogás, lehetetlen volt megfejteni talányait. Arra azonban föltétlenül figyelmeztette a vak szenvedélyben fuldokló párost, semmi esetre se érintsen közös érdekszférájukon kívül eső pontokat. Amennyire tudták, betartották ezt a szabályt, nem szerették volna továbbra sem kiszolgáltatni magukat illetékteleneknek. Mindketten belátták, fönntartásaik, kétségeik, de reményeik szintén ugyanazok, mint a hajdanban félbehagyottak. Ebből szükségszerűen származott némi zaklatottság, jobbára azonban a türelem kerekedett fölül. Amíg az asszony az ecetes borogatással foglalkozott, a férfi azon töprengett, miként kezdődött pontosan ez a hanyatlás, kihűlést nem ismerő viszony, mi lehetett az a pillanat, amikor összeszikkáltak az óvatlanul (netán eltökélten?) közelgető pólusok. Rákérdezhetett volna, de nem akarta társát zavarba hozni, terhelni a hosszú idő alatt bizonyára eljelentéktelenedett kérdéssel. Ámbár a meglepő, noha nem éppen váratlan újraindítás fölülírhatja a gyors minősítést.

Aligha indulhatott léha vadászatképpen; abban az esetben ugyanis az egykori megszakítás végeleges volna; mindkettejük számára úgy lenne kézenfekvő. No, de nem; hanem az ismételt egymásra találásban. A férfi megfogadja magában, egyszer kifaggatja az asszonyt az elherdált időről, vajon mindeddig föltörhetetlenül blokkolta-e közös múltjukat. Egyelőre, persze, nem tudja, mikor hangozhat el ez a kérdés, ha egyáltalán. Ebben a pillanatban ahogy nyelvét végighúzta cserepes ajkain, úgy látzott mintha már a lehetséges válaszokat élvezné. Sietve ráemelte borospoharát a másikra. Eszébe jutott, hogy azokban a néha homályba hulló időkben többször előfordult, hogy együtt voltak nagyobb társaságban, Vajon valóban annyira tökéle-

tesen álcázták magukat, hogy senkinek a gyanúját nem keltették föl? Vagy csak nem merészelte senki fejükre olvasni sejthető kapcsolatukat.

Mindegy.

Lehangoló, de most sem tartanak előbbre. Továbbra is lényeges a rejtőzködés; az idő nem végezte el tisztító munkáját. A profiltisztítást – tolakodnék a gazdasági köznyelv a szépliteratúrába. A férfi kuncogott magában, hogy ez az okoskodó kifejezés fölöttlött benne. Nem, ezt nem osztja meg az asszonnyal. Megint egymás megátalkodott bámulása. Valamikor a folyó hozhatta ezeket a gesztusokat, ahogyan hullámain torlódott föl szenvedélyük. Elképzelni is lehetetlen mást. Az asszony kicsi szeme időnként szűkebbre húzódik, mintha a látvány belsejébe próbálna hatolni. Homlokán ráncárnyékok jelennek meg, de nem engedi, hogy elmélyüljenek. Különben is – véletlenből, rutinból-e –, háttal ül az ablaknak: jótékony, leélezett fény simítja egybe az arcát. Így csinálna helyet magának a fővenypartról ismert rajongás? A férfi szeretné remélni. Úgy gondolja, oka van föltételezni.

A gondolat, amely körvonalazódni kezd agyában – maga sem tudná megmagyarázni, mi hozta elő – alaposan meglepi. Nevezetesen, hogy sosem találkoztak télen, hogy félreismerhetetlenül a nyár a közege ennek a tűnődő szenvedélynek. Mondhatni: a perzselő nap, az érzelmek hőfokával versenyző kánikula. De vajon mennyire hűtenék vissza a jeges szelek, a téli fagyok a nyaranta (az újabb nyárban csakúgy!) csillapíthatatlannak tetsző lázat? Vajon átvészelné-e a zimankót, lüktetne-e a vastag hótakaró alatt, újult erőre sarjadna-e az olvadással? Kérdések; alighanem föl kell őket tenni. Alighanem válaszokat kell keresni. Kényes, sérülékeny a heves érzelem. A parázs és a lángolás. A tűz ébren tartása, vagy alkalmi fölszítása. Talán a télbe nem akart belefordulni az egykori szenvedély. Tartott tőle, mit láthat majd a folyó jégtükrén: csillogást-e, borongást-e. Arról nem szólva, hogy a folyón sosem biztonságos a jég. Aztán a férfi ráérez, hogy ez képes beszéd, hogy ez a kapcsolat, a viszonyuk auráját érinti, és elbizonytalanodik. *Die Beide* valóságosan jelen van, kettősük együtt csipeget a fantasztikus krémből, a kulináris csodából. Ez aligha szimbólum, még ha hajaz is olyasféle közhelyre, mint az egy tálból cseresznyézni. Igenis, valóságos itt-lét, valóságos jelen-lét. Nem szükséges, nem is érdemes kilátástalan szimbólumokba burkolni. Pláne, gonddá torzítani. Ugyanakkor a kitérés a fölvetés elől – elodázás. A megoldatlan tovább taszigálása, kacintás a sunyi véletlenre. Nem szokott működni. Nem szokott megfelelően működni.

Lehet, hogy ilyesfélék járnak az asszony fejében szintén? A férfi nem zárhatja ki; ha ő, hát a másik miért ne. Egyébként is, megkerülhetetlen a közös gondolkodás, az önzés minimalizálása.

Mégis, a tél valóban szöveget ütött a fejébe,

Voltaképpen az ősz is. Nem borzongtak együtt a szeptemberi réten az üvegszárú kikericsok csábos, ametiszt halál-tüszőjétől, nem kacintottak vissza az érett galagonya parázs-hunyorgására, nem mosolyogták meg az iszalag kócosra száradt, komikus pamacsait.

Hajdanán a fővenyparton, a hűsítő vízpára és a homok szárazságának ütközetében minden egyértelműnek mutatta magát. A megszokott, kitanult testbeszéd úgyszólván rutinos kalandregényt formált ki a levegőből. Kémiailag közömbösítette a benne láthatatlanul kavargó mérgeket, a fölgyülemlett szennyet, mire beszippantották, tiszta lett. Soha nem elemezték, miként voltak képesek ezt a szűrést véghez vinni. Magától értetődőnek, szükségszerűnek ítéltették; akárha rajtuk nem múlt volna. Kissé költőibben: mintha ugyancsak a víz sodorta volna feléjük, ők pedig játékból kihalászták. Kicsit így is történt. Hiszen *a folyó oly lágyan, oly szelíden...* szerencsésükre, nem vitte tovább. Idillikus környezetben minden délután, vélik, példátlan idillt éltek át.

Pillanatnyi környezetük mesterkéltőbb, ám vitathatatlanul szintén idillikus. Még a darázscsípés is, ami nem éppen kíméletesen, de a természetest lopja be a mesterkéltsébe. Egy kóbor városi darazsat. Megjelenése, szúrása szívek húszéves rozsdáját oldotta le váladékával. Az alig kivehető ecetillattal. És a figyelmeztetéssel a kiszámíthatatlanra. Az eseményeknek (a véletleneknek csakúgy) nyilvánvalóvá válik a láncolata. Valamit bizonyosan lehet vele kezdeni – fontolgatja némán a férfi. A kiszolgáltatottságra gondol. Az asszonyban minduntalan jelentkezik szorongásként. Talán-talán az emlékezetes hajnalok voltak mentesek tőle. Részben. Pányvák. Fojtó kötelékek.

A férfinak a tél jár eszében. Asszonyainak csillapíthatatlan didergése. Belefáradtak, végzetesen kihültek a zord időjárásban. Megint megtörténjék? Az ismétlődések szörnyű rituáléja. Nézi a darázs-inzultusból megnyugodott asszonyt; vágy és fájdalom cikázik tekintetében. Vajon össze- vagy széttartók a gondolataik? Elképzelhető, elvárható, kívánatos. Az utóbbi mint szuperlatívusz. Igen. Az egyhangú boldog állapot visszaperlése, amit eladdig nem tépáztak szeszélyes évszakok. A fővenypart örök nyara. És az örök visszatérés, a regresszió kísértése. Menekvés a nyilvánvaló inflálódás elől. Idegesítően szűk a járható ösvény. A télben még ennél keskenyebbre szűkül; mindössze a korábbi lábnyomokba érdemes lépni. Az irány elvétése a fagyás kockázatával fenyeget. A folyó lassúbb részein viszonylag gyorsan jelentkezik a jégvárta. A sodrás, a zubogó talán sosem áll be teljesen. Mikor minden dermedtté vált, vastagra hízott a jég, levegőtlenül fuldoklik alatta a vegetáció. Valamicskét segítenek a rianások, a hasítékokba beférhet némi levegő. De mennyi? Elég lehet?

Valamikor a folyó jégpáncélján megcsillant, alkalmasint borongott ez a tisztázatlan érzés...

TORNAI JÓZSEF

Egy inghez

Legalább negyven éve
Iowa Cityben. Megtetszett
a finom gyapjú anyagának
érintése, a hegyes gallér
és téglavörös színed.

Hidegben a trikóm fölött,
nadrágon kívül hordtalak.
Emlékszel, hogy mikor a kis
sportgép leszállt velünk
a Grand Canyon repedékes tetején,
kigomboltam a hosszú bőrkabátom,
és te a bitang szélben is melegítettél?

Itthon is sokszor viseltelek,
úgy látszik, kölcsönös volt a ragaszkodásunk,
mert ennyi idő alatt sem
kezdett foszladozni az ujjad vége
vagy a gallérod nyakrésze.

Sokáig nem gondoltam rád.
Most, hogy öreg vagyok, veled együtt
örülök, ha fölkaphatlak,
s te működsz máris, akár egy
filmfővevőgép: legeltetem

pillantásom erős, enyhén kockás
szöveteden, senki nem tud régi
ismeretségünkről, elég, ha én
tudom, ki vagy,
ki voltál akkor, és milyen
fiatal bika volt a gazdád valaha Amerikában.

Kiteríted elém a préri fűvét,
még ma is fölveszlek,
ha fázom a fűtött szobában is,
és látom, amint foltos, nagy farú musztángjaikon
elindulnak késő őszi vadászataikra
az indiánok.

Minek a fattya?

Hiába húzom le a héját,
belül a magja ellenáll,
és abban is van egy kisebb
szemcse, benne a gáz-homály,
hol energiák keverednek
valamivel, aminek se állapota, se neve,
és csak azért nem örülök meg,
mert az abszurdba hullok bele.

Abszurd a dolgok töve, írtam
egy régi versben, mikor még nem vetkőzött
le előttem az a kozmikus meztelen,
hogyminden eszmét úgy megelőzött.
mert sehol nyoma, hogyha van.

A paradoxonoknak még örültem,
azt hittem, a dolgok színe-fonákja az igazi
képe a számolatlan mindenségnek,
hisz én is paradox vagyok,
s egyetlen ige sincs fejemben,
hogym ne tudna szembefordulni önnönmagával,
így csodálva az eredet-rejtélyek
szépségét az iszonyatával elkeverten.

Az abszurd azonban azt
ismegrémíti, aki nem fél
megpillantani a halhatatlant
pusztulásának galaxis-tüzénél.
Légy ember, a kromoszómák
szabad áramlásának kiszolgáltatva,
így lehetsz minden, az üdvözült
lét fia, ki soha nem sejti
meg, minek a fattya?

Fekete orgona

Orgonám, leveled feketül,
hull a földre, egyre dül.
Hej, tavaszra kizöldül megint,
amikor a nap-szem rákacsint.

Hej, tavaszra én is készülök,
akármilyen vénség legyen is,
aminek végső sodra visz.

Mindig csak azokra gondolok,
akik elhagytak itt túl korán,
nézek ki a szobám ablakán,
sárga kutyám hóban kódorog.

Fekete a ruhád, orgona,
holnapomban van még egy csoda:
jó bortól piros vér poharam,
hadd igyam, ami hátravan.

Álmodom

CSIKÓS ATTILA

Kötélék (Bondage)

Fázol, kérdezte a férfi, és végigsimított a lány vállán. A bőre olyan száraz fehérséggel világított a vörös blúz szakadása alatt, mint csont az eleven húsban.

A tó partján álltak. Arcukat a nap felé fordítva, mintha várnának valamit. Egy-mástól alig egyméternyire, keveset mozdulva figyelték, ahogyan a nap átszivárog a hegyeken, a hullámokon, a felhőkön, és megpihen a nádas felett. A férfi törte meg a csendet s kihívó mozdulatlanságukat.

Érintése szenvtelen volt. Kivédhetetlen és lapos. Mint egy ütés. A lány bólintott. Megszánta a férfit. Megbocsáthatatlan, ugyanakkor leküzdhetetlen vágy járta át, hogy minden erejével ellökje magától, mégpedig éppen olyan váratlanul és kíméletlenül, ahogyan ő végigfuttatta a vállán a kezét. Igen, mondta aztán halkán, de a férfi nem mozdult arra sem. Ez megerősítette hitében, hogy éppen ezt kéne tennie. Ellöknie, mint egy unt rongybabát, egy halottat, aminek éppen sürgősen volt bizonyítva be saját létezésének okait. Csak ezzel juttathatná kifejezésre, hogy minden ép sejtjével, minden roncsolatlanul maradt emlékével együtt érez vele. Ugyanazt gondolja, amit ő, és megérti, ujjainak esendő mozdulatában nem a közeledés és a megismerés vágya élt, csupán az újbóli önmagába fordulást, az újjászülető idegenséget fejezte ki gyors gesztusa. Ahogy a halak dobják fel magukat a habok közül. Megigazította szoknyáját. Madár szárnya rebben olyan ártatlanul, ahogyan fellibbent a szövet. Légszomja volt. A közelben ébredő vízimadarak lármája elnyomta szapora sóhajtásait. A férfi cigarettára gyújtott. Zavarta a füst. Lassan elfordította a fejét. Igen! Amikor megérintette lúdbőrözött vállát, tudomására hozta, hogy immár önmagával muszáj foglalkoznia. Kizárta a lányt a gondolataiból. Felélte múltját, elzárta előle a jövőt: a távolság ígéret marad. Sürgősen a sietve, zavartan előkutatott szavak. Azzal, hogy suta sietőséggel megfogta a vállát, értésére hozta, hogy nem szabad magyarázkodniuk. Valamiért mégsem tudott úgy tenni, ahogy azt a férfi elvárta volna tőle, nem volt képes az arcába csapni, a mellének feszülve eltaszítani. Hiába! Hiába apadt már el benne is a kíváncsiság s a vonzalom. Nem voltak kérdései, vágyai, kötelmei, törekvései, érzései. Minden, ami belőle maradt, fölszívódott a saját csontjaiba, ott remegett elviselhetetlenül fájdalmasan. Egyedül akart lenni, mint egy gyerek. Legszívesebben levegőt sem vett volna, hogy ne kelljen beszívnia a férfi izzadtságának bőréről párolgó kesernyős, idegen szagát. Most sem tudta megtenni, amit elvárt tőle egy idegen. Idegen volt a férfi is. Alig tudott róla valamit. S a szaga úgy csorogta körbe, ahogy gyermekkorában a szappan ismeretlen, savanyú illata. Erre gondolt, amikor lassan belépett a férfi légkörébe, s ellentmondást nem tűrően, kapkodva az izmos, szagos vállra csapódott a homloka. Az ajkai duzzadtan lüktettek, s a gégegjében még mindig ott feszült a fájdalom. A tó fénytelen alumínium tálként jelent meg előtte, rideg és tompa tárgy-

ként, melynek elmosódó, ködbe pólyált körvonalai egy orvosi tálca képét juttatták eszébe, amibe a spatulát dobják a nővérek egy torokvizsgálat után.

Az este. Porcelánfigurák egy gyertyafényben vöröslő műtőasztalon. A terasz, mint egy gyatrán és szenvedélymentesen megírt regény részlete, eleinte kevés megfejteni-valót kínált nekik. Szavak bősége és jelzők tömkelege. Ki-ki rendelt egy-egy színpompás italt. A lenyugvó nap tüze. Kékeszöld trillák a tó felett. Az ezüstparti szezonvég zajos és túlcsoorduló kínálata. Ők a kerthelyiség hátsó részén, egy sötétbe merülő asztalnál foglaltak helyet. Tizenöt éve nem találkoztak, mégis olyan magabiztosan, fensőbbeséges nyugalommal hallgatták egymást, a megismerkedésük óta eltelt évek történetét, mintha közös emlékeiket idéznék fel egy romantikus utazás során, melyet második nászútnak hívnak megállapodott társaik. Az emlékek, születésenek közösen megélt kalandok után, vagy ellenkezőleg, legyenek közreadóik magántulajdonai, a múlt birodalmának kincsei, mely múltban feloldódik a szereplők valódi története. Ha akarták, úgy láthatták egymást, mint tizenöt évvel ezelőtt, eltörölhették az időt. Ha pedig úgy kívánták, elképzelhették, hogy ők ketten férj és feleség, s mindaz, amit elbeszélnek, mindkettejüknek ismerős, s csak könnyen kiigazítható, árnyalatnyi különbségeket mutat. Egykori megismerkedésük ténye, s az a pár kép, ami ama bűvöletbe ejtő pillanatról még bennük élt, felmentette őket lelkiismeretük előtt.

Nem is emlékszem pontosan, hogyan és miért jutott eszükbe, hogy próbára tegyék a másikat. Meglehet, egy férfiakból álló társasága előtt akkurátusan pózoló idősebb, molett nő zavarba ejtően suta, megsebzett kézmozdulatáról, amint hánykolódó mellei elé kapta két kezét, vált valóssá, anyagszerűen tömörre és sűrűvé feloldhatatlan szabadulásvágyuk indoka. Hirtelen megéreztek, hogy beszélgetésük valójában hitvány felsorolás, melyben életük is olyan érdektelennek mutatkozik, amilyen lényegtelen a köztük lévő kapcsolat minősége és jellege. Saját sorsukról a legnagyobb közönnyel meséltek, s amíg a másikat hallgatták, azon töprengtek, miért? A múlt közömbös maradt velük, s ijesztő volt ez a felismerés. Csalódtál, kérdezte a lány. Benned sosem, felelte a férfi.

Hajnalban, amikor kiléptek a villa ajtaján, a lány bevallotta, hogy ő ajánlotta fel magát. Te voltál, csodálkozott a férfi. Lassan haladt a kavicsos kerti ösvényen a lány után. Úgy emlékezett, ő volt a kezdeményező. Az ember egy történetre visszagondolva sokkal kiszolgáltatottabb és védtelenebb, mint az események kellős közepén. Szégyelled magad, kérdezte a lány, és csuklójáról letörölte a vért. Megvágtam, mondta. Az ollóval, tudod, tette hozzá csendesen. Szóval, szégyenled magad, kérdezte még egyszer. Különben mindegy, mondta, már nem érdekes. Még hátranézett, aztán lemondóan legyintett, és becsukta maguk mögött a vaskaput. Bár már pirkadt, még égtek a lámpák a hársak között. A levegő bársonyos volt, mint a tulajdon bőre. Orrát a magasba tartotta, és belélegezte a friss, hajnali illatokat. Egy időre megkönnyebbült a tudattól, hogy végre levegőt vehet, hogy működik a tüdeje, hogy mozdítani tudja

a fejét, a karjait. Futnia támadt kedve, elszaladt az utca végéig, ott megállt egy fánál, a lecsüngő ágak alatt, és nagyokat sóhajtott a tó felől érkező fuvallatban. Amikor végre beérte a férfi, feléje fordult, és lelógatta a karjait. Hagyta, hadd tóduljon bele a vér fáradt, sajgó végtagjaiba. Megint alig kapott levegőt. Tudom, mondta, nagyon bánt, hogy nem a te ötleted volt. Nem is kell semmit mondanod, tette hozzá, és megmasszírozta a homlokát. Szinte már fájt, hogy mindig ugyanarra kellett gondolnia.

Ott hevert kipányvázott testtel a földön, mintha a messzeség közepén lebegne. Fügőben hagyva, mint egy játszma, melyhez másnap megint visszatérnek a sakkozók. Most szenttelenül, rideg automatákként figyelik a rákényszerített mozdulatlanságában nyöszörgő alakot, őt, s közben mechanikusan facsarják ki egymásból a kéjt, mint fonnyadó gyümölcsből az utolsó cseppeket. Kötelek hurkolták a melleit, elszorították nyakán az ereket, fulladozott. Úgy szemlélte magát is, mint egy gépet, amiből hatalmas csörlőkkel kiemelték a motort, hogy megjavítsák a hibát, amitől eddig helytelenül működött. Egy kísérlet tárgyaként gondolt önmagára, szenttelenül, érdeklődve figyelte kicsavart tagjait, mintha egy már halott állat húsát venné szemügyre a laboratórium vitrinje mögül. Izmait megfeszítette, az elviselhetőség határáig fokozva a kínt. Úgy viselte, mint megérdemelt büntetést. Kiprélte tüdejéből a levegőt, s visszatartotta lélegzetét, egészen addig, ameddig úgy nem érezte, hogy megfullad benne minden hamis, gonosz gondolata, önzése, félelmei s állandó viszolygása a fájdalomtól. Türelemmel, szinte kíváncsian várta a pillanatot, amikor majd fulladozni kezd. A saját nemi szervére kellett koncentrálnia, mintha testének ez lenne az egyetlen pontja, melynek joga van éreznie. Maga elé képzelte, ahogy megduzzad, mintha az összes vér és nyirok odaáramlott volna ereiből. A szeretői arcára, hangjukra, szagukra és szavaikra már nem emlékezett, de úgy tapasztalta, hogy az érzékeny hús megőrizte mindegyikjük lenyomatát, és most életre kelti valamennyit. Vértől parázslott, örömeiktől hemzsegett, s szinte már helyette lélegzett a húsa, mintha egész valójából csak vaginájának lenne szabad életben maradnia. Akkor végre feloldódott önmagában, úgy érezte, minden kötelemtől megszabadulva kitarja karjait, kinyújtózik a semmiben, s amíg öklendezve harapta a levegőt, csendesen elélezett.

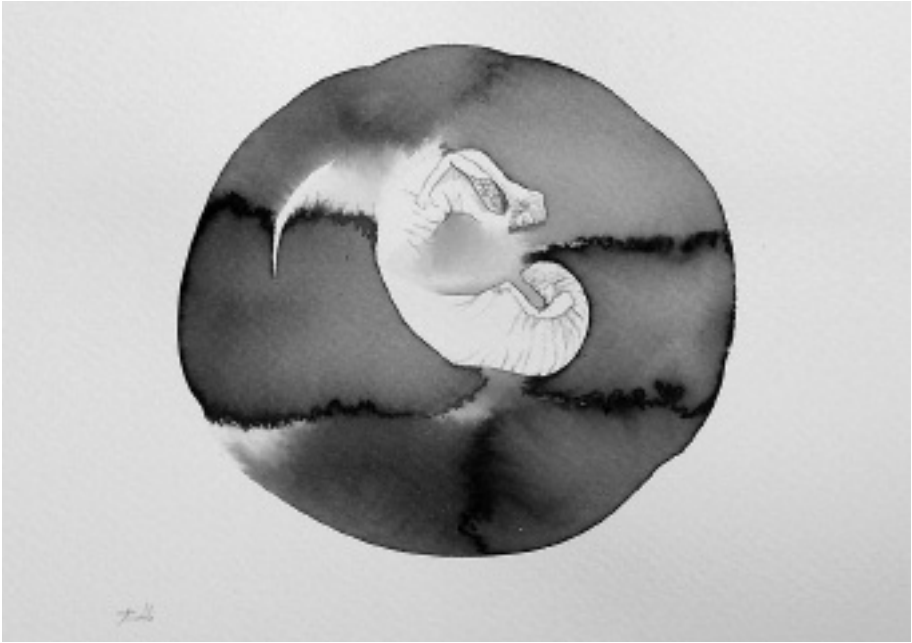
Nem érintették egymást, nem is csókolóztak, és kevesebbet is beszéltek, amióta eldöntötték, hogyan folytatják az éjszakát. Csak felsorolták, hogy testük leginkább mely szenvedélyekre fogékony, s lelkük miféle kínokban leli örömét. Mehetünk, kérdezte a férfi, és megszorította a lány ujjait. A lány átnézett a szemközti asztalra, melynél a szerelmespár szürcsölte némán a nyáresti romantikát, és elmosolyodott. Mehetünk, mondta, majd kissé előrehajolva felállt, hogy a férfi beláthasson blúza alá. A mellei lustán terpeszkedtek a félhomályban, mint a haszonállatok a legelőn. Vajon mi tartja egyben a nőket, a melltartó vagy a megrendíthetetlennek látszó nyugalom, gondolta a férfi. Semmi sem változott, mondta aztán, és a szöveten, csipkén keresztül megérintette a lány mellbimbóját. Tenyerét egy pillanatra a lány mellének vonalában tartotta, hogy ne keltsen feltűnést, mégis érezze az előre ható nehézkedési erőt.

Minden megváltozott, felelte a lány, és kiegyenesedett. Nem a férfi közeledésétől riadt meg, csak saját eltökéltsége lepte meg. Taxival megyünk, kérdezte aztán. Taxival, egyezett bele a férfi, s közben a lány száját figyelte. Az ajkai bár vékonyak, az átlagnál fürgébbek, beszéd, s gondolom egyéb tevékenysége közben is. Akkor jó, mondta a lány. Megnyugtatta, hogy egyenesen odaszállítja őket a kocsira. A gyaloglás fárasztotta volna, s közben akár meg is gondolhatta volna magát. A séta a holdfényes Balaton parti utcák során, a természetes platánfák lombjai alatt amúgy is egy egészen más viszonyt feltételezne kettejük között. Közéjük állt volna a gyöngédség, és semmissége volna cinkosságukat. Úgy remélte, így nincs visszaút.

Már a kempingnél jártak, amikor a lány hirtelen megállt. Levette magas sarkú cipőjét, hüvelykujjára akasztotta a pántjait, és meghimbálta a férfi arca előtt. Miért hívtál fel, kérdezte. Vedd le a harisnyádat is, szakadt, mondta a férfi. Nem veszem, felelte a lány. Fázom. Szóval, miért hívtál fel tizenöt év után, kérdezte újra, és a combjai közé csúsztatta szabad kezét. Ezért? Kíváncsi lettem, hogy mi van veled, felelte a férfi. Aha, mondta a lány. Kíváncsi. Feltette a napszemüvegét, és szétnyitva az ajkai között kibújította a nyelvét. És kielégült a kíváncsiságod, kérdezte. Maradékaltalul, felelte a férfi. Akkor jó, mondta a lány. Mindjárt világos lesz, mondta. Meg akarsz dugni még egyszer, amíg kivilágosodik, kérdezte lassan. Úgy beszélt magáról, ahogy biológusok tárgyalnak egy különleges baktérium tenyészetéről a tárgylemez felett. Nem érzett magában semmit, ami emberi mivoltára emlékeztette volna. Nem, felelte a férfi, és elindult a part felé. Háborgott benne minden kifejezés, ami a reggel jelzője volt.

Brigitta letette a telefont. Unom, suttozta maga elé. Felgyújtotta a villanyt, és idegesen körbejárt a bútorok előtt. Úgy tervezte, korán lefekszik, egyedül, hajnalban kel, és még a turisták előtt kisétál a tóhoz, a szabad strand mögötti nádashoz. Nagyapja legszívesebben ott horgászott, saját stégje volt, már négykor, ötkor ott ült, s a bevetés után ivott egy korty pálinkát, pipára gyújtott, és úgy figyelte a felkelő napot, mint akinek az a dolga. A nagyapából csak ezek a porcelánfigurák maradtak az üveg mögött, gondolta Brigitta, és hosszú körmeivel megkocogtatta a vitrin ajtaját. Fél óra múlva jönnek a kuncsaftjai, addig rendbe kell szednie magát. Megfogta a melleit, mintha arra lenne kíváncsi megvannak-e még, majd vontatottan kiment a fürdőszoba felé. Csengettek.

A taxis elmosolyodott, amikor a férfi bement a címre. Hány fuvarja lehetett már oda, gondolta a lány, és különös módon nem szégyenkezett, inkább felizgatta a tudat, hogy a sofőr tudja, hová mennek késő éjszaka. Szétnyitotta lábait, szinte erőltette, hogy szoknyája széle felcsússzon a combjain, feltárva ágyékát az idegen tekintetek előtt. A férfi nem nyúlt hozzá. Hagyta, hogy a lány kiélvezhesse átlényegülésének minden örömét. Szélesebbre, mondta azért hangosan. A lány lenézett lábai közé, magában figyelte, hogyan nyílnak meg szeméremajkai, s mintha idegen testet látna közben, úgy szemlélte magát. Erőltetve megpróbálta még jobban szétfeszíteni a combjait.

Báb

Átlépés

Ő sem nyúlt magához. Nem a bátorsága hiányzott, csak próbára akarta tenni képességeit és az akaraterejét. Mintha kívül akart volna maradni a történéseken. Hagyta, hogy a biztonsági öv csatja beékelődjön farpofái közé, és kellemetlen érzést keltve döfködjön az ánuszat. Ridegen távol tartotta magát mindentől, ami élvezetet okoz. Kinézett az ablakon, orcáját a hűvös üveghez nyomta. Széttárt, felhúzott combokkal, kitarulkozva, a külvilág számára mégis láthatatlanul ült egy száguldó akváriumban.

Csak úgy véletlenül, kérdezte az öltönyös idegen. Ide nem jönnek véletlenül, felelte Brigitta. Csak te. Ismerősök, kérdezte erre a férfi. Nekem nincsenek ismerőseim, mondta Brigitta. Kurva vagyok, szívem. Én is ismerős vagyok, mondta a férfi, és leült. Csak a pénzed ismerem, válaszolta Brigitta, és elrendezte melleit a szatén alatt. Na, menj már, mindjárt megérkeznek, kiáltott az öltönyös idegenre. Vagy itt akarsz maradni, kérdezte aztán csodálkozva. Itt, felelte a férfi. Miért, mennyibe kerül? Még most, gratísz elrendezlek, nehogy botrányt csinálj nekem, mondta Brigitta, és letérdelt a földre a férfi elé.

Amikor leértek a vízhez, még köd gomolygott a tó felett. A lány meztelen, harisnyás lábbal gyalogolt a salakon. Milyen voltam, kérdezte a lány. Ártatlan, felelte a férfi. Olyan voltál, mint egy eltévedt hullám a tengeren. Társak nélkül, céltalan sodródó hullám, ami nem érti meg, hogy sosem tud elválni a víztől, amiből elődomborodik. Vagy úgy, mondta erre a lány. És most? Semmi sem változott, válaszolt a férfi nyeglén, majd becsukta a szemét. Úgy tudta nyelni a könnyeit, ahogyan senki más.

A combja közé vágott a huzat. A harisnyán keresztül is érezte a hideg fuvallatot. Átnézett a férfira. Fáj, kérdezte amaz. Zsibbad, felelte a lány. Gombold ki a blúzodat, mondta a férfi. Zavarja, kérdezte aztán a taxistól. Ugye nem zavarja a látvány? A taxis elvigyorodott. Vannak ennél furább utasaim is, kérem, mondta, és a tükröből nézte a lány előbuggyanó melleit. Tekerd le az ablakot, mondta a férfi. Fázom, ellenkezett a lány. Nem baj, felelte a férfi. Félsz? Nem, mondta a lány, és félmeztelenre vetkőzve hátradólt a durva üléshez. Arra a férfire gondolt, aki egy autóban először nyúlt a combjai közé. Nyár volt akkor is.

A férfi elgondolkodva nézte a lányt. A nők akkurátusan művelik az életet, gondolta. A volt felesége jutott eszébe, aki a rendszeres nemi élet híve volt, és szeretkezés végén is éppolyan előreláthatóan, majdhogynem tervszerűen élvezett, amilyen szigorú menetrend szerint élte az egész életét. Álljunk meg, mondta a sofőrnek szárazon.

Amikor megismerkedtek, ő tizenkilenc éves volt, két évvel idősebb, mint a lány. Azon a nyáron mindennap lejárt a szabad strandra, jó mélyen beúszott a nádas előtt, a háttára fordult, és lebegtette magát. Bámulta az eget, és nem gondolt semmire. Az anyja mondta is, hogy egyszer majd még levegőt venni is elfelejt. Élvezte a mélységet a teste alatt. Nem számolta a perceket. Eggyé vált az idővel. Legalábbis ameddig a felszínen tudta tartani magát. Aztán kiúszott, a nádas tövében szeretett partot érni, kimászott

a kövekre, és szinte futva ment haza. Még csak meg sem törölközött. Az egyik nyár-
végi napon, amikor kapaszkodott kifelé, meglátta a lányt. Egyedül ült egy kővön,
távol a többitől. A lábát lógatta a vízbe. Olyan volt, mint akit akkor vetett partra a
vihar.

Szóval, semmi sem változott, kérdezte a lány. Semmi, felelte a férfi. Éppolyan Sem-
miség maradtál, mint voltál akkor is. Így hívtál, tényleg, mondta a lány. Édes kis Sem-
miség! Valahogyan mindig a történet legrosszabb pillanatában kerülnek elő a
legégetőbb szavak. A fény már ott botladozott a távoli hegyek között, a tó felett osz-
lani kezdett a köd. A lánynak játszani támadt kedve, s a férfit utánozva ugrált, kiabált
a kopott fűvön. Semmiség! Gyere ide Semmiség! Tetszik neked ez a karkötő, Sem-
miség? Megvegyem neked, édes Semmiségem? Nevetett és kacagott, ahogy megele-
venedett benne a múlt. Aztán erőt vett magán, és komoly arccal fordult a férfi felé.
Megbaszhatlak, te kis Semmiség?

Szállj ki, vakkantotta a férfi a lány felé. Ülj előre! A lány kinyitotta az ajtót, kiszállt
és a betonon megállva visszanezett a férfira. Árnyékban állt, csak a mellei fehérlettek,
mint két szabadra állított szemafor. A férfi biccentett, hogy ne várokoztassa felesle-
gesen a kocsit. Amikor a lány behuppant az elképedt sofőr mellé, a férfi hátradőlt,
cigaretára gyújtott, és intett, hogy mehetnek tovább. Csókold meg, kérte a lányt. A
száján, kérdezte ő. Mintha ő lenne az egyetlen férfi, akit igazán szerettél valaha is,
mondta férfi, és elfordította a fejét. Nem mered nézni, nevetett a lány, miután végig-
csókolta az idegen sofőr lefittyedt, riadtan motoszkáló, borostás ajkait. Ezt nézd meg,
mondta, és a kormány elé hajtotta fejét. Nem érdekel, válaszolta a férfi, miközben a
lány lehúzta a cipzárt a fogaival. Még nem, javította ki magát. Tudod, hogy nem a
látvány izgat, hanem a képzeletem. Aha, kuncogott a lány nehézkesen, miközben már
le-fel járatta a fejét. A te híres képzeleted! A férfi kidobta a cigaretta az ablakon, és
megpróbálta elképzelni a saját képzeletét. Az ablakban úgy rohantak el a fák, mint
belső monológjában a pontatlan hasonlatok.

Brigitta nyitott ajtót. Jó estét, mondta a férfi, és közelebb hajolt. Jó estét, mondta
Brigitta, és beljebb lépett, hogy az előszobai csillár fényében szemügyre vehessék a
vendégei. Megfelelek, kérdezte aztán, és huncutkodva a lányra mosolygott. A férfi
bólintott. Az ajkai puhák voltak, mint az érett füge, a mellei sűrűk, a vádlíja izmosan
kerekedő. Úgy szemlélte, mint egy darab bélszint, a hentes vértől izmosos vágódesz-
kája felett. Hány éves vagy, kérdezte a lány. Huszonkettő, felelte Brigitta elgondol-
kodva. Szépek a melleid, mondta aztán, és játékosan megcirógatta a lány bal
mellbimbójának udvarát. Köszönöm, felelte ő. Kiöblíthetem a számat valahol, kér-
dezte aztán. Zavarában majdnem elnevette magát. Persze, felelte Brigitta. A második
ajtó balra, találsz fogkrémet is, tette hozzá. A fogkefére kényes vagyok, kiáltotta a
lány után. Huszonkettő, ismételte a férfi, és körbenézett. Tágas nappaliban álltak, a
falakon nehéz keretekben függtek a nagypapa olajképei. Elég tapasztalt vagy egy kü-

lönös éjszakához, kérdezte a férfi. Az attól függ, mit szeretnétek, válaszolt a nő. Valami mást, mondta a férfi. Szereted a festményeket, kérdezte azután, és közelebb lépett az egyikhez. Sötétben motoszkáló ecsettel festett portré volt. Egy szikár férfifej. A szemei fénytelenül, dacosan és boldogtalanul figyelték a világot, úgy, ahogy most a férfi őt. Mintha saját lelkük sötétsége tükröződne egymásra. Mednyánszky, mondta a férfi. Egy Mednyánszky másolat, javította ki a lány. Nagyapa remekül tudta utánozni a képeit. Rajongott értük. Jó ízlése volt, mondta a férfi, és Brigitta mellé lépett. Azt szeretném, ha alázatra tanítanád a lányt, súgta a fülébe. Van köteled, kérdezte, és megmarkolta a nő vörös hajfürtjeit. Van, felelte Brigitta, és becsukta a szemét. A férfi végigsimított a haján, aztán, mintha homokot pergetne az ujjai között, végigmorzsolta a hajszálatokat. Mennyi, kérdezte. Elég, felelte a nő. Meddig maradtok, kérdezte. Ameddig megértjük, hogy miért jöttünk ide, felelte a férfi, és elindult a szoba felé.

Csak állt, és nézte. A hajából csorgott a víz, fázott is a kora esti hűvösebb szélben, de képtelen volt elindulni haza. Engem nézel, kérdezte a lány. Téged, válaszolt ő. Baj? A lány megrázta a fejét, majd lassan felállt, és kibontotta a haját. Addig növeszttem, amíg a derekamig nem ér, mondta. Szereted a hosszú hajú lányokat, kérdezte a fiútól, aki előrelépett, és karját maga elé nyújtva megtapintott egy selymesen tekerdő tincset a lány arca előtt, aztán finoman megérintette a fülét, és fürgén végigfuttatta ujjait a lány ajkaiig. Vihar lesz, mondta. Érzed a csendet? A nádas is elhallgatott, tette hozzá, s közben a lány haragos zöld szemeit figyelte. Olyan volt, mint valami apró, ritka rovar. A lány résnyire nyitotta száját, és beszippantotta a fiú mutatóját. Egyébként nem, mondta a fiú, nem szeretem a hosszú hajú lányokat. Hagyta, hogy a lány puhán szopogassa ujjhegyét az ajkai között. Jó, kérdezte a lány. Jó, válaszolta a fiú. A lány megfogta a kezét, aztán eltolta az arcától, és hátrébb lépett. Holnap átmegegyek Lellére, mondta. Van kedved velem jönni? Igen, felelte a fiú. Félek tőled, mondta aztán, és elindult a betonút felé. Nem jössz? Nem, kiáltotta felé a lány, maradnom kell. A kezeit a feje fölé emelte, mintha kapaszkodót keresne maga fölött a semmiben, és felkacagott. Holnap itt várok rád, ha félsz, hozd el a barátaidat, kiabálta. Nincsenek barátaim, mondta a fiú. Úgy érezte magát, mint akit most hagytak el. A nádas megborzongott az újra éledő szélben. Lassan esni kezdett az eső.

Ez ki, kérdezte a férfi, amikor belépett a nappaliba. Jó barát, rikoltotta vidáman az öltönyös idegen. Brigitta elnéző mosollyal nézett rá. Egy vendégem, mondta halkán. Nem fog zavarni minket, ígérem. Nem zavar, mondta a férfi, és végigmérte az idegent. Nagyon is örvendetes, hogy itt vagy velünk. Azt hiszem, hasznodat vesszük ma éjszaka, vetette oda foghegyről, és megállt a vitrin előtt. Ezek is hamisak, kérdezte tréfásan, aztán elhúzta az üveget, és kivett egy sellőt ábrázoló figurát. Milyen ártatlan, milyen törekeny, ugye, kérdezte. Pedig csak olcsó kacat. Óvatosan, lépett mellé Brigitta, és kivette a férfi kezéből a szobrocskát. Emlék. Emlék, csodálkozott el a férfi látványosan, akkor valóban vigyázni kell vele. Nagyon értékesek az emlékeink, azokból élünk, azokkal vagyunk betapasztva, nélkülük átfújna rajtunk a szél, darabokra

hullanánk, mint egy kiszáradt vályogkaliba. Mi vagy te, kérdezte az idegen, filozófus? Nem, felelt a férfi, csupán egy múltját kereső amnéziás. Azért vagyok itt, hogy visszakapjam az emlékezetem. Már tizenöt éve szeretnék elfelejteni valamit, de nem emlékszem, hogy mit is. Brigitta elgondolkodva figyelte a férfit. Nem lenne szabad itt maradnotok, mondta. Tudom, válaszolta a férfi, és valóban úgy érezte, hogy el kéne innen menniük. Járkálni kezdett, fel s alá a nappaliban. Brigitta visszatette a szobrocskát a polcra, behúzta a vitrin üvegét, majd hátát a szekrénynek döntötte, és becsukta a szemét. Akkor lépett a szobába a lány. A férfi megállt, megfordult, és kérdően a lányra nézett. Talán pár percig nem mozdult egyikőjük sem. A lány szemhéja megremegett, miközben közelebb lépett a férfihez. Gyengéden kinyújtotta a kezét, és a tenyerébe vette a férfi ujjait. Lassan a szájához emelte, és az ajkai közé csúsztatta a mutatóujját. Jó, kérdezte puhán. A férfi bólintott, majd ellökte magától a lányt. Miért vetted fel a blúzodat, kiáltott rá hirtelen. Tépd le, mondta az idegennek, aztán Brigittához fordult. Hozd a köteleket!

Hermeneutika, kérdezte a lány. Hogy te mennyi fura szót ismersz! Bölcsész vagyok, mondta a fiú. Bölcsész, kérdezte a lány. Ilyen testtel hogyan lehet valaki bölcsész. A fiú elmosolyodott, és kitérte a karjait. Mit tegyek, mindig is ellentmondásos természet voltam, nevette el magát. Elkapta a lányt, és megpörgette a salakon. Azt mondják, az ambivalens érzések fokozzák a szenvedélyt, mert állandó analízisre kényszerítenek, és nem engedik nyugvópontra jutni az érzelmeket, kiabálta, és csak forgatta a lányt, kinyújtott kézzel, szédülten. Forgatta, amíg úgy érezte, elég ereje van megtartani a karcú kis testet, mely ujjaira kötözött, tehetetlenül suhant körben a fűzfák között. Alkonyodott. Megolvadtak a színek. A tó vizének kékje megfakult, a lány hullámvás egy pillanatra visszatükrözte még a nádas tompa zöldjét, aztán barnába borult a Balaton, mintha ellepte volna a felkavart iszap. A nádasból hazaindultak a horgászok a fogással. Az arcuk égő sárga volt a Badacsonynál lebukó nap fáradt fényében. Mintha álarcot viselnének. Ahogy forogtak, elmosódtak ezek az álarcok is. Amikor végre elfogyott az erejük, a fűbe rogytak, és arcukat a föld felé fordították, mintha szégyellnék boldog zihálásukat. A lány mozdult először. Kezét a fiú nyakára csúsztatta, bebújtatta a trikója alá, és körmeivel vékonyan végigszántott gerincének dudorodó csontjain. A fiú a hátára fordult, és a lány tenyerét a feje alá igazította. Beléd szerettem, suttogta. Tudom, felelte a lány. A szeme barnába borult, mint a Balaton, és úgy fürkészte a fiú ábrázatát, mintha nyomon akarná követni a legapróbb változásokat is, melyek észrevétlenül zajlottak a sejtek millió között. Látni akarta, ahogy a kitágult pórusok között kibugyanak a szerelem első izzadtságcseppei a homlokán, tudni akarta, hány millimétert nőtt a haja az eltelt percek alatt, hány hámsejt halt el, s hány új született. A szerelem mechanikája érdekelte, s éppolyan lelkesült kíváncsisággal figyelte a fiút, mint biológus a vírusokat a mikroszkóp alatt. Szeretsz, kérdezte a fiú. Szeretlek, mondta a lány. A hasára ült, ránehezedett, megfeszítette az izmait is, hogy súlyosabban nehezedhessen az ágyékára, és a combjait a combjaihoz szorította. Úgy érezte, bele akar hatolni ebbe a kiszolgáltatott, mozdulatlan testbe, hogy megismerje

a titkait, hogy mindenestül magáévá tegye. Csókolj meg, súgta, és lassan közelebb hajolt. Csókolj meg, ismételte, mielőtt a szájuk összeért. Kíváncsi volt, mit fog érezni, amikor a fiú nyelvét elnyelik az ajkai.

Mit tervezel, kérdezte az idegen kíváncsian. A férfi unottan előkotorta zsebéből a cigarettát, rágyújtott, és bágyadt tekintettel bámulta a lányt. Azt kértem, hogy tépd le róla a blúzát, mondta hidegen. A többit majd meglátjuk, tette hozzá. Brigitta összehúszta az ajkait. Abbahagyom, gondolta, ez az utolsó éjszaka, és visszamegyek az áruházba. Az idegen a lányra pillantott. A lány feje megadóan lecsuklott, szemeit is behunyta. Nem tiltakozott, csak a szája széle rebtent meg, mint a gyertyaláng. Mire vársz, kérdezte a férfi. Az idegenre nézett, aztán hátra fordult. Fenyegetően indult Brigitta felé. Mire vártok, kérdezte még egyszer. A szemöldökét felhúzta, értetlen arccal megállt a nő előtt, és mint egy vállatörőt az arcába kiáltott. Mire vársz? Brigitta megremegedett, ijedten felkapta a fejét, és tarkója a vitrinnek vágódott. Óvatosan, kedvesem, figyelmeztette a férfi. Csak óvatosan, figyeljünk a meggondolatlan mozdulatokkal, drágám, még eltörnek az értékes porcelán miccsodák, és mint emlékek, megszűnnek létezni, bármennyire kedves pillanatokra is emlékeztettek azelőtt, mondta csendesesen. Megvető, lenéző lassúsággal beszélt. A jelző és a jelzett szó, alany és állítmány elváltak egymástól, mint penge a sebtől. Brigitta elfordította a fejét. Na, mi lesz már, kérdezte a férfi, és sarkon pördült. Az idegen most felállt, és odalépett a lány elé. A lány várokozóan felemelte a fejét. Az orra az idegen orrát súrolta. Most úgy nézett a szemébe, mint akit már nem saját sorsa izgat, csak a másik arcának rezdüléseit figyeli, higgadtan és szenvtelenül, mint egy felfedező. Közönyös volt mindennel szemben, ami a testét megérintheti. Az idegen a tenyerébe vette a lány fejét, és belemarkolt a remegő húsba. A lány haja beborította a kézfejét, az ujjait, amikkel a száraz száj feketére rúzsozott húsát morzsolta szakértő mozdulatokkal. Aztán lassan elengedte az arcát, mint egy maszkot, kezét a lány vállaira fektette, és egyetlen mozdulattal letépte róla a borvörös szatént. A lány még mindig a szemébe nézett. Szinte látta a kitáguló, vértől duzzadó hajszálereket az idegen arcbőre alatt. És most, kérdezte az idegen, és hátrább lépve szemügyre vette a lány fodrozódó melleit. Brigitta még mindig ott állt a vitrin előtt, és nem merte kinyitni a szemét. A férfi feléje fordult, és kigombolta a gallérját. Gyere ide, mondta a nőnek. Ne félj, biztatta, én is nagyon óvatos leszek. Ne kapcsoljam le a lámpát, kérdezte Brigitta, és elszakadva a hátát hűsítő, vékony üvegtől, lassú léptekkel elindult a férfi felé. Ne, mondta a férfi kurtán. Gondoltam, úgy sokkal izgatóbb, magyarázkodott Brigitta, és egy pillanatra megállt. Megpróbált rámosolyogni a férfira, és szájába tolta a mutatóujját. Nem izgatóbb, kérdezte, és félig még bátortalanul, zavartan végigsimított a mellein. Én is levegyem a ruhám, kérdezte aztán, és évődve felhúzta a szemöldökét. Nem, felelte a férfi végignézve a nőn. Közelebb lépett. Nem mersz idejönni, mondta. Zavarban vagy, kérdezte, miközben a nő combjai közé préselte a kézfejét. A nő engedte. Ellazultak az izmai, arcán végighullámozott a kíváncsiság, és belenézett a férfi szemébe. Én megpróbálok úgy viselkedni, mint egy profi, felelte Brigitta. Arra gondolt, hogy egy perccel sem bírja tovább, de tűrte, hogy a férfi ujjai

Felhölány esernyővel

ágyékára tapadjanak, és leszakítsák róla csipke bugyiját. Helyes, mondta a férfi, és beleszagolt. Helyes, mondta. Az idegen elismerően bólogatott. És most kötözzétek meg a lányt, mondta a férfi, majd végig Brigittát figyelve leült. A nő visszaneézett, és elietett a szomszédos szoba felé. A szoknyáját ne vegyük le, érdeklődött az idegen előzőeken, majd amikor a férfi bólintott, fűgén a lány mellé lépett, és lehúzta a cipzárt a ruhán. Szabad, kérdezte, majd elmosolyodott, amikor elkezdte leráncigálni a combjain. A lány kilépett a szoknyából, és az idegenre nézett. Bolond évszak a nyár, suttofta. Az idegen belemart a lány fenekébe, és elvigorodott. Bolond, bizony, mondta. Brigitta behoza a kötelet, és a padlóra dobta a lány lába elé. Értesz hozzá, kérdezte az idegen. Brigitta bólintott, és remegő kézzel megkötötte az első csomót. Ül le, mondta a lánynak. Nem akarom, hogy fájjon, sűfta aztán a fűlébe. Pedig fájni fog, felelte ő. Mozdulni se bírjon, mondta férfi, kösd meg úgy, hogy mozdulni se tudjon, de mindene hozzáférhető legyen. Az idegen csettintett a nyelvével, majd leült a férfi mellé. Lepletlen izgalommal nézte a lány melleihez szorított kezére fonódó kötelet. Szép nő, mondta. Használhatod, felelte a férfi. Fogom, nyugtázta az idegen. Miért bász veled így, kérdezte aztán. Nem rosszállásból kérdelem, csak kíváncsi vagyok. A férfi nem válaszolt. Gyűrögette a csipke bugyit, és a padlóra szegezte a tekintetét. Az idegen elvigorogott. Nem vagy te ilyen, mondta. Ez nem a te stílusod. Brigitta már összekötötte a lány csuklóit, lassan hurkolta a kötelet a húsrá. Hátrahúzta a karjait, és a gerinc mentén vezette el a kötelet, hogy megköthesse a combjait is, a bokákat, egymáshoz, szorosán, nehogy a lány összezárhassa a lábait. Sietve működött. Túl akart lenni az éjszakán. A lány felhúzott combokkal fekűdt a padlón, kezeit a feje mögé feszítette a kötélt. Fel sem szisszent, mialatt Brigitta dolgozott. Olyan volt, mint egy üres bölcső, a teste kiszolgáltatótan ringott a semmiben. Nem, valóban nem az én világom, mondta most a férfi, és hátradólt. De mit tehetnék, bolondosak ezek a nyarak. Bolondosak, ismételte meg. A lány úgy érezte, parázslani kezd körülötte a szoba. A tárgyak nyüzsgő fénypontokra hullottak szét szemei előtt, nem érezte a kiterjedésűket, nem látta körvonalait. A saját teste is beleolvadt ebbe a hemzsegő, átláthatatlan és vakító izzásba; nem tudta, hol végződik a saját húsa, a bőre, azt sem tudta van-e még bőre egyáltalán, úgy sajgott a kötelek alatt. Talán már csak a megnyűzött izomcsomók és a meztelen idegvégződések maradtak testéből: a furcsa bizsergés, amibe a hús menekűl a fájdalom elől, a kábulat, melyben az ember magára marad a tükörképeivel. Mindegyik arc az övé, s mindegyik idegen, ismeretlen és félelmetes, mint egy karneváln az álarcok tarka vidámsága mögé bújtatott emberek, akikről csak a résnyre metszett papír alól kémlelő szemek árulhatják el, hogy milyen reménytelenűl próbálják a többi idegen maszk közül kiválasztani a saját arcmásukat.

Kezdenek visszatérni az emlékeim, mondta a férfi, és felállt. Odament a lányhoz, és megállt felette. Leguggolt, és ujjaival felfeszítette a lány szemhéjait. Emlékszel te is? Arra a bolondos éjszakára, amikor a táborban meglátogattalak? A másik kezét végűg húzta a lány testén, tenyere át meg átbucskázott a köteleken. Azt mondtad, szeretsz, suttofta. Ujjai már a lány ágyékán matattak, megbabráltá a csomókat a combjai vágatában is, gondosan, aprólékosan. Már rémlik, igen, azon az éjszakán valami nagy

meglepetést eszeltél ki nekem, mondta. Azt ígérted, valami, különlegesen. Azt mondtad, örülni fogok. Csak kíváncsi voltam, mondta a lány. Lehet, felelte a férfi. Valóban nem emlékszem már pontosan. Egészen addig nem engedted magadhoz közel. Akkor éjjel, minden megváltozott, mondta, és belemarkolt a lány harisnyanadrágjába, majd körmét átdöfve az anyagon, széttépte a szeméremdombja felett. Valahogy így, mutatott a szakadásra. Kitöröltem az emlékezetemből, folytatta, de a hiány, az apró, befoltozatlan szakadás a múltamon örökké megmaradt. Árulkodott valamiről, magam sem tudtam, hogy miről. Nyomról nyomra jutottam el hozzád, lépésről lépésre, és ma este, amikor rájöttem, hogy sosem Te hiányoztál nekem, ma este úgy éreztem, olyan közel vagyok, hogy megértsem, miért vagyok tizenöt éve boldogtalan, mint még soha.

A lány megremegett. Szemeit becsukta megint, és nagyon halkán megszólalt. Azt csinálsz velem, amit akarsz, mondta. Nem, felelte a férfi. Én nem csinállok veled semmit. Én képtelen vagyok fájdalmat okozni neked. Én csak nézem, ahogy akkor te néztél engem. Amikor a szobádba léptem, sötét volt. Romantikusnak találtam. Megpróbáltam rád találni. Tapogatózva mentem a bútorok között, érzetem a kipárolgásodat, azt a fura, édes-savanyú illatot, amit olyan sokáig véltem érezni még. Boldoggá akartalak tenni, és azt hittem te is engem. Sokáig nem találtalak, jó nagy szobában laktatok, mondta a férfi és elmosolyodott. Most itt vagy, és nem tudok mit kezdeni veled. Tudod, ma este, a beszélgetésünk alatt árultad el magad. Ismerős volt a káröröm, az a perverz kíváncsiság, igen, ahogy mondtad, a kíváncsiságod, amivel mások szenvedése, kiszolgáltatottsága iránt viseltetted mindig is. Meg akartad ismerni a gyötrelmek okát, lefolyásukat, a fájdalom állapota érdekelt. Úgy figyeltél mindig, mint egy munkadarabot. Látni akartad reakcióimat, a változást, amit nem tudtam eltitkolni előled, bármennyire is igyekeztem. Rideg voltál, kíméletlen és idegen.

A lány merőn nézte a férfit. Brigitta nem tudta tovább türtöztetni magát. Hagyjátok abba, kiáltotta fájdalmasan, hagyjátok abba ezt az istenverte játékot! A férfi megfordult, és gondterhelten nézte a nőt. Vetközz, mondta halkán, aztán a lányra tekintett, a fejét előredöntötte, és hosszan, béna és hideg szájjal megcsókolta az ajkait. Olyan szárazak voltak a szétmázolt, sötét rúzs alatt, mint a begyógyult sebben az alvadttal darabok. Most is ugyanúgy szeretlek, édes kis Semmiség, mondta, aztán még egyszer a szemébe nézett, és felállt. Azt teszel vele, amit akarsz, szólt az idegennek. Használhatod. Az idegen tovább vigyorgott, és kifűzte az övét. Bármit, kérdezte. Bármit, válaszolta a férfi. Aztán Brigittához lépett, és megszorította a melleit. Te is olyan vagy, mint ő, csak sokkal bátortalanabb. Még nem tanultad meg uralni és irányítani a kíváncsiságodat. Olyan vagy mint, ő mutatott a lány kitárt, felhasogatott teste felé, mint ő lehetett huszonöt évvel ezelőtt. Túlságosan ragaszkodsz az emlékeidhez, nem vagy fogékony a test mindennapos, minden pillanatban bekövetkező apró változásaira. A tehetséged megvan hozzá, csak nem vagy elég állhatatos. Most térdelj le, parancsolta, és kigombolta nadrágján a gombokat. Brigitta leereszkedett, és engedelmesen szétnyitotta az ajkait. A férfi a lányt nézte közben, a mélyülő pirosas barázdákat, ahogy a nadrágszj felzántotta a bőrt. A lány a szájába harapott, hogy

ne kiáltson fel fájdalmában, amikor eltalálja egy csapás. Megnyugodott, amikor a nyelvén megérezte a vére ízét. A feje megfájdult, de ez is jólesett. Ez a csekély fájdalom hozzásegítette, hogy ne vegyen tudomást más, nyilvánvalóbb fájdalmairól, ugyanakkor nem engedte lanyhulni saját teste változásaira irányuló figyelmét. A férfi szemébe nézett. Érezni akarta a tekintetét, csak azt a szempárt kutatta, amit tizenöt éve maga elé képzelt minden éjszaka.

A férfi ütemesen mozgatta a csípőjét Brigitta arca előtt. Folytatni akarta az elkezdett történetet. Megvakarta az arcát, és elgondolkodva figyelte a lányt. Akkor valaki fölkapcsolta a villanyt, mondta a férfi, én ott álltam már az ágyad előtt. Nevetni kezdtek, amikor megláttátok az arcomat. Igen, talán nevetséges is voltam, elképedt fejjel, szóltanul. A férfi elhallgatott, és megszorította Brigitta fejét. Ne a történetre figyelj, hanem a feladatodra, kicsim, figyelmeztette kedvesen. Egy pillanatra becsukta a szemét, mint aki pontosan akarja látni az emlékeiben megjelenő képeket. Igen, folytatta. Azt kérdezted, beszállok-e. Úgy feküdtél meztelenül a három fiú között, mint egy karéj kenyér. Aztán folytattátok, és velem nem is foglalkoztatok tovább. Most már mindenre emlékszem, mondta, és megint megfogta Brigitta fejét. Elég, mondta, foglalkozz a barátoddal is, mielőtt teljesen elveszti az eszét. Fáradtan és szomorúan süppedt a fotelba. Brigitta az idegen mögé lépett, elkapta lendülő karját, a melléhez vonta, és végigdörgölte magát az izzadt férfikézzel. Gyere belém, mondta szenvedély nélkül, mintha a férfi parancsát teljesítené, és gyorsan a földre feküdt.

A férfi a lány megbéklyózott testét figyelte, aztán Brigitta és az idegen összekapcsolódó és megint szétváló alakjait. Mintha nem is mozdulnának: összekapcsolta, s megdermesztette őket a gyönyör. Nem, nem mozdul semmi, gondolta a férfi. Talán csak a kötél a csomók, csak azok hatolnak egyre mélyebben a húsba, minden más megbénult, megmerevedett. Nézte a testeket, s mintha nagyon messze állna tőlük, tudta, nem érhetné el egyiket sem, bárhogy is nyújtja utánuk a kezét.

A lány türelemmel, szinte kíváncsian várta a pillanatot, amikor majd fulladozni kezd. A saját nemi szervére kellett koncentrálnia, mintha testének ez lenne az egyetlen pontja, melynek joga van éreznie. Maga elé képzelte, ahogy megduzzad, mintha az összes vér és nyirok odaáramlott volna ereiből. A szeretői arcára, hangjukra, szagukra és szavaikra már nem emlékezett, de úgy tapasztalta, hogy az érzékeny hús megőrízze mindegyikjük lenyomatát, és most életre kelti valamennyit. Vértől parázslott, örömeiktől hemzsegett, s szinte már helyette lélegzett a húsa, mintha egész valójából csak vaginájának lenne szabad életben maradnia. Akkor végre feloldódott önmagában, úgy érezte, minden kötelemétől megszabadulva kitarja karjait, kinyújtózik a semmi-ben, s amíg öklendezve harapta a levegőt, zihálva elélezett.

Fázol, kérdezte újra a férfi, és fürgén végigsimított a lány vállain. A bőre olyan száraz fehérséggel világított a vörös blúz szakadása alatt, mint csont az eleven húsban. A tó partján álltak. Arcukat a nap felé fordítva, mintha várnának valamit. Egymástól alig egyméternyire, mozdulatlanul, mintha gúzsba kötötte volna őket a múlt. Nézték,

ahogy a nap átszivárog a hegyeken, a hullámokon, a felhőkön, és megpihen a nádas felett. Már nem, felelte a lány, és befúrta fejét a férfi vállgödrébe. És te, kérdezte a lány. A férfi nem felelt. Lelógó karjait lassan a lány derekára fonta, ujjhegyével végigsimított a kötelek marta duzzadásokon, és kifújta tüdejéből a levegőt. Ugye, most azt szeretnéd, ha velem maradhatnál, kérdezte. Igen, felelte a lány. Védtelen vagy, mondta férfi. A lány elmosolyodott. Igen, mondta felélénkülve, és fürkészve figyelni kezdte a férfi szemét. A fehérje olyan volt, mint az itatós, s a pupillája, mint egy felszívódó tintacsepp. A szemhéja, mint a fagyott, kormos viasz, a tekintete, mint a leégett kanóc. Védtelen vagyok, mondta a lány könnyedén. És kinél találhatnék oltalomra, ha nem nálad, aki immár éppolyan esendő és védtelen vagy, mint én magam. Ujjaival végigszántott a férfi arcán. A vértelen, fakó bőrön. Fürgén és kíváncsian. Ahogy a halak dobják fel magukat a habok közül.

Felhővadászat

ZALÁN TIBOR

Csendzárpor

RÓNASZÉKI LINDA KIÁLLÍTÁSA ELÉ

TISZTELT KÖZÖNSÉG,

a drámaelmélet azt tanítja, hogy nem lehet két befejezése egy drámának, de azt sehol sem említi, hogy lehet-e két kezdete. Ettől felbátorodva döntöttem én úgy, hogy kétszer kezdem el ezt a kiállításmegnyitót, annál is inkább, mert a kiállításmegnyitókról ez eddig semmilyen szabályzatot nem olvastam. Akkor hát, miért is ne?

1. KEZDÉS

Engedélyezett idézet egy *csak egy lány, aki egy felhőben előbb látja meg a nyulat, mint a felhőt* nekem írt leveléből. „adott 2 terem (pince), **elsőben** régebbi dolgaim lesznek: 2 barokkizáló süteményes-gyümölcsös csendélet egy sarokban egyik falon a város és kedvenc városaim emlékképei: táj akvarellek piciben (itt minden pici lesz, a kiállításaimon minden pici) szemben másik sarok és fal a mesesarok: írt és illusztrált mesekönyvem lapjai eredetiben s nyomtatva, vitrinben varrott szereplők a terem a leghosszabb falon Pilinszky és József Artila verseinek illusztrációival zárul (utóbbiból sok és szerelmi líra) másik (belső) teremben a nagyítós dolgok (ez mint egy attribútum függ majd minden kép mellett, mert ezek olyan kicsik, hogy gyakran szabad szemmel nem láthatók) köldökgombok felhők (felettük körömfényi részletek, kinyitott habkarton elemek lógnak esőként, felhőkként) – vízi városok ez kiegészül egy vitrinben „megmentett” s átalakult festett kéregkorongokkal, kavicsokkal és mesedobozokkal, amik szintén festettek, s kibújnak belőlük olykor mesék is.”

Eddig a különös lány levélrészlete. Hogy miért idéztem ezt most ide? Hogy ne kelljen nekem azzal foglalkoznom, hogy mi és hol látható ezen a kiállításon — a felsorolás legalább olyan akkurátusan pontos, mint egy MOMA-prospektusé, a MOMA pedig, ugye, a New York-i modern művészetek legnagyobb múzeuma, kiállító csarnoka, azt is mondhatnám, hogy Museum of Modern Art, ha jó lenne az angol kiejtésem. Ami és ahol, tehát, fölvezolvá a művésznő által. Itt akár be is fejezhetném, ha hallgatnék kiváló kollégámra, Alexa Károlyra, aki azt írta egy katalógus-szövegben, hogy Rónaszéki Linda képeiről nem lehet beszélni. Ha nem lehet, nem lehet, de ha kell, akkor meg beszéljünk, ha már úgyis itt vagyunk! Szóval, én azért beszélnék valamennyit, lehetőség szerint a tudálékosságot elkerülve, amivel a fentebb említett kiváló irodalomtörténész prejudikálja mindazokat, akik mégis beszélni akarnak, vagy mernek erről a művészetről vagy művésről.

* Elhangzott Kőszegen, 2016. március 4-én a Csendzárpor című kiállítás megnyitóján.

2. KEZDÉS

Egy művész léte akkor válik értelmezhetővé, tehát érvényessé, ha világa összetéveszthetetlen lesz más világokhoz mérve. Az alkotások lehetnek egymással összetéveszthetők, sőt, az sohasem baj, de a teremtés aktusa során létrejött művek élesen el kell különüljenek a már létező más többiektől. Rónaszéki művei nem nagyon téveszthetők össze másokéval, és aki küszködött már az alkotás kínjával és gyönyörével, az tudja, hogy ez a legnehezebb pontja ennek a különös szenvedélynek. Amit csinál, annyira egyedi, hogy kár is erre több szót vesztegetni. Minden ott van a helyén – a maga *kizárólagos* helyén. De hol az a hely, kérdezzük rögtön ez után, és talán itt érezzük el a legkényesebb pontjához ennek a beszédnek, ugyanis óhatatlanul valahová el kell helyezni a nagy egészben ezt az apró, de apróságukban ragyogó munkákkal építkező művet. Azt gondolom, fölösleges Miróval cicóznunk, mint rokonnal, ahogy tették ezt mások, mert én sehol sem fedeztem fel ezt a rokonságot. Tűnődéseimben, hogy hova is lehet, ha kell, passzítani ezt a világot, az adatbázisában rendkívül megbízhatatlan Wikipédia sietett a segítségemre. A Gulácsyról írott szövegben – Gulácsy egyébként tagadhatatlanul lelki alkotótársa az itt kiállító művésznek – ezt a nagyon is sikamlós meghatározást találjuk: *Művészete a preraffaelitizmus magyar változata, hatott rá a szimbolikus szecesszió és az expresszionizmus, késői víziói már néhol a szürrealistákhoz közelítették életművét.* Az itt látható művekről is elmondhatjuk, hogy fölталálható bennük a preraffaelitizmus magyar változata, a szimbolikus szecesszió, az expresszionizmus, és azt is, hogy mese-, vagy álomlátásaiban a szürrealizmus. A magam részéről én leginkább a szimbolizmust és a szürrealizmust tartom Rónaszéki Linda munkáira leginkább alkalmazhatónak. A szimbolizmust nyilvánvalóan azért, mert a lényegét ő is a jelenségek mögött keresi és találja meg, az általa alkalmazott vagy hagyott jel mögött mindig a jelentések, azaz, a lényegiségek sokfélesége rejtőzik el, vár felfedezésre. Ez elsősorban az alkotói szemléletre vonatkozik. Megvalósult világa jobban, erősebben köti a szürrealizmushoz. Álom, mese, álom fölöttiség, valóságon túliság – lehetne sorolni napestig. Azonban, a szürrealizmusnak is két ága van. Az egyik az álomleíró, amikor a művész elsősorban megfelelő drogok – alkohol, kábítószer, vagy csak jól felnevelt tudatzavar stb. – okán azt vetíti ki az alkotásában, amit egyfajta transzban valóban át- és megélt. Ilyen alkotó volt például Dali. A másik, számunkra fontosabb ág az onirikus szürrealizmus, amikor az alkotó éber állapotban, teljesen józanul, semmitől sem befolyásoltan teremti meg az álomképeit, hozza létre az álom szerkezetét a munkáiban, lásd Max Ernst, vagy Magritte. Hozzájuk tartozónak vélem Rónaszékit, bár tőlük is elkülönbözök, amikor mindenbe a mesét látja bele, talán még az álomba is. De nézzük csak, mi is az álom, amit a festő nem állít, de nem is tagad? Nem tudom az orvosi megfogalmazását, a magam számára úgy definiáltam, az álom a realitások gravitáció nélküli létezése egy imaginárius térben, a kauzális logika felmondásának eredményeképpen. Lényegét tekintve a mese sem más, egyfajta látomásos történetkezelés, így számomra az álom és a mese nem csak egymáshoz nagyon közel álló fogalmak, de gyakorlatilag akár egymással fel is cserélhetőek. (Titokban azért remélem, a hallgatóság soraiban nincsenek Vladimir Propp

mesemorfológus-rajongók, mert akkor rossz véget érhetnek, ha lejár ez a mostani hivatalosságom.) Az álom is, a mese is látomás, s mint ilyen költészet, mivel módszerük is gyakorlatilag azonos: a realitás elemeinek áthelyezése a saját szürke gravitációjukból egy másik, felragyogtatott gravitációba. Az itt látható műveket tehát, meggyőződésem szerint, a költészet felől lehet leginkább megközelítenünk, hiszen a költészet sem más, mint létezés álom és ébrenlét között. Hogy ez mennyire igaz, mi sem bizonyítja jobban, minthogy az álom és ébrenlét közötti létezés vélhetően nem egyéb álmodozásnál, s mert Rónaszéki Linda, alkotói programja szerint, hivatásos álmodozónak vallja magát, ki kell jelentenünk, alkotónk nem csak festő, képzőművész, de költő is egyben, még akkor is, ha nem írt eddig egyetlen verset sem életében, bár erre nem tenném rá a fejemet.

Egyébként, lehet erre egyszerű bizonyíték a képeknek adott gyönyörű címek hosszú sora, melyekből, némi fantáziával és gyakorlattal, remek költeményeket lehetne összemontázolni. Nem mond ennek a költői megközelítésnek ellent a talált tárgyak, jelenségek fölmutatása sem, sőt az, hogy az alkotó a természeti képződményekbe, leginkább felhőkbe, belelát emberi formákat, lényeket, arcokat, alakokat, állatokat, mesefigurákat, sőt, kész vagy készülő meséket, csak megerősíteni látszik az eddig elmondottakat. Belelát a létezőkbe nemlétezőket, ez annyit tesz, hogy a létező megformáltsága már a lélek szűrőjén ment át, mondhatjuk, lélek-deformálttá vált, és idomult a lélek többi, már elkészült jelenségeihez. S hogy ez mennyire igaznak látszik, fölmutatja az „illusztratív” képek sora, amelyek világukban, képi realizációjukban, nem távolodnak el az egyéb munkáitól -legfeljebb több bennük az idegen anyag, szaporodik, mint abban a bizonyos fogban szokott.

S hogy ne kerteljek tovább, nem csak a sok kékje miatt, de nyilván azok miatt is, én a festő legközelebbi rokonának *Marc Chagallt* tartom, annak ellenére, hogy figurálisukban semmi hasonlóságot nem fedezhetünk föl kettejük között. Figuralitásban nem! De lebegésben és lebegtetésben, transzparenciában és direkt láttatásban, költői megfogalmazásban és zenei hatásokban bizony ám, hogy rokonok. Sőt!

A mikrovilág szinte kizárólagos jelenléte feltehetően alkati sajátosság. De ha keresünk rá más okot is, akkor nyilván abban találjuk föl, hogy ritkuló és híguló világunkban összesűríteni, esszenciálissá tenni szándékozik a szépséget, amit aztán makrokozmoszá oldhat léttapasztalatunk és a fantáziánk. Ezzel a gesztusával nem csak azt jelzi a művész, hogy bízik önmagában, hanem azt a szándékát is kifejezi, hogy sokat bíz ránk, szemlélődőkre. Még valami nagyon rokonszenves abban, hogy – őt idézve – *itt minden pici*. Az élmény befogadásához közel kell hajoljunk az élvezeti tárgyhoz, így szinte testi érintkezésbe kerülünk azzal, nem beszélve a nagytűs részlegről, ahol a szemmel szinte láthatatlan elemek egész (olykor kimondottan barokkosnak tűnő) külön világokat bontanak ki számunkra, szemlélődők számára.

Sok mindenről kellene és lehetne még beszélnünk, ha időnk – és türelmünk – ezt megengedné. Arról például, hogy miért vonzódik Rónaszéki olyan erősen a körformához, mint a legtökéletesebb síkidomhoz, és az, hogy nála a kör leg-

Ítélet

többször befejezetlen, vonalai nem érnek össze, ha pedig összeérnek, a körforma torzul el valami felé, jelenti-e azt, hogy a harmónia vágya megmarad alkotói vágnak, mert a megfogalmazása mindig kilyukad valahol, mert ki kell lyukadnia? Arról, hogy a kék, amelyről világ életemben azt hittem, hogy a hideg színek közé tartozik, mitől annyira meleg, már-már forró ezeken a képeken? Lehetséges lenne a szeretetet színekbe és formákba rejtve juttatni el a befogadókhöz?

Nem rablom az idejüket, s nem kívánok visszaélni a türelmükkel sem. Egy igaz, valójában jelentéktelen kis történettel szeretném befejezni a mondandómat. Az eddig elmondottak leírása közben kimentem az erkélyemre, hogy elszívjak egy cigarettát, sötétben, szertartásosan, ahogyan azt máskor is szoktam. De most nem a szemközti sárga házat, vagy az azt szegélyező két nagy fenyőt bámultam, hanem felnéztem az égre. Miért is ne, amikor annyi felhőlényét szemlélem már napok óta ennek a kítűnő festőnek. Az égen legnagyobb megdöbbenésemre, egy angyalt láttam, szárnya persze nem volt, de nyilván csakis angyal lehetett, különben hogyan tudott volna megmaradni fejjel lefelé lógva a felhők között, az égen, és volt arca, teste és mozdulatlan méltósága. Ezt kéne lefesteni, gondoltam. S azt is rögtön tudtam, hogy kinek. Ez már Rónaszéki Linda-fertőzés, hümmögtem, avagy annak az első tünete. Aztán megnyugodva azt kérdeztem magamtól: mi is a valódi műalkotás egyik elengedhetetlen lényegi paramétere? Hogy hasson a befogadóra, és a tudta nélkül változtasson rajta, fújtam a választ. Lám, rám hatott, és engem megváltoztatott. Remélem, a kiállítás megtekintése után Önök is így lesznek ezzel!

A megvalósult álom

CSILLAGKERESŐBEN. Az éjszaka közepén az országúton találtak rá egy hatéves német fiúcskára, aki pedálos kisautójával elment otthonról, hogy „csillagokat keressen” – közölte az észak-rajna-vesztfáliai Münster város rendőrsége. Kihasnálva, hogy szülei már alszanak, a gyermek melegen felöltözött, és kisautójával elpedálozott a közeli Altenberge irányába. A rendőrséget egy felnőtt autós riasztotta, miután észrevette a feletébb szokatlan, kivilágítatlan járművet.¹

Ha egy gyerek egészséges, és a szíve, esze rendjén működik, akkor eszébe sem jut, hogy el ne induljon, az álma, vágya után... Vajon a felnőtt is ilyen?

Kétféle álommal szoktunk gyakorta találkozni, az egyik az éjszakai álom, a másik a vágyott cél, amit megálmodunk magunknak. Az a közös bennük, hogy mindegyik egy olyan „tartományhoz” kapcsolódik, amelynek érvényessége túlmutat a hétköznapi tudaton, nevezhetjük ezt a tartományt áthatolónak másképpen transzcendensnek, hiszen egy kézzel nem fogható világban gyökerezik, de azért látható, hiszen mindig képekben nyilatkozik meg számunkra. A kép pedig minden valószínűség szerint ősbibb mint a szó, az archaikus idők nyelve egyértelműen a kép volt. Amikor éjszakai álmunkban képeket látunk, olyan, mintha visszatérnénk egy jól ismert nyelvhez, amit mégis elfelejtettünk. Ismerős, de mégsem értjük teljesen! Jung szerint az álomnak és a mítoszoknak, meséknek ugyanaz a nyelve, ráadásul ez a lélek anyanyelve is egyben... Létezik, hogy elfelejtettük az anyanyelvünket? Jung azt is írja: ... *A mítoszokban és a mesékben – akárcsak az álomban – a lélek önmagáról beszél, s az archetípusok természetes összjátékukban nyilatkoztatják ki magukat, mint „alakítást, átalakítást, az örök értelem örök csevegését.”²*

Mi van akkor, ha nincsenek is álmaink, mert ma nagyon kevés ember álmodik... de legalábbis nem emlékszik az éjszakai álmára, nappali álmai meg többnyire megállnak a földi tartományban (jólét, siker, gazdagság), álmodozni meg nincs ideje, helyette tévét néz... – készen kapott álmokon él. Lehet, hogy ők vannak ma többségben, de mi van, ha valaki azok közé tartozik, akiknek van álmuk, és azt szeretnék megvalósítani?

Mit mond erről a fent említett „örök értelem” nekünk, feledékeny utódoknak az álmorról, az álom megvalósíthatóságáról, az emberről, akinek van álma, és aki azt meg is akarja valósítani? Volt valamikor a létnek egy távolba nyúló tartománya, amikor az ember egy volt az álmával, annyira valóságosnak érezte, hogy ezt az álmot tette létének centrumába! Ezt az állapotot, illetve ennek az állapotnak a képét, lenyomatát hiánytalanul hagyta ránk az egység világának máig megmaradt emlékezete, a mese.

Mi a mese? A mese nem műalkotás, nem irodalmi műfaj, hanem egy örök hang a létezés ősidejéből, lecsapódó tapasztalat a létezés formáiról, mindarról, ami megtörténhet, mert már egyszer vagy többször, vagy számtalanszor megtörtént. Ha ma a világban összegyűjtött mesetípusokat ebből a szemszögből vizsgáljuk meg, nyilvánvalónak látszik, hogy minden lehetséges élethelyzetre van „koreográfia”, azaz minden olyan helyzethez, ahol a rend szövedéke felbomlik, van egy mese-forma, amely azt mutatja be, hogyan lehet megoldást találni a harmónia helyreállítására. Ezeket a történeteket, amelyek az álmról, illetve az álom megvalósulásáról szólnak, az Arne-Thomson-féle világ mese katalógus ún. álomlátó típusú meséknek nevezi.

A most felidézésre kerülő mesét Kriza János gyűjtéséből ismerjük.³ Mesénk hőse egy kisfiú, aki elindul 16. gyerekként, hogy szolgáljon, egy régebbi változat szerint, hogy istenes emberré váljék. Mindkettő azt jelenti, hogy önmaga boldogságát/boldogulását keresi, ami természetes módon össze van kötve a szolgálattal. (A mai tizenévesek a felmérések szerint a következő jövőképet fogalmazzák meg nagy átlagban: gazdag leszek, lesz nagy házam, autóm...)

Amikor még kicsik vagyunk, van valaminek, ami nem mindig marad meg a későbbiekben..., ezt ösbizalomnak nevezik, amit a gyermek birtokol, aki még teljes lélekkel kapcsolódik a világ szellemi, alkotó természetéhez, így olyan képességekkel rendelkezik, amely megkülönbözteti őt a körülötte lévő „felnőtt” világtól. A „szolgálat” közben dőlhet el, hogy a gyerekként és *tizenhatodikként* birtokolt képességek megmaradnak-e felnőtt korára, vagy elveszíti őket a férfivá érésben, a világgal való találkozás során.

Minden álmot megvalósítani igyekvő szolgálatot kereső lélek esély arra, hogy a világban helyreálljon a rend, amit elveszítettünk valamikor, valahol...

Hősünk egy jó gazdához szegődik ökröket hajtani, földet művelni. Ügyes és jóra való gyerek, de mégis egy nap nem hajtja haza az ökröket, hanem az éjszakai nehéz munkától álomba merül. Ebben az alvás/álmodás állapotában rajtakapja a jó gazda, s ébrenlétre rugdossa. A fiú azzal védekezik, hogy álmot látott, ami fontosabb volt mint a munka. De nézzük meg kicsit jobban, ki is ez a jó gazda, akinek szolgálunk éppen: a földet művelő gazda az ösképe a tevékenykedő embernek, a világban működő akaratnak, amely fenntartja, elteti a mindennapok szükségleteit, amely által egyáltalán létezőnk. A megművelt föld ugyanannyira lehet maga az ember, aki tudást szerez, eszközöket alakít ki az életben maradásra, uralja a neki szánt világot. Ő az a részünk, aki tanul, dolgozik és autót vezet, aki gondoskodik a gyerekeiről, vigyáz a környezetére, aki újabb és újabb technikákkal szolgálja a fejlődésnek nevezett állandóságot, a biológiai fajfenntartást, az életet.

Hogy jön ide az a részünk, aki álmodik?

Na, itt jön be az első csapda: mi van, ha a föld művelése közben elveszítjük az álmainkat? Mi van, ha beleragadunk a munka világába, és elfelejtjük, hogy van egy álmodni tudó részünk, aki valami többet szeretne az élettől? Ez nagyon gyakran be is következik, gondoljunk Karinthy novellájára – amikor szembe találkozott 20 éves önmagával... Itt álljunk meg egy pillanatra, mert itt van a kulcsa ennek a történetnek és az egész álom témának.

Mi lehet fontosabb az életben, mint ez a jó gazda által megjelenített állandó tevékenység, maga a munka és a belőle származó jólét? Van-e annál fontosabb, hogy jó polgárai legyünk egy állandóan tevékenykedő, jól körülhatárolható anyagi világnak?

Az archaikus gondolkodásban ez így föl sem merül, nem igazán kérdés (de azért a végén mi is megpróbálhatjuk megválaszolni!)

A mese megy tovább, és a fiút a gazda megkötözi, konkrétan egy fához kötözi haragjában, és ott hagyja az erdőben. Valószínűleg tapasztalhattuk már azok haragját, akik elveszítették már az álmaikat, és most elvinnék azét is, akinek még van... Irigység talán az az érzés, ami ilyenkor tapinthatóan jelen van.

Vadászok, pontosabban a király vadászai találják meg a fiút, de a feloldozás feltételeként ők is az álmot akarják. S mivel a fiú nekik sem adja meg a választ, mit is álmodott, ők is ott hagyják a fához kötözve, majd a király parancsára oldják el és vezetik az udvarba. A király megeteti, megitatja, de cserébe ő is az álmot akarja. Ő sem kapja meg, így a fiút egy földalatti tömlöcbe záratja, s a kulcsot eldobja.

De ki is ez a vadász, és mit jelent a király haragja?

Ha megnézzük a vadász és a király archaikus jelentését, máris újabb izgalmas megfelelési mezőket találunk, ahol meg is ragadhatunk, de tovább is mehetünk az ál munk után. A vadász archetípusa a mesékben nagyon pontosan körülhatárolható, ő az, aki megment a haláltól – aki pl. megmenti Hófehérke életét, amikor a mostoha halálra szánja, de Piroskát is a farkastól egy másik mesében. Ő a tudásunk mindarról, amire az ember fizikailag képes, a testünk intelligenciája, aki ismeri az élet és a halál jelentését, aki azonosítja bennünk a határainkat fenyegető veszélyeket. A vadásznak adni az ál munkat nagyjából annyit jelent, hogy mindent betölteni, ami ebben a mezőben lehetséges. Lehet egészségessé, erőssé és harcosná válni, egybesimulni a természettel, ideális esetben olyan természetazonos módon élni, mint az erdő állatai. Vagy lehet nőként (férfiként is!) nagyon céltudatosan használni a testünket, ezzel sokra lehet vinni bizonyos területeken... Vagy lehet csak bióételeket enni, elutasítani minden technikai eszközt, harcos környezetvédőként élni, vagy éppen testépítőkké, vagy élsportolókká válni.

Ha viszont a királynak adjuk oda az álmunkat, akkor a hatalom és a fontosság világába kerülünk, ahol a dolgok eldőlnek. Lehetünk politikusok, netán nagy multcégek jól fizetett alkalmazottai, vagy gazdag vállalkozók, akik sokak életéről és jólétéről hoznak döntéseket. A király igazi és legfontosabb feladata magasabb értelemben mégis leginkább a rend védelme és érvényesítése. Ha jó király! Ha nem az, akkor a mese törvénye könyörtelenül ledönti a trónról...

A mese hőse nem adja egyiknek sem oda magát, mert a szellemi érés olyan szakaszába érkezett, amikor már nem elégszik meg a mások által felkínált életformával, hanem konzekvensen követi a saját belső (álom) hangját. A *jó gazdává* válás lehetőségét ugyanúgy kiengedte/elengedte, ahogy most a vadászok, illetve a király által kínált segítséget is visszautasítja. Egyiket sem választja, mert ezek nem egyeznek a benne megszólalt álommal. Inkább vállalja a bezáratást, semhogy feladja ezt a megnevezhetetlen álmot.

Hogy jól döntött-e, még nem tudjuk, de egy valami történik: megjelenik a színen a kis királylány, aki megsajnálja a fiút és a börtön kulcsát megtalálva eteti és itatja az álmát őrző fiút. Ez pedig egy nagyon komoly következmény! Ugyanis megjelent az életében egy eddig csak az anya révén ismert tápláló és gyengéd erő, amely megédesíti a létet, és amellyel kapcsolatban maradván valami új és izgalmas dolog nyílik meg. A világ elkezd számára olyan belső élménnyé válni, amelynek működését egyre pontosabban látja, érzi, érzékeli.

A szerves kultúrában élő népek, akiket primitívnek nevezett az elmúlt századok fehér ember tudománya, teljesen természetes volt, hogy a férfivá avatás rituáléjában központi szerepet kapott a jelölt elzárása, majd egy élet/halál mezsgyéjére vezető feladat teljesítése. Ez többnyire látomás kereséssel egybekötött vadászat volt, ahol a törzs totemisztikus állatának elejtésével mintegy vér-közbe került a gyökereivel. Ez az élmény adott számára egy olyan bensőséges tudást a világ természetéről, amely számos ponton meghaladta a sima vadászatról való tudást. Mitikus közelségbe került a saját kultúráját alkotó tudással, amely jórészt átnyúlt a másik, ún. transzcendens mezőbe. Kinyílt számára a valami nagyobbhoz való tartozás mitikus élménye, átélte és megélte valamilyen formában a saját kultúrájának szakralitását.

Ez a tudás ott és akkor kezd aktivizálódni, amikor próbára van téve! Beszélgetni bármiről lehet... A próba valami olyan dolog, amikor a nagyon konkrét gyakorlati életben számot kell adnunk arról, hogy kik is vagyunk valójában? Mennyit értettünk meg mindabból, ami körülvesz az életben...

Három próbát állít a *Fekete király* a *Fehér király* elé, mindháromat a fiú oldja meg a börtönből a királylánynon keresztül, őt mintegy médiumnak használva. Azt tanácsolja ugyanis neki, hogy tegyen úgy, mintha aludna, s álmában jött a megoldás.

Itt már talán nem is kérdés, hogy miért fenyegeti a *Fehér királyt* egy *Fekete király*, hiszen amikor fenyegetéssel akarta álmának átadására kényszeríteni a fiút, akkor alapvetően vétett a királyság eszméje ellen, hiszen a király feladata magasabb értelemben a rend védelme és érvényesítése. Ha ebben hiba támad, akkor máris támad a fekete király. Ezt többnyire a valóságunkban úgy éljük meg, hogy ellenséges erők kereszt-tüzébe kerülünk, és persze mindenkit okolunk miatta, csak arra nem gondolunk, hogy a hiba talán a saját készülékünkben lehet...

A három próba fontos tanítás arról, hol és hogyan vétjük el az életünkben a dolgokat:

ELSŐ PRÓBA

...Küldött a Fekete király király atyámnak egy pálcát. Hogyha meg nem tudja mondani, melyik a pálcának a töről való vége, s melyik a hegyről való, országostul együtt elpusztít.

Az álomlátó megoldása következő, amit a kis királylány szájába ad:

Azt álmodtam, hogy vigyünk a kútra egy kádat, azt töltsük meg vízzel, s azt a pálcát vessük bele a vízbe. Amelyik vége a hegye felől való, az könnyebb, az kifele áll, amelyik vége a töve felől való, az nehezebb, s lefele húzódik.

Nem a cselekvés/*pálca* minősége a kérdés, hanem az eredete/*töről való vége*, vagyis az, hogy honnan indult el, honnan ered! Itt arról a tudásról van szó, amivel felismerhetjük azokat az érzéseket, indítékokat, amelyek szerint ítélkezünk, harcolunk, és ez által uralhatjuk a cselekedeteinket! Amikor a *pálca* büntet, tudjuk-e mindig, hogy kiért miért haragszunk? Vajon a haragunk önző és korlátolt-e vagy valóban egy magasabb szempontú rend védelmében használjuk? Így a víz – érzések próbája révén – az ítélet, avagy másképpen *pálca*, büntetés helyett tudássá, a dolgok igaz természetének felismerésévé válhat.

MÁSODIK PRÓBA

Kifogat a Fekete király a ménesből három, egy anyától való csikót, de azok olyan egyformák voltak, mint három egy tyúktól való tojás, s ír mellé egy cédulát: „No, te Fehér király, hogyha meg nem tudod három nap alatt mondani, hogy a három csikó közül melyik a nagyobb, s melyik a kisebb, országostul együtt elpusztítalak.”

Az álomlátó fiú megoldása itt is a hagyományos ésszerűségből indul ki, egy nagyon hétköznapi tényből: amit eszel, azzá leszel!

Az ő megoldása az, hogy kínáljanak fel három fajta edelt a csikóknak: árpát, kölest és édes tejet. Miért? Mert a legidősebbnek a legerősebb a fogazata, így valószínű, hogy a keményebb gabonához, az árpához szegődik. A legkisebb nyilván az édes tejet választja, így marad a középső a kölesnél. Minden gabonának megvan a bolygó megfelelője, az árpa nem véletlenül a Marshoz tartozik, a köles pedig a Merkúrhoz. Elsőre

talán harcolunk, másodjára már a merkúri diplomácia, a tárgyalás következhet, harmadjára lehet, hogy „csak” szeretettel kapcsolódunk?!

Gondoltunk-e már arra, hogy mi az a táplálék fizikai és szellemi értelemben, amivel jóllakatjuk magunkat? Hogy mennyire árukkodó az, hogy mivel etetünk másokat, és mivel táplálkozunk mi magunk? Itt egy nagyon egyszerű tényről van szó! A király elsőrendű felelőssége abban van, hogy olyan szellemi táplálékról gondoskodik a népe számára, amely őt építi, gazdagítja. A király a saját rendszerünk, saját magunk homeosztázisában a tudatunk, a világ dolgaiban való tudatos részvételünk. Vajon harmóniában vagyunk-e azzal a táplálékkal, amit beviszünk a saját rendszerünkbe? Vajon azt adjuk-e magunknak, ami valóban nekünk való? Olyan eledelen ételtjük-e magunkat, ami harmóniában van az álommal, amelyet megálmodtunk magunknak? És amely megkülönböztethetővé tesz minket az egyformaságban, mert a saját egyediségünket éljük minden pillanatban...

3. PRÓBA

„Pünkösöd napján, te Fehér király, jó reggel kelj fel, mosdjal, öltözzél, készülj a templomba. Mikor én harangoztatok, te is harangoztass, mikor én jövök a templomból, te is jöjj. Mikor én asztalhoz ülök, te is ülj asztalhoz, s mikor a legelső falást a villába veszem, úgy kilódd a nyilvesszővel a villámból, hogy a falba beleszagadjon, mert ha nem, országostul együtt porrá teszlek.”

Ez a próba egy nagy kérdést vet fel az álomunkkal kapcsolatban: vajon összhangban vagyok-e önmagammal? A mi emberi világunknak ez a két tartománya, a fehér és a fekete, vagy másképpen a külső és a belső vajon tud-e együttműködni? Azt teszem-e, amit gondolok, úgy viselkedem-e, ahogyan érzek? A mese nem tesz fel kérdéseket, csak közli, hogy ha nem így van, akkor *országostul együtt porrá teszlek*. Ez élet halál kérdése. Ha nem tudjuk megvalósítani ezt az egységet, akkor valószínű, hogy sok kis halál lesz az életünk. S mindez Pünkösöd idején történik, és nem máskor, mert Pünkösödnek van egy sajátos tartalma az évkör ünnepeiben: ez a szellemi ember születésének időpontja, amikor az anyagi létezés betöltekezik a szellem erejével.

Nem kevesebbet állít a mesénk, mint hogy az álom megvalósításához meg kell születnie a szellemi embernek, aki harmóniában van önmagával, mert tudja, hogy mit mi célból és milyen érzésektől indítatva tesz. Úgy beszél, ahogy érez, úgy cselekszik, hogy az ne csak a saját érdekeit szolgálja, de mások javát is. A mese még folytatódik, de itt érdemes megint megállni egy pillanatra, mert újra itt a kérdés: mi lehet fontosabb az életben, mint ez a jó gazda által megjelenített állandó tevékenység, maga a munka és a belőle származó jólét? Van-e ennél fontosabb, hogy jó polgárai legyünk egy állandóan tevékenykedő, jól körülhatárolható anyagi világnak?

Úgy tűnik, a mesénk azt sugallja, hogy van valami, ami ennél fontosabb. Valami, amiért érdemes a megkötötötést, a bezárattatást, a valószínű éhhalált is megkockáztatni, mert ez a valami fontosabb mindezeknél. Hősünk elindult szolgálni, vagy másképpen istenes emberré válni. Olyan emberré, akinek van álma az életéről. De mi is ez az álom?

Mesei nyelven ezt úgy mondhatnánk, hogy megszólalt benne az „égi szép” hívása. Ez ugyanaz, ami az íróat arra készíti, hogy írjon, a költőt, hogy „*verset írjon, amikor nem verset írni volna jó*”, bármely művészt, hogy alkosson, bármely embert, hogy kifejezze azt, ami ő. A Taóban lenni azt jelenti: tökéletesedés, teljesség, betöltött rendeltetés, kezdet és cél, a dolgokkal velük született létértelem maradéktalan megvalósítása.

XIV. Lajos francia király azt mondta „*L'état, c'est moi*” – *az állam én vagyok*. De mondhatjuk úgy is – az Álomlátó fiúval együtt – *az álom én vagyok*. Mert én vagyok a jó gazda, aki teszi a dolgát, a vadász, aki megtanul bánni a testével, a fizikai lehetőségeivel és a korlátaival. De a király is én vagyok, aki képes tudatosan együttműködni a világban felismert renddel, és a kis királylány is, aki kinyitja a belső ajtót az „égi széppel” való találkozáshoz. Az álomom vagyok, és az élet vagyok, ami élni akar, de nem akárhogyan, nem csak úgy, a mások álmán, készen kapott képeken vegetálva, hanem teljesen és egészen, élményként megélve a világot.

A mese természetesen folytatódik még, hősünk kilövi azt a nyilat, elveszi a kis királylányt, majd még egy nagy kihívást kap: át kell mennie a *Fekete király* birodalmába, és ott szemtől szembe kerül magával a *Fekete királlyal* is. De ezt a kihívást vagy inkább elhívást már meghagynám kinek-kinek, mert annak a bizonyos tartománynak a titkait nem érdemes kifecsegni...

JEGYZETEK

- 1 Újsághír, Mórocz Zsolt cikkéből idézve – Új Forrás 31. évf. 8. sz. (1999. október)
- 2 Faust 2. rész, sötét galéria
- 3 Kriza János: Az álomlátó fiú. Móra Kk 1961. 144-164. p.

Álmában nevető felbő

PAULJUCSÁK PÉTER

Szoba kilátással

Túlordalon bukott homlokzatangyal néz bután.
Az arca: megszáradt folt egy átvértzett gézruhán.
Póznák kötélén lengve tiszta lepedő-falak.
Szobám a háztömb szíve. Félrevert a kő alatt.

Csak az akart elmenni, aki végül itt maradt.

A kivitelező dala

Valami özönvíz, valami forró éden,
mi zúg a mellkas gázbojlerében?
Mintha puha porban, bokáig fed a balkon,
a silány égből vakolat perreg: az alkony,
foszló rojtjai olvadnak óvatlan
a falakból párolgó hígítószagban.

Holnap betesszük a WC-t. Két napja, hogy egy jót szartam.

Csend van és fakulás. A zuhanó csikk kéménye
valami súlyt juttat érvényre,
a radiátorok élei elreszelik a teret.
Valami kiront a résből és az ablakokba mered.
Valahol egy platóról, távoli telepen a nappal-törmelékek
az éj sittes zsákjaiban talán éppen földet érnek.

Hová tehattük a létrát? Egyszer még körbenézek.

Épp

Épp végtelenné konvertál az idő.
Pörög, hogy szinte forr, az óra.

Állókép: milliárdnyi porszem döglik
a pince-lépcsőfordulóba.

Éppen feléd jön, majd épphogy kikerül.
Ma is, mint mindig. S örökké majd.
A csend, látod, nem hall: téged. Köveken
zörgő porodat. Disszonáns zajt.

Költözés

ez a ház ma én vagyok
belémdöglött remete
fekszik isten szemete
mit költözéskor itt hagyott

Utcarészlet

moccanatlan úr az utca épp csak te meg én

seregélyek árnya
tükröződünk szállva

isten parkoló szívének napfénytetején

Útszűkület

négyből egyet lezárnak
ez én vagyok

négyből egy: az idő
most elhagyott

négyszáz méter – keresztútig
megvárom hátha

negyedikként beterelenek
a szentháromsávba

Visszhangok

Két gyerek a hideg libikókán,
valahol félúton, most nem
kacagnak, most a háttér
fémlapjába belemart árkok,
sorra elhagyják őket a színek, a szabályok,
ezen a korláton így kell majd kihajolni.

Ahogy a felvágott fény egy törtfehér
akrilkádiban, a súlyban végkifejlet lakik.

Kinek a torkában dobog az ütődések visszhangja?

Anomália

Pásztázó lézer a nap. Hegygerincserven.
Te betöltesz fényeddel minden hézagot.
Folyó-katéterben húgysárga lé zubog.
A boncolásra éppen terv szerint értem.

Ahogy a merevvé hűlt vasbetont a fák,
végy semmibe. Jól fekszem. A fű zöld köpet,
a hideg fény rám hajló orvosi köpeny.
Majd ő kivizsgál, kínos anomáliát.

Alkonyat

A műtőasztalon: megnyíló égtetem.
A nap: kondenzerekben fennakadt vérrög.
A messze lenti földön pinceszél terem.

Az altatás sikerült, álmunk végtelen,
letörlik a nappal márványa az éjről,
s e hangtalan robajban zúg a kórterem.

Fürdés

A legtöbb hang itt vízbe fullad.
Későre jár. Az este kemény, súlyos ében.
Hidegrázás a meztelen test.
Kiálló száлка a tó feldagadt szemében.

Arcod merítsd a mély tükörbe.
Most már, koszként, csak acélkék maradt a szádon.
Súrold le azt is. Nem zavar más.
Nincs ember, állat, nincs isten látóhatáron.

SARUSI MIHÁLY

Hol ettől, hol attól mentünk tönkre

RÉSZLET AZ ÖREGHEGYEN INNEN,
ÖREGHEGYEN TÚL C. KÉSZÜLŐ
BALATONI KÖNYVBŐL.

ALMÁDI LEVENTESORS

1945 elején 15 évesen, leventeként hurcolták el Pataky Károlyt a többi almádi fiúval együtt. S töltött a front közelében, német kézen, majd amerikai fogságban egy teljes évet: 1945 végén sikerült hazajutnia Almádiba, az Öreghegyre – ahol 1930. január 27-én született, és ahol azóta is él a családjával. A nyugatra hurcolt, s a nyilasok által a náci kezére juttatott, német egyenruhába öltöztetett, majd a szövetségesek hadifogságába került almádi leventéknek nem akármilyen szenvedéseket kellett kiállniuk.

Ezen a helyen, öregebb házban születtem. Gyümölcsös volt a ház fölött, a kisebbik lányom épített oda házat. A feleségem, Károlyi Mária berhidai, '34-beli, 1958-ban házasodtunk össze, két lányunk van. Lakatos voltam, Almádiban lettem ipari tanuló, dolgoztam Fűzfőn, Várpalotán, Péten, Baranyában Komló mellett...

A leventekiképzés itt Almádiban a Felsőörsi út mellett a Nevelőtthonnál, a Lovas birtokon a réten folyt. Leventepuskát csak a nagyobbak kaptak, mi, a legfiatalabb korcsoport anélkül gyakorlatoztunk. A régi iskolában gyülekeztünk, hetente egyszer, talán csütörtökön onnan mentünk ki közösen a térre leventeoktatásra, vasárnap a misére. Volt, amikor kivezényeltek nádaratásra, hogy a ruszók ne tudjanak a tóparti nádásban elbújni. Tankcsapdát ástunk, a háború végén keresztülvágtuk az utakat, hogy ne tudjanak jönni az oroszok. Leventeoktatónk volt Győri József kőbánya-tulajdonos és Tóth Vendel, aki valamilyen felsőbb iskolába járt.

1945 januárjában szedték össze az almádi leventéket. Bementünk Veszprémbe, be- vagoniroztak. Nem mind almádi meg berényi volt, csak itt éltek; voltak köztünk menekülők is, akiknek a szülei itt húzódtak meg ismerősnél, rokonnál, aki be tudta fogadni őket. Fejér megyéből, ahol már közel volt a front. Polgári iskolás voltam Veszprémbe, második, amikor elvittek.

Égerben pakoltak ki bennünket, németországi város. Ott kint elvették a civil ruhánkat, beöltöztettek német katonaruhába. A kiképzés német nyelven folyt, közülünk való sváb gyerek volt a kiképző tolmácsunk. Kegyetlen, rosszindulatú gyerek volt! Egyidős velünk. Jutason együtt vagonirozták be a környék leventéit. Fajszi, kegyetlenül bánt velünk. Elsőre röptéri hangárba osztottak szét bennünket, négy napig étlen-szomjan tartottak. Teljes katonai kiképzést kaptunk, csak fegyvert nem adtak. A német vezényszavakat és káromkodásokat, ahogy beszéltek velünk, ma is tudom.

Égerben szétosztottak bennünket, vittek tovább. Végigjártuk Németországot! Voltam Münchenben, Nürnbergben, sokfelé a német alatt.

Május elsején estünk az amerikaiak fogságába. Egy tanyában, pajtában voltunk. Odajöttek az amerikaiak, elszedték mindenünket: tükröt, bicskát, órát, pokrócot. Német katonaruhában voltunk, úgy kerültünk amerikai fogságba, hogy „önkéntes magyar leventék” vagyunk. Május 7-ig nekünk kellett a lágernak kijelölt helyet dróttal bekeríteni – szabad ég alatt, a puszta földet. Három sor szöges drót, közte két sor gyűrűs akadálydrót, majdnem méter magas volt. Kétszemélyes, vagy nagyobb sátrokban fázunk, a földön feküdtünk, összebújtunk. Magunk alá köpenyt terítettünk, másikkal takaróztunk, a hátizsák volt a párnánk. A nagyobb sátrokban százan elfértünk az emeletes ágyakban, ezekben jobb volt. Barakkja csak a táborparancsnoknak volt, meg az öröknek. Körülöttünk az őrtornyok mint itthon a magasles, éjszaka kivilágítva... Ha valaki hozzáért a kerítéshez, már löttek is! Sok gyereket tönkretettek ott.

Németeknél is laktunk sátorban, de sokszor az se volt! A szabad ég alatt aludtunk.

Szökésről szó sem lehetett. (Illetve) Volt egy erdélyi magyar, próbálkozott, agyon is lötték. De volt, aki megszökött és előbb ért ide, mint én! Nyögéri László. Azt hiszem, Mojzer Ferivel, és talán Korpádi Sanyi is szökött. Én a németek alatt szöktem (volna) haza. Nem egyedül, ketten voltunk, a társam nevét már nem tudom. Kint a munkahelyről. Kint utátvágáson, tankcsapdát építettünk. Igazoltattak, bevittek bennünket, kik vagyunk, mik vagyunk? Magyaráztuk, hogy haza szeretnénk menni! Német egyenruhában voltunk, de láthatták, hogy nem németek vagyunk. Házaltunk, kenyeret, krumplit kéregettünk a házaknál. Nem tudtunk németül, gondolhatták, hogy szökevényfélék vagyunk.

Összegyűjtöttek bennünket az amerikaiak mint háborús bűnös önkénteseket. Sorba kellett állni, befestették a hátunkat festékszóró pisztollyal: megkülönböztetésül 6 centiméter átmérőjű karikákat festettek a zubbonyunkra, köpenyünkre. Azt jelentette, hogy büntetőlágerban lakunk. Nem vethettük le!

1945. december 16-án jöttem meg.

Volt, aki meghalt a lágerban. Sok levente meghalt, almádi egy.

Kettőt tudok még a környéken, akik élnek, akikkel együtt vittek el '45-ben.

Égerben talán fél év? Kiadtak tanyára, gazdaságba, német gazdánál dolgoztattak bennünket. Nagyon sóherok voltak!

Kezdetben az amerikaiak kihordtak romtakarításra, mert lebombázták a várost. Utat takarítani, szabaddá tenni a város utcáit. A négerek jobban bántak velünk. Úgy voltunk elkönnyelve, hogy önkéntesek vagyunk. Voltak köztünk felvidéki és erdélyi magyarok is ebben a táborban. Pár százan lehettünk, idősebbek is voltak köztünk, hadifogoly magyar katonák.

A németek a fogság előtt még rosszabbak voltak! Koplaltattak, ütöttek-verték bennünket. Tankcsapdát építettünk, lövészárkot ástunk, éjszaka meg kiképeztek bennünket német nyelvű vezényszóra.

Az amerikaiak alatt az volt jobb, hogy sokat kellett szabad ég alatt lenni! Sátorban laktunk. Reggel dolgozni vittek, előtte feketekávé kenyérral. Délben semmi. Délután bementünk, vágott borsóleves, ez a vacsora. Kevés is volt, híg is, de a németeknél ennyi se volt. A német alatt tönkrementünk.

Egy almádi halottunk volt: Piros Géza. Egy sátorban laktam vele. Beteg lett, Münchenbe vitték, hogy gyógyítsák, ott temették el. Vörösberényi. Elvitték, többet nem tudunk róla. Vörösberényben a bátyjától tudtam meg, mi történt vele.

Vörösberény akkor még nem volt Almádi része.

36 kiló voltam, amikor hazajöttünk. 50-55-ről fogytam így le. A lágerban olyan állapotban voltam, hogy azt hittem, a huszadik évemet se érem meg!

Vagonban vittek, abban is hoztak haza bennünket. Győrben igazoltatás, be a városba az igazolóbizottság elé. Katona, civil, levente volt együtt a szerelvényen. Csak a civileknek és a katonáknak kell menniük, a leventéknek nem, mondták. Bekísérték őket a városba. Fél óra múlva jöttek a rendőrök:

– Van még itt valaki?

– A leventék!

– Nekik is be kell menniük!

Hiába tiltakoztunk, hogy nekünk az előbb azt mondták, nem kell, elkísértek a városba. Más rendőrök megállítottak bennünket, kérdezték, kik vagyunk, hová megyünk. Leventék, igazoltatásra! Nem köll bemenni a városba, mondták. Vissza a vagonba.

Amire visszamentünk, kifosztották a csomagjainkat. Volt szép piros-fehér-zöld takaróm, eltűnt. Trafikárut hoztam haza a nagyapámnak, én soha se dohányoztam. Ez is eltűnt. Amíg elkísértek az „igazoltatásra”, kifosztották a szerelvényt.

Amikor hazajöttünk, a veszprémi állomáson egy vörösberényi ismerős azt mondta: szolgálatban van, várjuk meg a reggelt az állomáson, vele menjünk haza! Mert ha elindulunk (német katonaruhában), a ruszkik összeszedtek volna bennünket, irány Szi-béria.

Az elhurcolt almádi és berényi leventékből akikre emlékszem: Bakonyvári István, Birkus Hubert, Botka György, Celler József, Csonka Árpád, Földesi Gyula, Földesi Kálmán, Grüber Jenő, Harcos József, Honvéd Ferenc, Józsa Imre, Karli Gyula (apját az orosz agyonlőtte 1945-ben), Korpádi Sándor, Kovács Sándor, Kovács Tibor, László Géza, Lénárt Kálmán, Lénárt Sándor, Majlik Sándor, Majlik Imre, Mojzer Ferenc, Müller Béla, Nagy Ernő, Nyögéri László, Pataky Károly, Piros Géza, Previc József, Szabó Károly, Toronyi Béla, Ungár Jenő (a nemzeti ellenállás 1953-ban kivégzett berényi hősének, Ungár Józsefnek a testvére), Városi Béla, Vörös Gyula. Csonka Árpád vitte a harmonikáját, muzsikusként jó sora volt Németországban.

Itthon?... Katona se lehettem, mert nyugatos hadifogoly voltam. Németországban a német egyenruha miatt, itt meg ezért lettünk gyanúsak.

Szibériát megúszták, de a nemzeti szocialisták után a nemzetközi szocialisták rémuralmába is belekóstolhattak... idehaza.

ZSIDÓK ALMÁDIBAN

Majbó Gábor tiszteletbeli alpolgármester Új Almádi Újság-beli cikkében ír Szomjas Mártonról, aki csak Grósz Marci volt a helyieknek. Rákérdezzük: tudja-e, hány zsidó élt a háborúig Almádiban, s mi lett a sorsuk? Egyenként veszi sorra őket; azokat,

akikre emlékszik, tehát a névsor bizonyára nem teljes. A Majbó Gábor által mondottakhoz Schildmayer Ferenc, Kovács István és Tolner István fűzött megjegyzéseket (valamennyien fiatalemberként, vagy gyermekként éltek meg a háborút).

„Gyógyszerész volt *Wollner* Lipót, és a családja. Két gyermekük volt, Gyuri és Ági. Mind a négyen öngyilkosak lettek. A Régi patika volt az övé, a Baross utcában, most a Temetkezési iroda van ott. Hennék háza ez, Henn Antal szabómester háza, ők építették. (A Hősi emlékmű II. világháborús emléktábláján látható névsorban ott van *Wollner* Lipót, *Wolner* Lipótné, és két gyermekük, 'W. Ági, Gyuri'. Schildmayer /helytörténész mérnök/: a család fő munkaszolgálatosként vesztette életét, felesége és két gyermeke lett öngyilkos.)

Weszler Soma, hentes Vörösberényben (Schildmayer: és Almádiban), családostul elvitték, elpusztultak. Egy lányuk volt. A segédjük vette el, *Weisz* Jóska; ő kikerült Lengyelországba, elvitték lengyel munkatáborba, de életben maradt, Kaposvár környékén él. Amikor avattuk az áldozatok emléktábláját (a Hősök szobránál), a tévében látta: 'Weszler Rózsika'... A mostani feleségével másnap autóval jöttek, megnézték az emlékművet, és ragaszkodtak hozzá, hogy hozzájáruljanak az emléktábla költségeihez. (A II. világháború almádi áldozatainak emléktábláján így szerepelnek: *Weszler* Soma, *Weszler* Sománé, W. Sándor, Rózsa.)

Szemere Mihály, nyugdíjas tisztviselő, az Arany János utcában lakott. A Balatoni Kurír almádi szerkesztője, ő adta a híreket a lapnak Almádiból. Nekem (Majbónak) diktálta a cikkeit, én gépeltem.

Szomjas Márton; megúszott minden rendet. Minden volt, nyilas, 1945 után kommunista rendőrszázados, '56-ban forradalmár, eldobta a puskát, utána azt mondta, ötvenhatban ki akarták végezni! Festő-mázoló, Vörösberényben temették el. Műkedvelő dobos, futballista, hegedült is. *Grósz* Marci, Márton, magyarosított. 'Szomjas vagyok', ezt írta a dobra a Miki egér mellé. A Székely kocsmában is játszott, az Erzsébet királyné (mai Bajcsy-Zsilinszky) úton. A háború végén, a zsidóüldözés idején Vörösberényben padláson elbújt. (Kovács /helytörténész/: Papp Sándor, aki anyai nagynéném férje volt, Újhegyen a borospincéjében bújtatta.) Dadogott. 'Hitler nem végzett alapos munkát, gúnyolódott, mert a felesége is megmaradt. Izraelba ment. Azt mondta, olyan, mint Jézus: 'Ő is zsidó volt, mint én, őt is a Jordán vízében keresztelték, engemet is a vörösberényi templomnál a Jordán birtokról (a Jordán-kútról) hozott vízből kereszteltek meg!' (Schildmayer: *Szomjas* Márton nyilassága nem valószínű.) (Csúfondároskodásai miatt maradt rajta?...)

Schebella néni... A Kurcz Rudolf utca sarkán lakott abban a házban, amely most Winklerkéé. (A Hősi emlékmű II. világháborús emléktábláján *Schebella* Ferencné szerepel. Schildmayer: öngyilkos lett a Pinkóci temetőben a férje és leánya sírkövénel, ott is temették el.)

Nátán fakereskedő, a Veszprémi úton volt a cége. Építőipari, például beton kútyűrűt készített és árult. Spreafico-nak hívták a céget; a felesége olasz volt. Nem tudom, mit lett velük. (Schildmayer: *Nátán* Manó, volt neki egy testvére is. Hogy e vezetéknevet miként kell helyesen írni, nem tudják.)

Földesék! A Baross utcán, a Régi patikával szemben laktak. Kivándoroltak Casablancába, Afrikába, írtak nekünk. '39-40-ben vándoroltak ki, mert megéreztek. (A Hősi szobor emléktábláján id. Földes Kálmán nevével találkozunk, talán a nagypapa, aki nem akart sehová sem menni...? ...Hogy mégis elvigyék?)

Neuhauser Lenke, hentesüzlete volt a mozi mellett a Baross utcán. Többet nem tudok róla.

Soros György édesanyját Brandeisz Elza néni, almádi tanárnő bújtatta (a Tisztviselőtelepen); rövid időre itt húzódott meg 1944-ben a fia is.

...Még egy eszembe jutott! A Kossuth utcában a Gondúzó nyaraló az övé volt, a ház később nyilas pártiroda lett. *Enten Ferenc*, gazdag pesti polgár. Télen-nyáron lejár, a Hattyúban reggelig kártyázott. Kártyapartnere nem egyszer az Ententől elnyert pénzből fizette ki az alkalmazottait. Ő megúszta. Sárga csillaggal is lejár Almádiba! Nálunk – Majbónál a Baross utcában (Majbóéknak vendéglőjük volt Almádiban) – törzsvendég volt. Negyvennyolc novemberében megjöttem a szovjet hadifogságból, meglepetésemre ott volt a söntésben. – Na, milyen volt? – kérdezte. Nem szóltam semmit; eligazítottak, hogy hallgassak mindarról, amit a Szovjetunióban átéltem. Odaszólt a társának: – Nézze, ez a szamárt azt hiszi, hogy nemcsak zsidó vagyok, kommunista is! – Nem mertem őszinte lenni. (Schildmayer: pesti bankár volt.)

(Schildmayer Ferenc a névsort kiegészíti *Schönberger Zsigmonddal*. Mint mondja, jó kedélyű, mulató ember volt, kedvenc helye – ahova az ő édesapja is be-benézett – a Székely kocsmá, ahol, ha egy kicsit többet ivott a kelleténél, heccből rázendített erre a rigmusra: 'Erger, Berger, Sönberger, / Minden zsidó gazember!'. Hogy szóba kerül, Majbó Gábor is emlékszik:) Igen, a Schönberger-házaspár! Schönberger rendszeresen vendégünk volt a söntésben. A harmincas évek végén lehetett, kocsival állt elénk a végrehajtó, hogy az adótartozás miatt elvigye a vendéglő bútorait. A söntésben ült Schönberger; a zsebébe nyúlt, kivett száz pengőt, hogy kölcsön adja apámnak. Nagy pénz volt száz pengő! Apám odaadta nekik, a kocsit elállt előlünk, nem vitték el a kocsmái asztalokat, székeket. Hogy mi lett Schönbergerékkal, nem tudom.”

(Az izraelita vallású illetve származású kelet-balatoniakat június elejétől hurcolták Veszprémbe a Koma-kúti volt laktanyában összevont zsidótáborba, valamint a Horthy Miklós úti gettóba, s a hónap végén szállították őket Auschwitzba – olvashatjuk Matyikó Sebestyén József Zsidók Siófokon című könyvében. Az akkor veszprémi fokiakkal együtt 'utaztathatták' a nemzeti szocialisták az almádiakat is.)

Majbó Gábor további érdeklődésünkre, hogy emlékszik-e a Községház előtt 1944 végén megölt zsidó munkaszolgálatosra, azt mondja: a meggyilkolt embert nem látta, de gyanítja, hogy a Pinkóci temetőben, illetve annak aljában hol van eltemetve! Az Almádiban kivégzett munkaszolgálatost Kovács István emlegeti, Schildmayer Ferenc látta holtan a mai pékség alatt, Majbó Gábor pedig meg tudja mutatni, hogy tudomása szerint hol lehet eltemetve a szóbeszéd szerint helyi nyilas pártszolgálatosok által agyonvert muszos a Pinkóci sírkertnél. Kovács István tudomása szerint Siófokról Szabadiba, a röptérépítésre hajóval áthozott munkaszolgálatos csapathoz tartozó, izraelita vallású magyar ember lehetett az Almádiban elpusztított férfi.

Tolner István (az 1950-es évek elején kommunistaellenes szervezkedésben résztvevő középiskolás diákcsoport 12 évre ítélt tagja) másképp tudja. Nővére a községházán dolgozott, érte ment, amikor látta a nyakába akasztott táblával az agyonlőtt polgári ruhás, alacsony, zömök testalkatú férfit, aki tudomása szerint nem munkaszolgálatos volt. A kivégzett, állítólag székesfehérvári férfi nyakába tett táblán Tolner emlékezete szerint ez állt: Így jár, aki a magyar nőket az oroszoknak föladja! Nővére szerint a fölirat: Így jár, aki hazaáruló! Pinkócon a Hősi temetőben az egykor volt halottas ház háta mögé temették, most a városból kitelepített szovjet emlékmű mögötti hely ez. Mindez 1945-ben február végén, vagy március elején történt a Fehérvár és a Balaton közti front hullámmászakor. A háború után kopjafával jelölték meg a sírt.

A *Löwy* családot emlegeti Káptalanfüred helytörténésze, Polniczky József. Löwy Pál – aki Lászlóra magyarosította a nevét – veszprémi gyarmatáru nagykereskedő, Káptalanon nyaranta üzlete volt a mai Posta utcában. 1944-ben elvitték családotstul, nem jöttek vissza. A zalai Szentmihályfürdőből lett veszprémi Káptalanfüred múltjának kutatója az 1930-as évek második felében készült képeslapot mutat, a négy fényképből az egyikben Löwyék háza látható, aláírása „László-villa fűszer- és csemegeüzlet”. Az 1950-es évektől ebben a házban volt a helyi posta, most újra magánház.

A Baross úti Hősi emlékműnél olvasható névsorból arra következtethetünk: Almádi zsidó lakói közül a háborúban két – teljes? – család, s rajtuk kívül még két ember pusztult el. A végezetül említett káptalaniakkal „Nagy-Almádi” (Káptalanfüred, Almádi, Vörösberény) áldozattá vált zsidó családjainak a száma három. Az idős emlékeiben, mint e névsorolvasás mutatja, ennél több zsidó (vallású vagy származású) polgártársunk él. Kik itt éltek, ám többnyire nem itt haltak – gyakran nem természetes halállal. A „nem természetes halál” több változatával...

AZ UTOLSÓ SZALMÁSY

– 1919 nyarán a Szalmásy fiút elvitték Horthy emberei (a fehér különítményesek). Mert azt hitték, hogy kommunista! És kivégezték. Siófokon, itt a parton?...

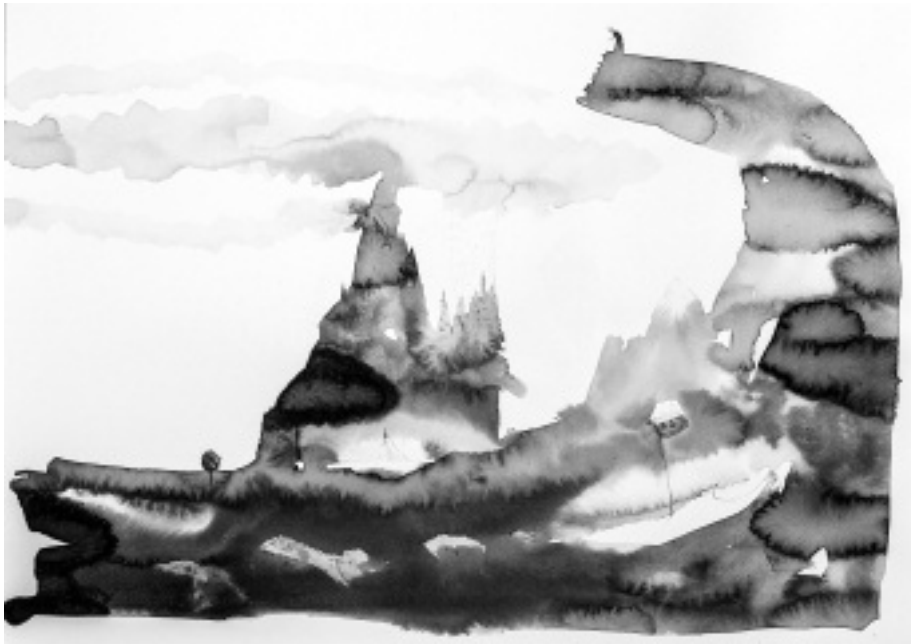
Szalmásyék vendéglősök Berényben. Nem volt igaz, nem volt kommunista. Élő Szalmásy lány Birkus Istvánné Szalmásy Bözsi, Vörösberényben a kocsmaudvaron van a házuk. Az öreg Birkust az orosz ('45-ben) lelőtte.

A berényi katolikus temetőben a komcsiellenes vértanú Ungár családi sírja közelében található a Szalmásy síremlék. A „Szalmásy család sírboltja...” föliratú fehér márvány sírkövön olvasható: „...János élt 27 évet megh. 1919. aug. 30.”

Más úgy tudja, a Szalmásy fiút Vörösberényben a Balaton-parton végezték ki.

– A direktórium egyik vezetője volt Szalmásy? Nem tudom. Almádiiban a (vasúti) pályamester volt a direktórium vezetője, elvitték Siófokra, ki is végezték. Berényből háromról tudok: Harnóc Gyulát, Repicki Károlyt, Szalmásyt vitték el.

A berényi katolikus temetőben az Ungár család sírja mellett található a Szalmásy kriptája (kriptának az „utolsó Szalmásy”, Birkus Istvánné Szalmásy Erzsébet ne-

Képzelt város

Magányos nyúl úr

vezi 2008-ban a sírhelyet). A márvány sírkő fölirata, elől: „Szalmásy család sírboltja † Szalmásy József élt 21 évet † 1911. febr. 10. Mariska élt 20 évet † sept. 12. *János élt 27 évet megh. 1919. aug. 30.* Antal neje 1894–1944. Erzsébet 1894–1965. Nyugodjatok Az Urban!” Alul: „Szalmásy József élt 57 évet † 1920. aug. 3. és neje Ungár Mária élt 54 évet † 1922. ápr. 27.” Oldalt: „Józsika 1924–1946 Ilike 1927–1972 Gábor 1958–2000 Mária 1923–2004”.

Kiemeltük, ki lehetett a foki fehér terrorfiúk áldozata.

E névsorból kitetszik, miért kerülhetett a Szalmásy család síremléke mellé az Ungáréké... A rokonság okán.

Ungárék sírkövén: az Ungár-sír lábánál az 1953-ban kivégzett nemzeti ellenálló, Ungár József kopjafája – teste tán a Rákoskeresztúri temető 301-es dűlőjében porlad.

– A nyilas vezér Almádiban Sarvejsz János, magánbérkocsis volt. A háború végén, a front előtt megbotoztatta Brazsil Sándort (Gyuris Sándort), aki szintén nyilas volt. Brazsil az anyja második férje, Gyuris az apja volt. Itt a nyilasok székházában – a Hősi emlékmű után, vitéz Legény Béla háza mellett, a Gondúzó vendéglő házában volt a székház, azelőtt a ház zsidó emberé. Nyilas volt Brazsil, de valamit csinált, azért botoztatta meg. A botozás után odaállt Sarvejsz elé Brazsil, és hasba lőtte a főnökét. Elszaladt, a nyilasok üldözték, de beugrott a Felsőörsi út és a vasút kereszteződésénél várakozó német kocsik egyikébe, és velük ment. Németországban élt. Állítólag onnan írt az édesanyjának.

Más másképp tudja.

– Itt (a Horthy, ma Dózsa úton) lőtt rá... (az egyik üldöző nyilas), de nem találta el. Sarvejsz meg akarta botoztatni! Nem vett részt valamiben, vagy kimaradt belőle, nem tudom.

Azok maradtak itthon, akik beálltak a partórségbe. A nyilasok össze voltak kapcsolódva a partórséggel. A partórség leventékből és nyilas pártszolgálatosokból állt.

A Brazsil gyereket meg akarta botoztatni. Erre azt mondta, nem! Pisztollyal hasba lőtte.

Ott volt eltemetve a berényi temetőben.

Brazsil az anyját kintről értesítette.

Tolner István, akit gimnazistaként 1953-ban Pesten súlyos börtönbüntetésre ítélték a nemzeti ellenállásban való részvételért (négy halálra ítélt társából kettőt kivégeztetett a moszkovita, vörös terrorhatalom), 2008-ban így emlékezik:

– Sarvejszt fölgravatalozták a Hősi emlékmű előtt. 1945 februárjában, márciusában?

Talán inkább márciusban. 22-én jött át rajtunk a front, akkor törték át az oroszok a Margit-vonalat. Akkor bombázták Almádit.

– Apámmal kocsival jöttünk el a Gondúzó nyaraló, zsidó ház előtt. Miután a házat kisajátították, az lett a nyilas pártház. Pesti zsidó volt a tulajdonosa. A kapujában két fegyveres őr – pártszolgálatos – állt. A Legény villa melletti ház. Ott jöttünk el a kereszteződésnél. Brazsil kirohant, ellökte a két ört, mint az őrült a Lenkey úton lefelé rohant, le a Csendőrség felé. Malináék jöttek utána, utána is löttek géppisztollyal, de lefordult jobbra az Óvári utcába. Utána fölment az anyjához. Nem találták.

Megint más ugyanarról.

– Brazsil, a nevelőanyja volt Brazsil. A főnyilas Sarvájc taxis. Malina: a parancsnok helyettese, kéményseprő. A háború után internálták, rövid idő után hazajöhetett.

Brazsil a tiltás ellenére elment a templomba (miután a dunántúli püspökök arra kérték – hiába – Szalasiékat, hogy kíméljék meg az ország nyugati felét, ne szabadítsák rá a háborút!). A vezér felelősségre vonta. Erre Brazsil lelőtte.

Elmenekült. A vezér azt kiáltotta:

– Lőjétek le!

Utána löttek, de nem akarták lelőni, a barátai voltak, a kerítésen pattogott a golyó. A mai ELKO-ban – ami korábban ÉDÁSZ? – volt a német parancsnokság, oda menekült. A németek nem adták ki, azt mondták, Brazsil most már az övék!

Amerikában kötött ki.

Nem a berényi Brazsil nevű gazdacsaládból való. Ők Fűzfőgyártelepre jöttek dolgozni máshonnan – tudja az öregektől az idősebbek közül való (2015-ben már csak néhai) Tolner István.

Ugyanerről így ír Veress D. Csaba (Veszprém megye felszabadulása c. dolgozatában – http://epa.oszk.hu/01600/01610/00009/pdf/vmm_09_1970_23_veress.pdf – 298. l.): „Február 11-én Balatonalmádiban játszódott le egy jellemző epizód. Az esetet a nyilas Belügyminisztérium bizalmas belpolitikai 'helyzetképe' örökítette meg az 1945. február 16-i 3. pontban: 'Balatonalmádi községben Sarvejcz János, volt balatonalmádi lakos gépkocsivezető, a nyilaskeresztes párt helyi vezetője, a község lakosságát állandóan hatalmával fenyegette, önhatalmúlag bevezette a botbüntetést, polgári egyéneket és katonákat botoztatott meg. Ha egy katona megjelent Balatonalmádi községben és ott alakulatát kereste, Sarvejcz megbotoztatta. Sarvejcz február 11-én Garami Sándor balatonalmádi lakos fegyveres nemzetiszolgálatost is meg akarta botoztatni. Garami Sándor Sarvejczet hasbalötte, Sarvejcz meghalt. Garami Sándor pedig beállt az egyik német SS kötelékbe...'”

Sarvejsz, Sarvejcz? Garami, Brazsil?...

Hasba lötte.

Karli Gyula levente (ő az, akinek az apját az orosz agyonlőtte 1945-ben) azok között a '30-beliek közt, akiket az itteniek közül 1945 januárjában a nyilasok és a nácik elhurcoltak Németországba – Kenesén élhet, mondja egyik emlékezőnk.

– Karli Lőrinc bácsi kicsit nagyothallott. Elvitték munkára; nem hallotta, nem állt meg, amikor kellett volna. Az orosz valamit mondott neki. Lelőtte.

Lent. (A faluban.)

Vitték ki őket robotra.

– Apámat is levitték (az Öreghegyről), takarítottak, döglött lovakat, halottakat kellett eltemetni.

1945-ben az orosz elhurcolta a Gulágra Almádiból Nagy Józsit. Nem is jött haza.

– A Danuviában dolgoztak, nem hívták be őket katonának. Innen vitték el valamennyit. Összetévesztették a rokonával, aki szintén Nagy József volt, helyette vitték el. A másik a (Vp-i) Cserben lakott, ő is a Danuviában dolgozott. Dávid...? Erről a kettőről tudok.

Birkus Hubert apját, Birkus Istvánt az oroszok lőtték agyon, amikor jött föl a pincéből. (Birkus Hubert '56-ban az almádi forradalmárok egyik vezetője volt.)

– Nem tudjuk, miért! Védte volna a pincében lévő nőket?

Említ két embert, aki még tudhat erről Vörösberényben. Az egyik az özvegyasszony Szalmásy-lány.

Mátrai bácsit az oroszok agyonlőtték, itt a Halászkert utcában – a Mátrai-szőlőben. Nagy szőlő volt. Az udvarban nagy fenyőfa állt, ott temették el. Később fölszedték, a temetőbe került. Ő is a nőket védte.

– Györgyi Zsoltot, Györgyi Dénes műépítész, iparművészeti főiskolai tanár 25 év körüli fiát az oroszok 1945-ben azért lőtték agyon, mert szőke volt, németnek hittek. Az édesanyja mesélte az én édesanyámnak. Hiába magyarázták, hogy magyar, nem német, nem hitték el, lelőtték. Sírja édesapjával együtt a Szent Imre plébánia-templom kis temetőjében van, védett, a Nemzeti Sírkert része – magyarázza Vastagh György, akinek az ezredes édesapja 1944. október 10-én halt hősi halált a csongrádi Tisza híd védelmében. (Az édesapa is a templomi sírkertben nyugszik.)

Györgyi Zsoltról tudnak még páran. A szóbeszéd szerint, mint regélőm mondja, a fiatal férfit az oroszok el akarták vinni, mire a Bajcsy-Zsilinszky úton (akkor Erzsébet királyné útján) lévő házuk hátsó ablakán kiugrott, hogy elmeneküljön. Rálöttek, eltalálták.

Szalmásy Erzsébet otthonában beszélgetünk 2008. Szent Iván hava 10-én a családról, régmúlt dicsőségről – a néhai polgári világról, e valahai középpolgári világ haldoklásáról.

Az „y” arra is utalhat, hogy nemesi származékok Szalmásyék – tehát a dzsentrisors valamint ismétlődésével (végkifejletével?) szembesülhetünk? Csak hát: jó száz évvel ezelőtt a magyar dzsentri, legalábbis a Mikszáthékra ráfogott tapasztalat szerint, nem volt képes a polgári világhoz, pontosabban a vagyongyarapításért bármire képes burzsoáziához igazodni. Ez a falusi – középosztálybeli szinten élő, illetve azt elérni igyekvő – polgári középréteg annál inkább vállalta ezt! Paraszt(gazda) és iparos, (keresztény, keresztény és zsidó) kereskedő, vendéglős, igyekvő tisztviselő ugyanarra tört: megalapozni a család jövőjét, gyűjtögetni, hogy legyen mit tejbe aprítania az unokának, dédunokának is.

A világhoz tudott volna, ám a nemzeti szocializmushoz, meg a nemzetközi szocializmushoz hogy tudott volna! (Ahogy ma is nehezen a pénzistenhitű balgasághoz.)

1925-ben született. A családnak a vendéglőn kívül nagy birtoka volt, már a dédülők itt éltek Berényben.

A Szalmásy vendéglő a Veszprémi útra nyílt. Ma az Öreg berényi kocsmá nevű műintézet van a helyén – időnként – nyitva.

A fűzfőgyártelepi, Tobruk fölötti Szalmásy-telep?

– Homokbánya is volt, meg a föld. Parcellázták, akkor épült ez a településrész. Igen, a miénk volt.

Balatonfűzfő része a Szalmásy-telep. A világhálón leljük Fűzfő múltjának leírásában, az 1920-as években történt gyáralapítás után említik: „Nagyjából ugyanebben az időben Szalmási János vörösberényi kocsmáros is parcellázást végeztetett a gyártelephez közeli birtokán – amelyet ma is Szalmási-telepnek hívnak – és itt szintén gyári alkalmazottak vásároltak telket és építettek lakásokat.”

– A vendéglőt államosították. Elvették, visszaadták, eladták... Jó üzlet volt! Most a bérlő bezárt újra. Nem tudom, mi lehet a baj.

Jó helyen, Berény szívében: a katolikus templom, a volt jézustársasági rendház és a katolikus iskola van vele szemben.

– A nagybátyámat a Lozsántai-dűlőben lőtték le, a part felől. Mire az anyukám bement a polgármesterhez, hogy ne próbálják bántani, már késő volt! Agyonlőtték.

– Apám öccse volt.

– Mire a polgármester kiadta a rendeletet, hogy hagyják békén, már megölték! Mire anyám hazaért, már ki volt terítve.

Kommunista lett volna?

– Nem volt a családban kommunista! Mégis agyonlőtték a Lozsánta alatt, a Balatonparton.

– Szalmásy Tóni; vörös kő sírköve ott a temetőben a családi kriptában. Becsületes, végtelen jóindulatú ember volt! Ő is, apám is!... Ő is megitta a kisfröccsöket.

– Jöttek a nehézségek, jöttek az oroszok. Olyan szegények lettünk, mint a templom egere.

Birkusné? Birkus, mint Hubert, az ötvenhatos almádi forradalmárok egyik vezetője?

– Igen, Birkus Istvánné vagyok. Férjem sajnos hirtelen meghalt ötvenévesen. Csinos, magas fiatalember. Birkus Hubert az öccse volt.

A városban máig emlegetik: az öreg Birkust '45-ben az oroszok lelőtték.

– Az öreg Birkus bácsi jött föl a pincéből, ezek a részeg állatok meg mentek le. Lelőtték, mint a kutyát! Visszahanyatlott.

– Fönt volt, nem itt.

A tér környékén valahol.

– Nem a berényi Templom-térnél, fönt Berény felső részén, a mai Felső buszmezgállónál a Madách tér környékén valahol.

– Ahol akkor laktak. Albértetben, házat béreltek. Ott húzták meg magukat a szomszédokkal. A papa Birkus István volt. A nőket védte! Igen. Azt hajtogatta: Az oroszok csak a testemen keresztül juthatnak le a nőkhöz! Jött föl, hogy körülnézzen.

Büntetés?

– Ó, semmi!

– Mindenféle maskarába öltöztünk, rongyos ruhákba, ha nem tűnjünk föl az oroszoknak! De nem voltak hülyék! Fölemelték a szoknyát, látták, hogy fiatal. Fiatal, nő.

– Hogy nem ölték meg, az volt a szerencsénk, hogy itt a házban lakott egy orosz följobbvaló. Jöttünk, panaszkodtunk, itt a szomszédban, pincében voltunk elbújva. Hogy jönnek, keresnek a katonák minket (lányokat, fiatalasszonyokat). Nagyon félni kellett, borzasztó.

– Szőnyegbombázást kaptunk, borzasztó volt. Úgy-ahogy összerakta a házat apukám. A fal ránk akart dőlni... Szinte még gyereklányok voltunk!

– Csúnya dolgok történtek, de elfelejteni sosem lehet.

– Apámat nagyon szerették, hentes és mészáros is volt, és az övé volt az üzlet.

– Annyira féltünk... Nem lehetett kimenni az utcára! Ha elkapták, behúzták; mit tudom én, mit műveltek.

– Jött a parancsnok, de részegek voltak.

– Túlvészeltük.

– Amire én emlékszem.

– Nem is lehet elmesélni! Reszkettünk a félelemtől.

1945-ben Bözsi néni – Bözsikeként – épp a legszebb korban volt, húszéves.

– Na, ha letaláltak a nagypincébe... Anyukám mondta, öntsék ki a bort, ne találják meg, mert akkor végük.

Végünk.

– Rekviráltak (a kommunisták), verték a gazdákat. Igaz magyar, becsületes, tisztességes emberek voltak egytől egyig. Anyám mindig mondta: Ne álljatok szóba senkivel! Nem mondjuk el, mit hallunk otthon. De az emlékek megvannak; fájlaljuk.

– A nagy Szalmásy családból én vagyok egyedül. A többi: meghaltak, külföldre mentek, elszéledtek Berényből. Két fiam közül az egyik Ausztriában, a másik itthon, Magyarországon, de távol a szülőfalujától.

– Amikor itthon vannak, ők szokták levágni a fűvet az udvaron.

– Katolikusok vagyunk. Anyám rendezte a bérházakat; segítették mindenben a templomot.

– Elmúlt minden, jött ez a veszett kommunizmus, ami most is itt van!

– Jobb nem lesz.

– Elvisszük a sírba magunkkal.

– Mindent ránk fogtak! Anyukámat bezárták valami rosszhiszemű följelentés alapján. Üzletasszony volt. Apuka talán 1950-ben halt meg.

– Kárpótlás? Mindenünket elvették, de semmit sem kaptunk vissza. Arra emlékszem, harminc holdat odaadott nekik anyukám, csak hogy hagyjanak békében!

– Tönkretettek mindent, dögöljenek meg... Az egykori vagyonból semmi sem maradt.

– „Kulák! Loptátok!” – így csúfolták szegényeket a kommunisták. Pedig apukám mindig segített! A szabadi cigányokat is segítette, ha idejöttek. Jóralavó, becsületes emberek voltak.

– Eljár az idő énfölöttem is.

– Laci? Akit agyonlőttek... Szegény.

– Mindig vannak gonosz, rosszindulatú emberek.

– Jómódú emberek voltunk. Aztán meztelenül maradtunk, semmink sem maradt.

Úgy kellett összekuporgatni. Újból föllendült az élet, igyekeztünk pótolni.

Hogy 'amazoknak' legyen mit újra elvenni?

– Az oroszok? A nővéremet is elvitték! Úgy kellett visszahozni. Akkor attól rettegtünk, hogy megtorolják és kiirtják a családot.

– A férjem tisztviselő volt a (fűzfői) Papírgyárban. Hatan voltunk testvérek. Már csak én.

Akit agyonlőttek: Laci? Tóni? János?... Valamelyik.

(Valamennyi?)

Hatvári Hugó, az 1953-ban előbb halálra, majd életfogytiglanra ítélt ('56 végén Hollandiáig meg sem álló) egykori berényi mondja:

– Hogy egy Szalmásy lehetett-e kommunista?... Vazi nagyapja kommunista volt 1919-ben. Amikor bejöttek az oroszok, eléjük állt, hogy köszöntse őket: De jó, hogy megjöttetek, elvtársak! Jól elverték... Többet nem mondta, hogy kommunista.

Vazi: Ungár József, 1953-ban fölakasztották nemzeti ellenállási csoport szervezése és a nyugatiak javára végzett kémkedés miatt.

Hatváriék és Ungárék szomszédok voltak. Szemben velük a Szalmásy porta.

– Szalmásyéké volt Budataván a csárda is a fürdő mellett...

Tolneréknál ember s asszony egymás szavába vágva mondja:

– Szalmásy? A berényi direktórium tagja volt.

– Mert megválasztották! Nem volt kommunista...

– Apád is a direktórium tagja volt, itt Almádiban.

– Nem a direktórium, a földosztó bizottság tagja!

– Az ugyanaz.

– Nem volt.

Volt, nem volt.

Legenda? Igaz történet?

Valamelyik, mindegyik.

Az elmúlt évszázadról, a huszadikról, melynek történetét nem hogy történész, helytörténész sem írta még meg. Túl közel van. Túlontúl izgalmas? Bizonytalan...

Szóbeszéd, mendemonda, szóbeliség, amiből meríthetünk. Tán ér valamit...

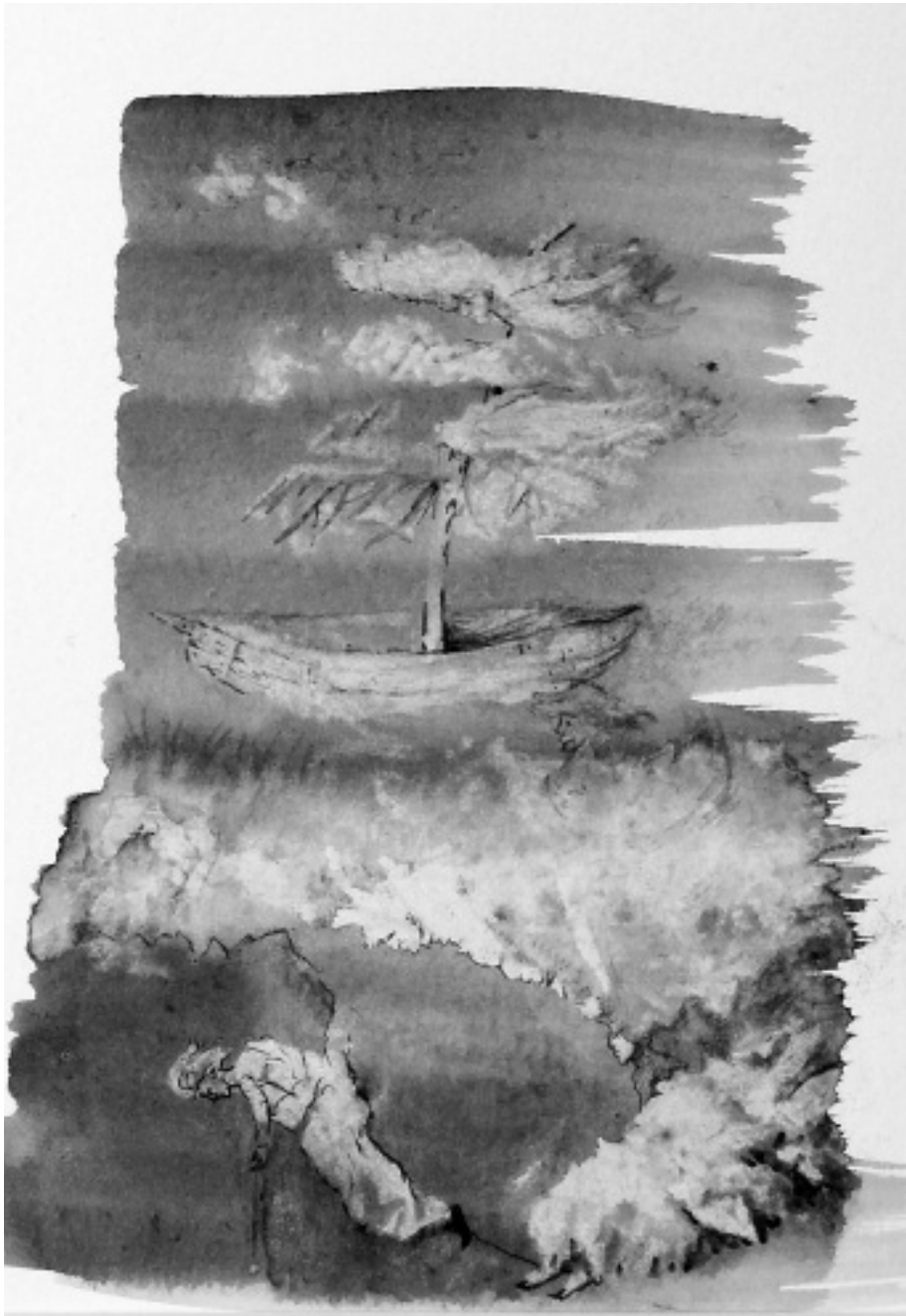
A (tananyagbéli) semminél biztosan több.

Ám ha ma nem írjuk le, mit tudnak az öregek, holnap senki sem fog rá emlékezni.

Hivatalos irat pedig minderről a levéltárban vagy van, vagy nincsen.

Vagy, vagy.

Vörös-, Szár-, Berény. (Almádiban.)

Zátony felbő

S Ü M E G I G Y Ö R G Y

Építészet és képzőművészet Kós Károly publicisztikájából

*„Benned, ha szólasz, Erdély lelke szólal –
Lelke a voltnak, az időtelennek.”*
(Tomba László 1933.¹)

Régen, évtizedek óta lehetett várni, hogy az írásokban is nagyon gazdag és sokrétű Kós-életműből egyszer, valamikor a hírlapi, újságokban és folyóiratokban közölt cikkei és tanulmányai is megjelennek. Egyes darabok, jobbára ugyanazok kiválasztottak évfordulós vagy válogatott kötetbe az elmúlt évtizedek során is, de együtt, egy könyvtestbe gyűjtve eddig nem voltak. A XX. századi erdélyi magyar képzőművészettel évtizedek óta ismerkedőnek, azzal foglalkozni próbálóknak hamar föltűnik Kós ezenművei egybegyűjtésének, újrakiadásának a hiánya, mivel ezek az előző század első fele erdélyi magyar művészettörténet-írásának a fundamentumát képezik. Hasznos lenne kimutatni, hogy a mostani generációk által ismert, vagy valamelyest ismertté vált erdélyi képzőművészekről szóló földolgozások mennyire, milyen fokban és mértékben használták és hasznosították Kós alapvetését. Azt gondolom, hogy kevésbé, mert az ő őszinte szókimondása, a mindenkori helyzettel (az erdélyi magyarságéval, benne a képzőművészekével) való illúziómentes szembenézése nem kedvezett a Ceaușescu-féle romániai kommunizmus szőnyeg alá söpört nemzetiségi politikájának és abban a romániai magyar művészetről íróknak. Ráadásul volt olyan időszak, amikor őt indexre tették (Raul Sorban följelentése következtében) és bátorság lett volna azidőtől őt citálni a jobbára az irodalom vagy a történelem felől a képzőművészeti munkákhoz (tanulmányokhoz, könyvekhez) eljutó, az 1960-as évektől publikáló erdélyi művészeti íróknak.

Sokáig vártam, hogy az utóbbi évtizedekben megerősödött (mostanában sajnos megint gyengülő) erdélyi magyar könyvkiadás előrukkol majd Kós életmű-sorozattal, vagy éppenséggel kritikai kiadással. Időnként megjelentek a munkái: a szépirodalmi művei, interjúi, levelezése. Konferenciák szerveződtek a neve alatt, kiállításokat rendeztek a műveiből, a nevével építészek fogtak össze Magyarországon (Kós Károly Egyesülés). Érdekes, hogy építészeti munkásságát monografikusan egy lelkes ausztráliai kutató, Anthony Gall dolgozta föl meggyőző részletességgel és alaposággal.

Az újabb és újabb kiadások különös módon mindig az életmű még nem idézett, eddig még elő nem került részére, a hiányokra irányították a figyelmet. Az enyémet mindenképpen. A Kecskeméti Művésztelep történetének a kutatása során bukkantam arra az adatra, hogy a művésztelepi épületek tervezésekor, 1909. október 27–28-án

járt Kecskeméten, és az erről tudakozódó levelemre írott válasza² ezt meg is erősítette. Születése centenáriumán írott rövid jegyzetemben szorgalmaztam a régebben kiadott munkái újraközlését, gazdag levelezése közrebocsátását, építészeti, képző- és népművészeti tárgyú írásai egybegyűjtött kiadását.³ Kós Károly legendás, időskori emlékezete sem volt teljes körűen pontos élete utolsó évében, mert azt már nem tudta fölledézni, hogy Kada Elek polgármester őket (Györgyi Dénessel dolgozott akkor együtt) épület tervezésére és a művésztelepi tagságra is meghívta.⁴ Ezek nem valósultak meg, azonban Kós írt Kadának egy művésztelep-tervezetet,⁵ ami a korban kimagaslóan éleslátó művésztelep-kritikát fogalmazott meg, és bizonyos vonatkozásaiban, egyes elemeiben előzménye a Kada levél dátumozása után pontosan két hónappal később a Kemény Zsigmond Társaság ülésén, Marosvásárhelyen fölolvassott előadásának, a *Nemzeti művészet*nek. Ismert róla, hogy az 1944-es sztánai menekülésükkor építészeti tervei, addigi írásai és levelezése a pusztítás áldozata lett. Az 1970-es évtizedtől az erdélyi művészet egyes mestereinek (Miklóssy Gábor, Nagy István, Zsögödi Nagy Imre stb.) és jelenségeinek a megismerése és kutatása miatt sokszor megfordultam Erdélyben, különösen gyakran Kolozsvárt. Megismerkedtem Kós András szobrászművésszel is, akit gyakorta látogattam és leveleztem vele. Egyik alkalommal fölvetette, hogy édesapja előzőleg föliratozott dossziékba rendezett írásos hagyatékát (főleg az 1945-től megőrzöttek, de bizonyos korábbi elemeket is tartalmazót) segítsen a Magyar Építészeti Múzeumba juttatni, mert az intézmény akkori igazgatójának hiába üzent emiatt már többször is, addig nem jelentkezett. 2004 november végén, nem sokkal a András bácsi születésnapja után, talán épp a neve napján (nov. 30.) fölmentem hozzá megköszönteni Csapody Miklós irodalomtörténésszel (akkor magyar parlamenti képviselő). András bácsi újra, most már sürgetően vetette föl a dossziék Budapestre juttatását, amit az autós Csapody szívesen elvállalt. Így kerülhetett 2005-ben Kós Károly írásos hagyatéka az azóta bezárt Magyar Építészeti Múzeum állagába.⁶ A dossziék átszállítása és múzeumba juttatása között Csapody belenézett az átmenetileg biztonságos helyen őrzött dokumentumokba és rábukkant az 1956-os forradalomról (Budapesten élte át a feleségével együtt) készített följegyzéseire.⁷

2014-ben egy jó nevű erdélyi könyvkiadó érdeklődésére hetekig kerestem és olvastam (sokat mikrofilmen) építészeti és képzőművészeti írásait, a *Kalotaszeg* számait ugyanúgy végignéztem, mint a teljes *Erdélyi Helikont*, és készítettem róluk egy bibliográfiát. Két kolozsvári kiadó is nemet mondott Kós építészeti és képzőművészeti írásai, publicisztikájának eme része általam történő kötetbe gyűjtésére és kiadására. Mindezek után érthető és indokolt talán, hogy 2014 őszén, amikor próbáltam summarizálni a XX. századi erdélyi képzőművészetekről az elmúlt évtizedekben szerzett tapasztalataimat, akkor ismét jeleztem: „Kós Károly legalább hatvan cikket, tanulmányt, kiállítás ismertetőt, recenziót írt képzőművészeti és építőművészeti kérdésekről, de mindezek máig nincsenek kötetbe gyűjtve”.⁸ Aztán megláttam Gy. Szabó Béla 1932-ben metszett, kétszeresére nagyított Kós Károly portréjával a borítóján a *Kós Károly publicisztikája* című kötetet.⁹ A régen várt, sokszor óhajtott kötet megvalósulását láttam benne, amikor kézbevettem. Majd forgattam, újraolvastam a már

ismert írásokat, tanulmányoztam az ismeretleneket. Valójában több hetet eltöltöttem e hatalmas opusszal: ámulva egy-két pontján, néhány elemén, majd bosszankodva is. Az alábbiakban minderről próbálok beszámolni.

1905 az első írás dátuma, tehát még budapesti építészhallgató a szerző, és a legutolsóé 1977, az utolsó nyilvános szereplése, a kitüntetésekor elmondott beszéde. Az írások így közel hetven évet (pontosan 68) fognak át. Többet, mint a teljes építészeti praxisa, vagy a szépírói, szerkesztői, politikusi, illusztrátori tevékenységei egyenként. Ezt is úgy kell érteni, hogy évek kimaradtak esetleg, de olyanok is voltak (pl. a *Kalotaszeg*című lapjának a kiadása idején, 1912-ben), hogy abban az időben meghatározó, már-már fő foglalkozásává vált a cikkírás és lapszerkesztés, a kinyomtatott sajtótermék olvasókhöz történő eljuttatása. Írásainak fő medrévé egyrészt a saját lapját (*Kalotaszeg*) és az általa szerkesztetteket (*Vásárnap*, 1921–1922, *Erdélyi Helikon* 1928–1943) tudta tenni s részben azt, ahol belső munkatársi viszonyba került (*Világosság* 1946–1948). Ezekon kívül több erdélyi és magyarországi folyóiratban (*Magyar Iparművészet*, *Napkelet*, *Ellenzék*, *Pásztortűz* stb.) és alkalmi kiadványokban (pl. *Művészeti Hetek Ungvárr*, 1941., *Erdélyi Gazda naptár 1942. évre*) is jelentek meg írásai.

Ha a publicisztika meghatározása felől („széles körű, napi hatást célzó gondolati próza az újságírásban”) közelítünk, föltehető a kérdés: van-e valami speciális, csak Kós írásait jellemző, vagy azok belesimulnak a kor hasonló művei sorába. Talán annyi első ránézésre is kitűnik, hogy mindig tanítani akar, okulásra, végiggondolásra serkent, és bizonyos tanulságok levonását sürgeti. Helyzetértékelése a radikálisan változó történeti korszakok, egymásnak is ellenfeszülő, váltakozó hatalmi konstellációk időszakában is mindig reális, a tényekkel következetesen szembenézni tudó, és olvasóit is arra eszméltetni akaró.

Építészeti, képző- és népművészeti írásai a jelen kötet egyharmadát bőven kiteszik. Szemlélete történeti abban az értelemben is, hogy képes a mindenkori jelenbéli helyzetet, a sajátját és Erdélyét történeti összefüggéseiben látni. Alap kiindulópontja az a tétel, hogy a kiegyezés után, az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországon, Budapesten megvalósuló centralizálás hátrányos helyzetbe hozta Erdélyt. Nem volt önálló művészeti szak- és felsőfokú, egyetemi szintű művészeti oktatása, nem voltak számottevő múzeumai, érdekvédelmet is ellátó művészeti egyesületei, galériái, műkereskedelme, önálló művészeti sajtója, múgyűjtői, kiállító termei. Mindezek Budapesten, a centrumban koncentráltak. „A ’magyarországi’ tudatlanság, nemtörődömség miatt /.../ szenvedett Erdély magyarsága. /.../ Más az erdélyi ember és más a magyarországi, de különösképpen más és nekünk idegen a pesti magyar” (41–42.). Meglehető ez a kijelentése annak a fényében, hogy nyolc évig tanult Budapesten, és a legjelentősebb építészeti munkái zömét ott építhette föl. Mindennek az okát is pontosan látta: „nincsen, hol tanuljunk, mert Budapesten, tanulhatnak csak meg azt, ami nélkül dolgozni nem tudunk, de Budapest hozzánk messzebb van, mint – Bukarest” – állapítja meg keserűen, ám az évtizedek során a román fővárosához sem kerültek közelebb. Az első világháború után élesebb lesz a fogalmazása: „nekünk, erdélyi magyarságnak a művészi termelés lehetőségét szolgáló semmiféle intézményünk

nincsen. /.../ A magyarság gyökereit elvágták a törzstől, és mi, Erdély, az elvágott gyökerek vagyunk. /.../ Ebből a katasztrófából pedig csupán egyetlen lehetőségünk maradt a megmeneküléshez, ha helyzetünk teljes felismerése alapján megteremtjük a lehetőséget egy önálló, külön való kultúréletnek. /.../ Tőlünk, Romániába szakadt magyarságtól megtagadhatott nemzeti életünk önálló berendezkedésének a szabadsága, de megmaradt annak a lehetősége, hogy kultúrában fejzessük ki és fejleszthessük a magunk nemzeti egyéniségét” (174-75.). Kós vallja, hogy „fizikai, földrajzi szempontból Erdély külön része országunknak”, és önálló entitás kulturálisan, művészeti tekintetben is. Írásaiból fölsejlik egy rendszeres magyar művészettörténet vázlatos építménye. A reneszánsz szerinte nem „új kultúra kifejezése stílusban, nem születése egy új erőnek. /.../ A reneszánsz nem a keresztény Európa új szülötte, csak egyszerű pótlék. /.../ Virágkorában is csak az antik művészet külső formáinak a középkori vázra való egyszerű, lélek nélküli applikálása: utánzás, minden belső tartalom nélkül”. Erős fogalmazás, egyéni ítélet. Kós, ha valamit elvet, akkor rendszerint azért teszi, hogy az általa elfogadhatót, az alkalmasat szembeállítsa vele. Az elutasított, lekezelt reneszánsz erényeként ismeri el, hogy „ő fedezi fel újra a középkor művészetét” és „a régi, a begyökeresedett élt tovább: a középkori”. Itt, ezen ponton vetette meg a lábát, pontosabban ebben találta meg a folytatható, élő hagyományt két vonalon is: Ruskinra hivatkozva minősítette a föntiek szerint a reneszánszot és vele együtt hirdeti „A művészet mindenkié, adjatok művészetet a népnek, mert joga van hozzá!” és hogy „a művészet nem önmagáért van, hanem szükséges. /.../ Vissza az architektúrához, vissza az anyaművészethez”. Ruskin és követői az angliai középkorban, Kós az erdélyiben talál fix pontot: „Miután az újabb nyugati áramlatok nem juthattak a néphez, tehát a régi, a begyökeresedett élt tovább: a középkori. /.../ Az a művészet él a mai napig, melynek alapja a keresztény középkor, /.../ és amely legutoljára a Bethlenek és Rákócziak fejedelmi udvarában virágzott ki teljes pompájában”. Tovább menve eljut odáig, hogy kijelentse: „speciálisan erdélyi magyar művészet volt a ház, a templom építése és külső vagy belső kiképzése. /.../ A fontos tanulság: „Nemzeti művészetünk gyökere Erdélyben még él, /.../ és a népművészet a nemzeti művészetnek fundamentuma.” Nagyon jelentős kritikát fogalmazott meg a korabeli magyarországi művészetfölfogás, az 1900-as évek elején új építészetként jelentkező nemzeti (magyar, magyaros kifejezésekkel is illették Magyarországon) törekvésekkel szembehelyezkedve. A magyarországi törekvésekben jelentkező külsőségek hiányával – nem kevés iróniával – jellemzi a hazait: „Ez a művészet nem volt pásztorfaragás, nem volt parasztmesterkedés, nem cigánymuzsika, sem magyar kurjantás, de tulipán-művészet, tulipán-magyarság sem volt, és nem állott különböző motívumok applikálásából. /.../ Nem csupán motívumokat, nem ornamentikát őrzött meg a mai napig Erdély magyarsága, de igazi, önálló, nemzeti művészet /.../ alapjait, élő gyökereket!” (80-89.). Itt nevesíthetően Lechner Ödön (és keményebben az őt követők) formatörekvései ellen emeli föl a szavát, kortárs építészként a legkritikusabb hangvételben: „A budapesti művészkávéházak, művész klubok csinálnak ma nemzeti művészetet. Ma ott akarnak nemzeti művészetet teremteni, ahol annak semmiféle alapja sohasem volt”.

Azt elismeri, hogy „akad egy zseniális művésznk, Lechner Ödön, aki /.../ forradalmat idézett elő az egész magyar világban. /.../ Indus elemekből, barokk vonalakból és magyar ornamentikából alkotott a maga számára egy külön stílust” (24., 57-58.). Ez a stílus azonban különösen azért tévedés, mert csupán ornamentumokat applikál. Azt is följegyezte Kós, hogy innét nem lehet eljutni nemzeti építőművészethez (noha azt pozitívumként ismeri el Lechnerben, hogy erre törekedett) már csak azért sem, mert „építőművészeinknek talán 99%-a idegen származású”. Különösen a Lechner követő építészek ártottak sokat a külsőségek lelketlen másolásával, architektonikusan nem indokolható szolgálai átvételével. Mindezek tanulságával „járjuk immár sokan a magyar nép falvait: építészek, piktorok, iparművészek” rajzolva, jegyzetelve, fényképezve (Kós egyetlen fényképe sem maradt fenn) keresik, kutatják az emlékekben az előremutató, saját művészetük kialakításához, az új nemzeti művészet megalkotásához szükséges inspirációkat és tanulságokat. Kós erdélyi gyökerű nemzeti művészetfölfogása a példák vonatkozásában is szemben áll a korabeli magyarországi fölfogással. „Nemzeti piktúránk a mai napig nincsen”, és „egyetlen szobrásznk, aki érezte a faj vére lüktetését, aki meg is indult diadalmasan a nemzeti művészet útján” Fadrusz János. Talán a kolozsvári – Kós életének legfontosabb városa – Mátyás-szobra tette elfogulttá, mert pl. Fülep Lajos művészettörténetében Izsó Miklóst emeli ki pozitívan. Kós számára a folyóiratokból megismert 1900-as párizsi világkiállítás finn pavilonjának művészei, Eliel Saarinen és Axeli Gallen Kallela példaművészek. Hasonlóan tekintett Körösfői Kriesch Aladárra, akit ismert, akivel találkozott (először talán Maróti Géza Velencei kiállítási pavilonja rajzolójaként 1908-ban). Kriesch Aladár a *Tordai Országgyűlést* úgy festette meg, ahogyan Székely Bertalan óta nem festettek történelmi képet a magyar glóbuszon”. A millenniumi kiállításon bemutatott, 1896-ban készült kép piederasztalra emelésével a történelmi festészet alapvető műveit viszont (pl. Thorma János *Aradi vértanúkját*) leminősíti, a személy, a jelentős alkotó iránti elfogultsága itt tetten érhető (hiszen nem is Körösfői főműve). Különös ellentmondása Kós elvrendszerének, hogy Ruskin, az angolok és az északi finnek követeendő példák a számára, ám mégis azt írja, hogy új kultúra, hit és új élet „keletről fog jönni hozzánk, mint ahogyan egykor is, mindig is onnan jött. És soha sem nyugatról”. Ezt ő személyesen törökországi tanulmányútja idején a török építészetben megtalálta. „Szinán építőmester /.../ megalkotta a centrális térnek az építészet eszközeivel és anyagaival való monumentális művészi megoldását”. Ezt szín- és fényhatásában, kupolájának kialakításában a római Szent Péter-templom „meg sem közelíti” (325-331.). A középkor művészetének fundamentumára építkező Ruskin és a követői, (Kós az erdélyi középkorira), a finnek és Öreg Szinán építőmester a pillérei építőművészeti, elméleti fölfogásának. Hozzájuk egész munkásságában hivatkozási alapokként rendszeresen vissza-visszatér.

Sokaknak okozott eddig fejtörést, hogy Kós Károlyt vajon építész, író, szerkesztő, politikus, gazdálkodó-e – és még sorolhatnánk tovább a személyiségében egymással békésen megférő tevékenységi területeit. Tanult szakmája szerint – ahogyan ő maga is vallotta – építész, ám a XX. századi történelem forgandó kereké további munka-

Könyv álom

Lebegés

területekre vetette, kényszerítette. Fölkészüléséről, a Műegyetem Építész Karán eltöltött időszakáról vallotta: „sokat és hevesen vitatkoztunk az akkori európai képzőművészet forradalmáról, építészeti törekvéseiről, belga, német, osztrák és magyar megnyilvánulásairól s a minket leginkább izgató Lechner Ödönnek és követőinek magyar stílusáról. De szóba kerültek a piktúra, a szobrászat, sőt a színház, az irodalom és politika is”. Építész hallgatóként föl-följárt az Iparművészeti Múzeum könyvtárába „látni, tanulni, rajzolni. Ott másoltam Walter Crane mesekönyv-illusztrációit, Gordon Craig grafikáit, rátaláltam a korai fametszőkre. /.../ Könyveken és folyóiratokon keresztül kezdtem megismerni az akkori korszak művészeti, illetve építészeti alkotásait, és megjegyeztem magamnak az osztrák Olbrich és a belga Van de Velde nevét; és megismerkedtem Ruskinnal és az akkori angol lakóházépítőkkal és a tipikusan angol családi lakásépítéssel”.¹⁰ „Végeredményben képzőművész voltam”¹¹ – vallotta, vagyis ezen összefoglaló fogalommal jelölte mindazon tevékenységi köreit, amelyek a rajzolótól, grafikustól, könyvművészig és az építészig tartalmasodtak, fejlődtek ki benne. A maga képességgé fejlesztett adottságai tudatában fogalmazza meg e tételét: „A művészetek között nincsenek lényegi, csupán alaki különbségek. /.../ És mégis: az architektúra nemcsak a legősibb művészet – de anyaművészet. Az a művészet, mely /.../ meghatározza az illető művészeti stílusokat”.¹² Így azután nem is választja szét működési területeit, mert többször egyértelműsíti, hogy a „polgárinak induló pálya helyett a képzőművészetire sodort a végzetem” (305.) Benkő Samu szerint¹³ Kós pályája három nagy történelmi korszakot ível át:

- az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedét, amikor építészként dolgozott
- a tőkés-földesúri királyi Románia korszakát: szépíró
- a „népi demokrácia” idejét, ekkor elsődleges a közéleti munkássága.

A főbb alkotói korszakaiban a jellegadó tevékenysége mellett más működési formákban is dolgozott. Benkő Samu fölosztása szerinti második korszakában azonban a történelem kéretlenül megszorította Kós teendőit. A kialakult, az erdélyi magyarságra kényszerített helyzettel sem volt egyszerű megbékélni (sokaknak évtizedekig sem sikerült), ám realitás volt, szembe kellett, s ő szembe tudott nézni vele. „A háborúnak mi lettünk a legelhagyottabb árvái. /.../ Mi, Romániába szakadt magyarok, ma árvaibb és elhagyottabbak vagyunk minden más népeknél” (105.). Újra és ismét summázza a helyzetet: „Erdélynek egyetlen művészeti iskolája, egyetlen művészeti intézménye sem volt, művészettörténetet, művészeti esztétikát /.../ nem tanítottak. Az erdélyi középületek terveit Pest szállította, az erdélyi templomokat pesti piktor és szobrász díszítette. /.../ Művészetiileg kulturálatlan közönségünk művészeti divatizálását /.../ diktálta Budapest. Közönségünk képzőművészetiileg saját hibáján kívül, műveletlen, /.../ komoly és bátor művészi kritikuskaink nincsenek, /.../ kritikánk sincs. A magyar impérium idején Budapestre centralizálódott az ország (és vele Erdély) minden művészi akarása, lehetősége, a román impérium ugyanezt erőlteti bukaresti centrummal. /.../ Élő, ható és teremtő képzőművészeti életről Erdélyben szó sincsen” (207.). 1919 után tovább folytatja a számvetést, de már a tervezést, az első lépéseket is próbálná: „majdnem 100 (100) professzionátus művész él Erdélyben,

kik közül 50-60-at komoly művésznek kell elkönyvelnünk. Ezeknek több mint a fele magyar, 25-30 százaléka román, és 15-20 százaléka szász. Egyetlen orvosságát láttuk minden bajunknak: a magunk között való szervezkedést. /.../ Kimondottan erdélyi alapon, együtt románok, magyarok és szászok alkossuk meg az Erdélyi Képzőművészek Egyesületét” (277-278.). Korporációs kezdeményezések és két közös kiállítás (1921, 1930) után sem volt remény szervezett és egységes, az alkotók érdek- és piacvédelmét (harc a giccs, a hamisítványok, a festett tömegcikk-dömping ellen) szolgáló, a műkereskedelem megteremtését, a műgyűjtés fejlesztését, a közönség képzőművészeti ízlésének az emelését szorgalmazó megoldásokra. A vágyott, széles körű összefogás az egész korszakban nem tudott megvalósulni, miközben új, riasztó jelenségeket is rögzített: „Eldorádója van itt a jó családból született és társadalmi összeköttetésekkel rendelkező dilettánsnak, a nagyképű kontárnak, a szájas csalónak, az ószeresből avanszált műkereskedőnek, az esküt nem tett tisztviselőből kipattant iparművésznél, pallérből vagy jó esetben államvasúti mérnökből lett építőművésznél” (207.) Továbbmenve azt is jelzi, hogy „pesti művészethulladék elhelyezési helyét látták, keresték Erdélyben egyes budapesti műkereskedők”, és további helyi anomáliákra is rámutat: „római katolikus templom kifestését H.F. marosvásárhelyi szobafestőre bízta, templomi képre restaurálásra biztosítási hivatalnokot” ajánlottak (301.).

Az erdélyi magyar irodalom szervezése (*Erdélyi Szépművészeti Céh*, *Erdélyi Helikon*) mellett tehát sokat foglalkozott Erdély korabeli, kortársi képzőművészetével, a vegetálása okaival ugyanúgy, mint a föléléstése lehetőségeivel. „Az impérium változás után /.../ megszületett az új erdélyi magyar irodalom, míg képzőművészetünk halottabb ma, mint valaha” írta 1931-ben (312.), ám a súlyos látélet tennivalókra sarkallja. Ahogy az Erdélyi Szépművészeti Céhnek ő a névadója, ugyanúgy a képzőművészek élcsapatának, a komoly művészekből összeálló csoportnak is. „1931-ben Szolnay Sándor festőművész barátommal életre hívtuk és 1944-ig igazgattuk a romániai magyar képzőművészek szabad érdekvédelmi és termelő szervét, a Barabás Miklós Céhet is”.¹⁴ Egyre többször ír Erdély képzőművészeti problémáiról, az együtt élők (magyarok, szászok és románok) összefogásának égető szükségességéről. A kiállításokról, egyes alkotókról a megerősödő teljesítmények és a lassan láthatóvá váló eredmények fényében igyekszik beszámolni. De ezen írásaiban sem élt óvatos kíméllettel vagy köntörfalazással. Egyenesen, ha úgy látta szükségesnek, akkor éles kritikával boncolta és ízekre szedte a károsnak, fejlődésképtelennek ítélt jelenségeket.¹⁵ Többször írt például Szopos Sándorról, akinél azonban megjegyezte azt is, hogy „túláságos és vak naturalizmus szélésezik” (256.). Nagy Imréről, Vágó Gáborról, Gallasz Nándorról, Szolnay Sándorról, Tóth Istvánról (némelyekről többször is) írt, és természetesen beszámolt Aurél Ciupe, Catul Bogdan, Emil Cornea, Romulus Ladea és más román képzőművészek kiállítási szerepléseiről is. A grafikai művészetek fejlődéséről és az erdélyi grafikáról, grafikusokról (Gy. Szabó Béla, Mattis-Teutsch János stb.) ugyanúgy értekezett, mint Buday Györgyről, aki „művész a javából. /.../ Erdély adta a magyarságnak, /.../ európai értéké megnőtt magyar grafikusművész” (317-318., 340.). Mintha ezen a ponton az erdélyi büszkeség kissé megemelte volna Buday értékelését, ahogyan

az Erdélybe hazatelepülni szándékozó Vágó Gábort éppen a hazaszeretete miatt értékeli talán művészeti értékeinél is többre. A képzőművészek közül a legtöbbször műveiben az első világháború drámáját mély átéléssel, expresszív hevülettel megérezkítő Papp Aurélról (Aurel Popp) írt: „a legerősebb ma” (281.). Talányos és különös mondattal, ki nem fejtett módon zárta le a mondanivalóját Nagy Istvánról: „tájképeinél erdélyibben egyéni tájképet még nem láttam” (209.). Sajátos és nagyon egyéni, noha nem társtalan Kós Nagybánya-recepciója. Már a kecskeméti művészteleni tervezetében 1909. november elején azt írta, hogy „Nagybányára ma, a régi értelemben nincs szükség”. Ez a hang fölerősödött, mert 1921-ben már így fogalmazott róla: „Még Nagybánya sem képvisel ma semmit. /.../ A régi Nagybánya meghalt, elmúlt, a mai csak földrajzi név, de nem művészi fogalom, nem külön kvalitás” (101.). A Nagybányai Festők Társaságának önálló bemutatkozása, a friss kiállítás, a látott művek alapján mégis pozitív irányba változik a véleménye: „Nagybánya /.../ egészséges magja annak az erdélyi képzőművészeti törekvésnek, mely /.../ meggondolt biztonsággal építi a jövő erdélyi képzőművészet útját” (266.). Kós azonban megtalálta azokat a magas szintű teljesítményeket is, amelyek művészettörténeti jelentőségűek. „Erdély megalkotta a maga speciálisan erdélyi templomtípusát is, a /.../ vártemplomokban. Erdély tárgyi és felfogásbeli specialitása a Szent László legenda” templomi freskósorozata, a Kolozsvári-család: Márton festőművész, a két fiú, a Kolozsvári testvérek, Márton és György munkássága, a kolozsvári Szent Mihály, a brassói Fekete templom, az erdélyi zománc, „könyvkötészetben a tipikusan erdélyi bőrtábla díszítés”, Heltai Gáspár betűmetsző a XVI. századból, a „XVII. századból Tótfalusi Kis Miklós, kora egyik legjelesebb és európai híru tipográfusa és betűmetszője, valamint Bocskai György, a kalligráfus” (308–313.).

Kós szíve közepén Kalotaszeg és a kalotaszegi népművészet van, és általában az erdélyi népművészet és népi építészet, amely alapja mindannak, amit a nemzeti művészet építménye talapzatának, biztos fundamentumának tételezett. Még akkor is így van ez, ha írói pályája elején leírta azt, hogy „a szászok hozták ide talán még őshazájukból a tudást, a szerkezetet. Tőlük tanulták el magyarjaink az építkezést és sok egyebet is.” (25.) Tanulmányai, erdélyi kutatásai során később határozottan leszögezi, hogy „a szász népi építkezésben feltűnően kimutatható a székely népi hatás” (231.). Ő valójában egységben, szerves egységben látta és láttatta Erdély fejedelmek kori művészetét és az évszázadokat átívelő, még a XX. század elején fontos elemeiben létező népművészetet. („A magyar ruházat ősi formáját legtisztábban a Kalotaszeg magyar népe őrizte meg mai napig” – 139.). Ő a tennivalók írásban történő fölmérésén túl mindig cselekvésben is gondolkodott, akár politikai, kiadói, irodalomszervezői vagy képzőművészeti téren adódott számára konkrét cselekvési lehetőség. Így volt ez templomok, műemlékek vonatkozásában az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnokaként (1934–1965), és így építész tervezőként is. Egyik fontos szervezeti formája, a kilenc választott taggal megalakított Barabás Miklós Céh működésének a legdinamikusabb időszaka az 1940–44 közötti évekre esik (taglétszáma: 35), azokra

az évekre, amikor végre fölépülhetett az általa 1930-ban tervezett kolozsvári Műcsarnok, amely színvonalas otthona, befogadója lett különböző tárlatoknak.

Kóséknak 1944 vészterhes napjaiban menekülniük kellett a földúlt, kifosztott Sztánáról, és Kolozsváron kezdtek új életet. A második világháború befejezése után bekapcsolódott az újjáépítés nehéz, ideológiától vezérelt (az ő írásai sem tudtak ettől teljesen mentesek maradni) korszaka tennivalóiba (a Magyar Népi Szövetség országgyűlési képviselője stb.). Ezen utolsó, nagyobb alkotói periódusában természetesen gyakrabban előjöttek korábbi emlékei, működése egyes, korábbi elemeire rá is kérdeztek, s ő felelt is kérdezőinek. Ám izgatták a tennivalók is (pl. a kolozsvári műemlékek helyzetével kapcsolatban). Kijelenti, hogy a „legértékesebb műemlék kétség kívül maga a város, mely egészében egységes építőművészeti eredmény” (566-570.) Az építészeti tér analógiájára egyénien használja a „várostér” fogalmát. S megfogalmazza, hogy „minden nép a maga magas kultúrájának hűséges képét – képzőművészeti vonalon – bárki által érzékelhetően az általa kialakított városképben tudja a legteljesebben kifejezni” (518-519.). Ennek messze ható példája a kolozsvári vásártér, a város főtere. Talán végső, a saját pályája tanulságaként is értelmezhető a megfogalmazása: „Az építészet technika és képzőművészet szerves ötvözete. Az építész tehát mérnök és alkotóművész” (571.). „Nemzeti képzőművészetünk ma sem született meg. /.../ Magyar képzőművészetünk ma sincsen” írta 1948-ban, talán önkritikusan is, hiszen a Romániai Magyar Képzőművész Szövetségének elnökeként ezért is dolgozott. Majd a hátha mégis létre jöhetne, a megvalósulhatóba kapaszkodás, már csak a remény a legvégén: „itt kialakították azt a sajátosan gazdag és színes szellemvilágot, amelyből megszülethetett Bartók és Kodály zsenijében megneimesedett új, korszerű és magyar zene, és amelyből meg fog születni, bizonyos hitem szerint az új, korszerű erdélyi architektúra: az erdélyi képzőművészet” (541-542.). Amikor ezeket a sorokat Kós papírra vetette, akkor már a romániai/erdélyi magyar képzőművészet eltéríthetetlenül sodródott a szocreálnak a román kommunista párt kikövezte útjára, amely azután a Ceaușescu-félébe torkollott. De Kós Károly ekkor már nem írt a kortársi képzőművészetről.

A vászonkötéses, nagyalakú és túl súlyos kötet nehezen használható. Védőborítóján Gy. Szabó Béla 1932-es (a keletkezése évét és méretét illetet volna föltüntetni) fametszet arcképe indokolatlanul kétszeresére nagyítva jelenik meg. Vagyis az eredeti műtárgyat arányaiban megváltoztatva, torzítva adják a borítón. Talán Nagy Imrének a Petőfi Irodalmi Múzeum állagába tartozó 1938-as Kós-portróját szerencsésebb lett volna közölni, vagy esetleg egy az időbeli fotográfiát a méret-torzított metszet arckép helyett. Nagyobb probléma, erősebben esik latba az, hogy az írásokból néhány szervesen ide tartozó hiányzik. Valószínű, hogy az itt következő címeknél talán még több sem került a kötetbe, de leírom a fölfedezett hiányzókat: *Erdély népének művészetéről* (A Ház, 1909. 125-132., 277-282.), *A kecskeméti művésztelep 1909* (lásd: 5. jegyzet), *Demian, Szolnay és Widmann közös kiállítása* (Ujság, 1925. XXVII. évf. 279. sz. 10.), *Erdélyi képzőművészek kiállítása* (Ellenzék, 1930. nov. 25. 4.), *Életemnek legnagyobb, legmegrázóbb élménye* 1956 (lásd: 7. jegyzet).

További kutatások bizonyosan felszínre hozhatnak még elfeledett, eddig meg nem talált írásokat. A kimaradtak közül kettő különösen fontos. Igaz, hogy nyomtatásban ugyan nem jelentek meg, de Kós elvrendszerének kialakulása és meghatározó forradalom-élményének közvetítése miatt alapvetőek. Ha az utolsó kitüntetésé alkalmából elmondott köszönő-alkalmi beszéde bekerült a kötetbe, mert az elhangzása után megjelent, így a kecskeméti művésztelep terve és az 1956-os forradalomról budapesti élményei alapján naponta vezetett följegyzései még inkább szerves részét képezik Kós publicisztikájának. A kecskeméti művésztelep terve azért fontos, mert megelőzi a *Nemzeti művészet* című alapvetését, és a korban egyedülálló éleslátásról tanúskodó művésztelep-kritikát fogalmazott meg. Eszerint a használók (város, valamely közösség, az építkező, lakását berendező polgár) igényei szerint kell alakulni a művészeknek. Már itt hivatkozott példája Ruskin és az angol praeraffaeliták művészete. Ez Kós egész munkásságát meghatározó, az évtizedek múlásával is változatlan alaptétele maradt. Az 1956-os naplója pedig önmagáért beszél. A kötet összeállítója megelégedett azzal, hogy erre vonatkozóan egy 1958-as keltezésű leveléből a bevezetőjében idéz: „A sors rendelése volt, hogy éppen a forradalmat érhettem meg ott: elég tarka életemnek legnagyobb, legmegrázóbb élményét”. Ennek a naplószerű beszámolója a kötet szerves részét képezhetné, annál is inkább, mert Kós életében, sőt, 1990-ig egyik hazában sem jelenhetett volna meg. A publicisztikák sorába történő emelése legalább korrigálta volna a tiltás csorbáját.

Kós Károly, írásaihoz a metszeteiből, illusztrációiból gyakorta közölt. A kötetben jobbra helykitöltőként, egy-egy írást lezáróan a végére tördelve szerepelnek a képek, ám azok pontos címét és a megjelenésük helyét sem alattuk/mellettük, sem külön képjegyzékben nem adják meg. (Félreteszem a szakmai maximalizmusomat, mert a készülésük évét, technikáját, méretét és jelzetét nem is hiányolom itt.) Így pusztán díszítő, látvány élénkítő, a két hasábra nyomott szöveget megtörő a funkciójuk. E fölfogás Kós szellemiségétől és a szakmailag igényes könyvcsinálástól egyaránt távol áll. Még a Kós életművet jól ismerők sem tudnak minden esetben eligazodni a képek vonatkozásaiban (mihez készült, hol jelent meg először stb.). Ahogy könyvhasználói szempontból egyszerűbb, célszerűbb lenne az írások végén közölni a megjelenési adataikat, így nem kellene állandóan hátralapozni emiatt. Ha ezt átgondolják, akkor talán azon is eltöprenghetnek volna a könyv összeállítói, hogy névmutatóval szélesebb körű és a későbbi hivatkozások miatt praktikusabb használatot lehet biztosítani a könyvnek. Könyvhasználóként, bibliofilként sokan vallják: névmutató nélkül nem érdemes kiadni fontos szöveget. Az már kifejezetten kellemetlen és bosszantó, hogy sok értelemzavaró pontatlanságot (elgépelés? elírás? korrekció-hiány?) is találni. Csak néhány példa: „cisz tovább” visz tovább helyett: 14., „bárok vonalából” barokk vonalából helyett: 24., „Lupeczky” Kupeczky helyesen: 56., „Apáczai csere János” Apáczai Csere János helyett: 58-59., „esze Tamás” Esze Tamás helyett: 60., „a víz mellékes lesz” a víz mellékes lesz helyett: 77., „munkácsi-lepellel” Munkácsy-lepellel helyett: 78., „Munkácsi Mihályunk” Munkácsy Mihályunk, „Piloky” Piloty, „Fersztl”

Feszl helyett: 86., „Még begy furcsaság” Még egy furcsaság helyett: 179., „Ferenczi József” Ferenczy István helyett:197, „Atika” Attila helyett:348.

Talán kukacoskodásnak tűnhet ilyen hibákat észrevenni és följegyezni, de itt is hangsúlyozni kell: a munkájában és elvárásaiban mindig szigorú, pontosságában következetes Kós Károly magas mércéjéhez méltatlan ez. Talán azon is el kellett volna még töprengeni a kiadóknak, hogy praktikus, használati okokból a nagyméretű, imitált díszkiadás helyett két könyvtestbe szerkesztve szakmailag pontosabb és használhatóbb művet adjanak az olvasónak. Ezt a könyvművész Kós Károly szelleme és mi, használók is elvárhattuk. Szerencsére jelen formájában is hézagpótló e könyv, Kós Károly egybegyűjtött publicisztikai írásai így is elfoglalhatják méltó helyüket az ő szellemi építményében. Betölthetik az életművéből régóta hiányzó űrt. Publicisztikájában és könyveiben Erdély művészettörténetét alkotta meg Kós Károly. Szemléletében mindig az együtt élő népek (foglalkozási körök, művészcsoportok stb.) erdélyi alapon történő összefogását (ez transzilvánizmusa lényegileg) szorgalmazta. Különös, ám végül is érthető, hogy az ő művészettörténete, építészeti és képzőművészeti írásai, ezek alapvetése mégsem lett az 1945 utáni romániai magyar művészeti írás – és részben helyi művészettörténet – vezérlő, állandóan hivatkozott tudásanyaga. A szocreál és a hosszan elnyúló Ceaușescu-korszak hamis szocialista internacionalizmusával Kós transzilvánizmusa nem tudott párbeszédbe bocsátkozni. Magyarországi betiltása (az 1968-as *Hármaskönyvét* Kun Béla lopásának az említése miatt) és Raul Sorban följelentése következtében romániai betiltása miatt bizonyos kockázatot vállalt a rá hivatkozó, az őt idéző. Erdély régi és a reményei szerint kifejlődő, önálló entitásként, nemzeti művészetként értékelhető huszadik századi új építészete és képzőművészete ideál maradt. Hiszen nem tudhatott a romániai szocialista korszakkal és a politikai elvárásokkal együtt hangozni, együtt rezonálni.

JEGYZETEK

- 1 Tompa László: *Őszi üdvözlés Kós Károlynak*. Erdélyi Helikon 1933. 10. sz.
- 2 *Kós Károly levelezése*. Szerk.: Sas Péter. Bp., 2003. 724.
- 3 Sümei György: *A teljes Kós Károlyért*. Forrás, 1983 dec., XV. évf. 12. sz. 70.
- 4 Sümei György: *Egy megbíúsult együttműködés: Kós Károly és Kecskemét, 1909*. Székelyföld, 2009. július, XIII. évf. 7. sz. 121-134.
- 5 Kemény János: *Adalékok a kecskeméti művésztelep megalakításához*. Művészettörténeti Értesítő, 1996/1-2. 131-142., Sümei György: *Kós Károly művésztelep-programja – 1909*. Országépítő, 1999/1. 8-12. Mivel Kada Eleknek írott, 1909. nov. 16-án keltezett levél előzi meg, így kerülhetett a levelezés-kötetbe: *Kós Károly levelezése*. Szerk.: Sas Péter. Bp., 2003. 5., 43-50.
- 6 Jogosan kifogásolta Kós András, hogy a múzeum akkori vezetése még egy levélben sem köszönte meg az adományt. További sajnálatos tény, hogy a bezárt múzeumban tudtommal azóta még senki nem kutatta az anyagot.
- 7 Kós Károly: *„Életemnek legnagyobb, legmegnázóbb élménye”* (1956-os feljegyzések, Sümei György bevezetőjével). Korunk, 2005. december, harmadik folyam XVI/12. 92-98.

- 8 Sümegei György: *Művek, életmodellek, intézmények. Szubjektív megjegyzések az erdélyi művészetről.* In: *Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990.* Szerk.: Szücs György. Bp., 2015. 36–57.
- 9 A könyv 20x27,5 cm, 640 oldal, oldalanként két hasábra nyomtatott szöveg, köztük illusztrációk. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Sas Péter. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014.
- 10 Kós Károly: *Életrajz.* Közzéteszi: Benkő Samu. Budapest-Bukarest, 1991. 51., 43-44.
- 11 Kós Károly: *Hogyan lettem építészből író?* Pásztortűz, 1931. 21. sz. 485-487.
- 12 Kós Károly: *Az építész és a költő. Válasz az Erdélyi Helikon ankétjára.* Erdélyi Helikon, 1932. 3. sz. 195-197.
- 13 Benkő Samu: *Utószó Kós Károly önéletrajzához.* Utunk, 1963. 24. sz.
- 14 Kós Károly: *Önéletrajzom,* Kolozsvár, 1968. jún. 1. In: Kós Károly: *Hármaskönyv.* Szépíráás, publicisztika, grafika. Bukarest, 1969.
- 15 Szigorú következetességére két példa az irodalomból: „A Helikon az erdélyi írók lapja, nem a magyarországi írók fiók-lerakata; hivatása az erdélyi szépirodalom szolgálata” *In memoriam Kós Károly 1883–1983.* Magvető Kiadó, Bp., 1983. 200-218. A Korunkról: „miért az istenszerelméért jelentik meg azt a művelt nyugati szemlét magyar nyelven és pont Erdélyben” (254.) Ehhez talán annyit mégis érdemes hozzáfűzni, hogy a baloldali, kolozsvári Korunk történetét már többszörösen földolgozták, míg az Erdélyi Helikont monografikusan (tudtommal) máig nem.

Rád bízom a kincsemet